

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ (МИНТАҚАВИЙ) МАРКАЗИ**

**“АМАЛИЙ ТЕСТОЛОГИЯ МУАММОЛАРИ”
МОДУЛИ БЎЙИЧА
Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А**

Тошкент - 2021

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: ЎзМУ, “Психология” кафедраси доценти,
психол.ф.д. А.Расулов.

Такризчилар: ЎзМУ, “Психология” кафедраси профессори, психол.
ф.д. Д.Мухамедова

Ўқув -услугий мажмуа Ўзбекистон миллий университети Кенгашининг қарори билан нашрга тавсия қилинган (2020 йил 24 декабрдаги № 3 -сонли баённомаси)

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	3
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА Фойдаланиладиган ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	14
III. НАЗАРИЙ МАНБУЛАР МАТЕРИАЛЛАРИ	20
IV. АМАЛИЙ МАНБУЛАР МАТЕРИАЛЛАРИ	70
V. ГЛОССАРИЙ.....	102
VI. АДАБИЁТЛАР ҲАМДА	106

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш, илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш, педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш, таълим жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш, махсус мақсадларга йўналтирилган инглиз тили, мутахассислик фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда

тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Модулининг мақсади: “Амалий тестология муаммолари” модули тестология фанлар тизимидаги ўрни (психология, педагогика, социология, тиббиёт, кибернетика ва бошқалар), тестологиянинг асосий метрологик тушунчалари, тестлар классификацияси, ўлчаш тестлари конструкцияси: тест компонентлари ва уларнинг тузиш тартиби, тест тузиш ва амалий қўллаш босқичлари, психометрик тестларнинг валидлиги, рентабеллиги ва ҳаққонийлиги, олий таълим тизимидаги синовларда тестларни қўллаш ҳақида олий таълим муассасалари педагог кадрларининг билим, кўникма ва компетенцияларини ошириш.

Модулнинг вазифалари:

– тестология фанлар тизимидаги ўрни баҳолаш, тестологиянинг асосий метрологик тушунчалари, тестлар классификацияси, ўлчаш тестлари конструкциясини таҳлил қилиш имкониятлари:

- тест компонентлари ва уларнинг тузиш тартиби, тест тузиш ва амалий қўллаш босқичлари, психометрик тестларнинг валидлиги, рентабеллиги ва ҳаққонийлиги, олий таълим тизимидаги синовларда тестларнинг қўллаш ҳақида назарий ва амалий билимларни, кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Модулни ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- тестология фанлар тизимини;
- тестологиянинг асосий метрологик тушунчаларини;
- тестлар классификациясини;
- ўлчаш тестлари конструкциясини;
- тест тузиш ва амалий қўллаш босқичларини *билиши* керак.
- янги психологик тестлар ишлаб чиқишни;
- тестларнинг ютуқ ва камчиликларини, методикаларнинг ишончлилиги ва валидлигини таъминлаш;
- методикаларни тестлаштириш соҳаларига мувофиқ танлаш ва

фойдаланиш *қўникмаларига* эга бўлиши лозим.

– янги психологик тестлар ишлаб чиқиш ва уни амалиётда қўллаш;

– психологик тестларни мослаштириш ва методикаларни қўллаш *малакаларига* эга бўлиши лози.

– тестологиянинг асосий тамойиллари ва мезонларига таяниб, олий таълим тизимидаги синовларда тестларни қўллаш *компетенциясига* эга бўлиш лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Модулни ўқитиш маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модулар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Амалий тестология муаммолари” модули мазмуни ўқув режадаги “Педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш”, “Таълимда психологик хизмат муаммолари”, “Татбиқий ижтимоий психология” ва “Замонавий психодиагностика муаммолари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг таълим жараёнида тест тузиш технологиялари бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулни олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим жараёнида ва касбий фаолиятида тестологиянинг асосий тамойиллари ва қоидаларидан фойдаланиш ва амалда қўллашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

“Амалий тестология муаммолари” модули бўйича соатлар тақсимооти

№	Модуль мавзулари	Аудитория ўқув юклагаси		
		Жами	жумладан	
			Назарий	Амалий машғулот
1.	Тестология ҳақида тушунча. Тестология фанлар тизимида: психология, педагогика, социология, тиббиёт, кибернетика ва бошқалар. Амалий тестология ташклий-технологик фан сифатида.	2	2	
2.	Тестологиянинг асосий метрологик тушунчалари	2	2	
3.	Тестлар классификацияси	2	2	
4.	Ўлчаш тестлари конструкцияси: тест компонентлари ва уларнинг тузиш тартиби	2		2
5.	Тест тузиш ва амалий қўллаш босқичлари. Педагогик тестлаштириш.	2		2
6.	Математик тестология. Психометрик тестларнинг валидлиги, рентабеллиги ва ҳаққонийлиги.	2		2
7.	Олий таълим тизимидаги синовларда тестларни қўллаш	2		2
	Жами:	14	6	8

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-маву. Тестология ҳақида тушунча. Тестология фанлар тизимида: психология, педагогика, социология, тиббиёт, кибернетика ва бошқалар. Амалий тестология ташклий-технологик фан сифатида (2 соат).

- 1.1. Тестология ҳақида тушунча.
- 1.2. Тестлаштиришнинг предмети ва объекти.
- 1.3. Тестологиянинг предмети ва объекти.
- 1.4. Тестологиянинг фанлар тизимида: психология, педагогика, социология, тиббиёт, кибернетика ва бошқалар.
- 1.5. Амалий тестология ташклий-технологик фан сифатида

2-маву. Тестологиянинг асосий метрологик тушунчалари (2 соат).

- 2.1. Психометрик тестлар ва уларнинг квазиўлчаш тестлардан фарқи.
- 2.2. Тест калити, меъёрлари, қуруқ ва стандарт тест баллари.
- 2.3. Тестологиянинг асосий метрологик тушунчалари:
- 2.4. Ишончлилиқ
- 2.5. Валидлик.
- 2.6. Репрезентативлик.
- 2.7. Ҳаққонийлик

3-мавзу. Тестлар классификацияси (2 соат).

- 3.1. Тестлар классификацияси: таълим, тиббий, касбий ва психологик тестлар.
- 3.2. Тестлар ва топшириқларни классификациялашнинг асослари.
- 3.3. Проектив методикалар билан тестларнинг қиёсий таҳлили.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Ўлчаш тестлари конструкцияси: тест компонентлари ва уларнинг тузиш тартиби **(2 соат)**.

2-амалий машғулот. Тест тузиш ва амалий қўллаш босқичлари **(2 соат)**.

3-амалий машғулот. Математик тестология. Психометрик тестларнинг валидлиги, рентабеллиги ва ҳаққонийлиги **(2 соат)**.

4-амалий машғулот. Олий таълим тизимидаги синовларда тестларни қўллаш **(2 соат)**.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модуль бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

«ФСМУ» методи

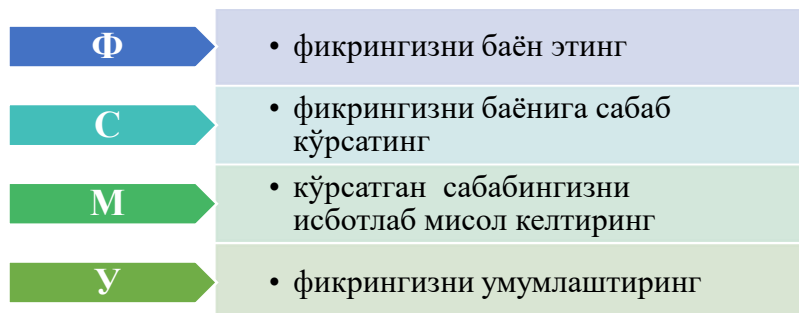
Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;

- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна: “Интернетнинг мультимаданий мулоқот майдони” фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод қатнашчиларнинг янги мавзу буйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади, шунингдек мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш мақсадида қўлланилади.

“Тушунчалар таҳлили” методини амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно аниқлаши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тулиқ изоҳини уқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тугри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Мавзуга оид тушунчалар таҳлили”

Тушунча	Хал қилувчи куч	Самараси нимада акс этади	Ёндашувни илгари сурган олимлар
---------	-----------------	---------------------------	---------------------------------

Постиндустриал жамият			
Ахборот жамияти			
Билимларга асосланган иқтисодиёт			
Виртуал жамият			

Изоҳ: Бўш устунларга қатнашчилар томонидан фикр билдирилади. Мазкур тушунчалар ҳақида қўшимча маълумот глоссарийда келтирилган.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн
<i>“V” – таниш маълумот.</i>		
<i>“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак</i>		
<i>“+” бу маълумот мен учун янгилик</i>		
<i>“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?</i>		

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулоти якунланади.

“Бумеранг” технологияси

Мақсади: ўқувчиларда тезлик, ахборотлар тизмини таҳлил қилиш, режалаштириш, прогнозлаш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Мазкур методни баҳолаш ва мустаҳкамлаш мақсадида қўллаш самарали натижаларни беради.

Амалга ошириш босқичлари:

1. Дастлаб иштирокчиларга белгиланган мавзу юзасидан тайёрланган топшириқ, яъни тарқатма материалларни алоҳида-алоҳида берилади ва улардан материални 5 дақиқа давомида синчиклаб ўрганиш талаб этилади. .

2. Навбатдаги босқичда тренер-ўқитувчи гуруҳ аъзоларини ўқилган маълумот ҳақида фикр алмашиниш имкониятини беради. Бу вазифа учун 5 дақиқа вақт берилади.

3. Навбатдаги босқичда тренер-ўқитувчи иштирокчиларга уч кишидан иборат бошқа кичик гуруҳларга бирлаштиради ва гуруҳ аъзоларининг ҳар бири ўқиган маълумот ҳақида фикр алмашиниш имкониятини беради. Бу вазифа учун 10 дақиқа вақт берилади.

4. Барча дастлаб шаклланган гуруҳларга иштирокчилар қайтади, ва фикр алмашинган маълумот юзасидан бошқа гуруҳларга бериш учун савол шакллантиради.

5. Ҳар бир гуруҳдан 1 киши савол беради, ва тугри жавоб учун 1-3 гача балл куйилади.

6. Тренер-ўқитувчи барча гуруҳлар тўплаган балларни умумлаштириб, голиб гуруҳни эълон қилади.

7. Иштирокчиларга олган баҳоларига қараб, уларнинг мавзу бўйича ўзлаштириш даражалари аниқланади.

“Бумеранг” технологияси асосида вазифа: Олинган материални мазмунини тушуниб олишга ҳаракат килинг, сўнг гуруҳда муҳокама қилинг

<p>1- гуруҳга вазифа</p>	<p>Мультискрипт бу ахборот узатишининг ўзига хос шакли бўлиб, бир томондан катта ҳажмдаги видеоматериаллар билан ишлашни осонлаштиради, иккинчи томондан ўз ичига матн, аудио ва видео каби бир қанча медиавий форматларни олади. Бизни қизиқтирган видеотасма фрагменти ҳамда бу фрагментга тегшли транскриптни тез ва катта аниқликда танлаб олиш мумкин. Мультискрипт ўз ичига учта блокни олади – плеер, “стенограмма” ва “мазмун”. Видеоматериални кўриш учун плеер тагида жойлашган “Play” пиктограммасини босиш керак. Видеотасманинг бизни қизиқтирган фрагментини кўришни уч йўл билан амалга оширсан бўлади:</p> <ul style="list-style-type: none"> - плеер тагида жойлашган курсор ёрдамида; - “Стенограмма” блокида мант фрагментини босиб; - “Мазмун” блокида сарлавҳани активлаштириши орқали
<p>2- гуруҳга вазифа</p>	<p><i>Слайд-шоу. Фотолентадан шуниси билан фарқ қиладики, унда суратлар фотофильм режимида мустақил равишда варақланади. Суратлар сценарий асосидаги кетма-кетликда қўйилади. Слайд-шоу овоз билан биргалликда аудио-иллюстрация элементларини, яъни аудиоцитаталар, шовқин, овозли эффектлар, ахборот билан тўйинтирилган матнни ўз ичига олиши мумкин. Визуал кетма-кетлик ихтиёрий. Улар воқеа жойидан олинган суратлар ёки архив кадрлари, ҳужжатлар, хариталар, скриншотлар, карикатуралар ва ҳ.к. бўлиши мумкин. Бу технология репортаж, очерк, баъзида янгиликларни иллюстрация қилиши учун керак.</i></p>

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">3- гуруҳга вазифа</p>	<p><i>Аудиослайд-шоу – замонавий журналистиканинг мультимедиявийлиги сабаб яратилган фотоиллюстрациялаштиришнинг синтетик варианты бўлиб, мустақил жанрга айланди. Бу тушунча 2000 йилларда пайдо бўлган. Баъзи фотографлар фоторепортажларининг тақдимоти учун слайд-шоулардан фойдаланиб, унга тадбирда ёзиб олинган овозни қўллаганлар. Кейинчалик бу услудан катта наириётлар фойдалана бошладилар. Аудиослайд-шоу танлаб олинган фотосуратлар ва уларга қўйилган овоздан иборат. Овоз сифатида мусиқий композиция ёки муаллиф ўқиган матн бўлиши мумкин. Мазмуннинг асоси бўлиб, ташиқи шовқин, овозли эффект, аудиоцитата ёрдамида берилган ҳикоя хизмат қилиши мумкин. Визуал қатор сифатида воқеа содир бўлган жойдан олинган суратлар, ёки архив кадрлари, ҳужжатлар, карикатуралар ва ҳ.к. олиниши мумкин.</i></p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">4-гуруҳга вазифа</p>	<p><i>- Панорамали фотография – обзор бурчаги катта бўлган фотографиядир. Оммавий воқеаларни ёритишда, объектларни, пейзаж, жойларни тасвирга олишда уларнинг масштабини кўрсатишда актуалдир.</i></p> <p><i>- Интерактив фото – шундай фотографияки, унга махсус меткалар қўйилган бўлиб, уларни босганда матн, видео, ссылка, ижтимоий тўрларнинг статуслари чиқади.</i></p>

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-МАВЗУ. ТЕСТОЛОГИЯ ВА УНИНГ ФАНЛАР ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ

Режа:

- 1.1. Тестология тушунчаси.
- 1.2. Тестлаштиришнинг предмети ва объекти.
- 1.3. Тестологиянинг предмети ва объекти.
- 1.4. Тестологиянинг фанлар тизимидаги ўрни.
- 1.5. Амалий тестология ташклий-технологик фан сифатида

Тестология тушунчаси

Психологик тестлаштиришнинг спонтан тарзда вужудга келишини узок тарихий давр билан боғлаш мумкин. Антик даврга хос мисол сифатида буюк саркарданинг ўз кўшинидаги аскарларини сувни қандай ичишларига эътибор қаратиши орқали уларни ахлоқий-иродавий сифатларини муҳокама қилиши мисол сифатида келтирилади. Шу ўринда эслатиб ўтиш мумкинки, **тестология** - шахснинг турли хил хусусиятларини махсус ишлаб чиқилган тестлар ва уларни талқин қилиш усуллари ёрдамида баҳолаш имкониятларини ўрганувчи фан бўлиб, тестолог тестологиянинг назарий ва амалий масалалари билан шуғулланувчи мутахассисдир.

Замонавий тестология етук амалий фан бўлиб, ўзида тест топшириқларини яратишнинг асосий тушунчалари ва терминларини, тамойилларини, шаклларини (тузилишини), мазмунига, қийинлигига қўйиладиган талабларни, тест топшириқларини баҳолаш шкалаларини, яъни тест топшириқлари банкни яратиш бўйича фаолиятни белгиловчи меъёрларни ўзида жамлайди.

Ҳозирги вақтда ихтиёрий таълим муассасасининг ҳар бир ўқитувчиси ўз фаолиятида ўқитадиган фани бўйича ўқувчиларнинг билим даражасини баҳолаш усули сифатида тест ўтказишдан фойдаланади. Бунинг учун у илмий асосланган тест топшириқларини Давлат таълим стандартлари ёки

Давлат талабларига мос таълим дастури бўйича ишлаб чиқиши зарур. Таълим муассасалари ўқитувчилари замонавий тестология фани талабларига жавоб берадиган тест топшириқларини ишлаб чиқиши учун махсус тайёргарликни ташкил этиш зарур.

Таълим тизими учун тестологларни тайёрлаш бўйича чет эл мамлакатлари, жумладан, Россия Федерацияси (РФ) тажрибаси ўрганилган. РФ таълим тизимида педагоглар малакасини ошириш таълим муассасаларида тестолог-мутахассисларни тайёрлаш курслари ташкил этилган бўлиб, қўшимча «Тестолог», яъни педагогик ўлчовлар соҳаси бўйича мутахассис малакасини олмоқчи бўлган шахсларни тайёрлаш учун кўплаб касбий таълим дастурлари мавжуд. Бунинг учун касбий таълим дастурлари ва тайёрлаш даражасининг минимум мазмунига қўйилган Вақтинчалик давлат талаблари тасдиқланган. Дастур таълим тизимининг профессор-ўқитувчилари, педагогик ва илмий-тадқиқотчи кадрлар таркибидан тестологларни тайёрлаш учун мўлжалланган. «Тестолог» малакаси олий таълим муассасаларини педагогика ва психология йўналишлари бўйича битирувчиларнинг, шунингдек, магистратура битирувчиларнинг асосий малакасига қўшимча бўлиб ҳисобланади. Дастурдан, шунингдек, олий таълимдан кейинги таълим ва қўшимча касбий таълим тизимида ҳам фойдаланиш мумкин. Дастур таълим тизимининг профессор-ўқитувчилари, педагогик ва илмий-тадқиқотчи кадрлар таркибидан тестологларни тайёрлаш учун мўлжалланган. «Тестолог» малакаси олий таълим муассасаларини педагогика ва психология йўналишлари бўйича битирувчиларнинг, шунингдек, магистратура битирувчиларнинг асосий малакасига қўшимча бўлиб ҳисобланади.

Тестология - шахснинг турли хил хусусиятларини махсус ишлаб чиқилган тестлар ва уларни талқин қилиш усуллари ёрдамида баҳолаш имкониятларини ўрганувчи фан бўлиб, тестолог тестологиянинг назарий ва амалий масалалари билан шуғулланувчи мутахассисдир. Таълимнинг

асосий мақсади — ўқувчиларга фанлар бўйича назарий билимлар бериш, амалий кўникма ва малакалар ҳосил қилиш, уларда маънавий, ахлоқий фазилатларни тарбиялаш, дунёқарашларини шакллантириш, кенгайтириш ва ривожлантиришдан иборатдир. Берилаётган билим, ҳосил қилаётган кўникма ва малакалар қай даражада ўзлаштирилганини аниқлаш ва баҳолаш ўқитувчи учун ҳам, ўқувчи учун ҳам муҳим аҳамиятга эга. Уларни аниқлашда эса турли форма ва методлардан фойдаланилади. Жумладан, савол ва жавоблар, суҳбат, ёзма ишлар коллеквиум, семинар, синов, имтиҳонлар ўтказиш ва бошқалар. Юқорида қайд қилинган форма ва методларга нисбатан тест топшириқлари асосида синовлар ўтказиш ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакалари даражасини аниқлашда ҳамда баҳолашда анча қулай ва самарали йўллардан бири ҳисобланади.

Тестлардан фойдаланиш ҳозирги куннинг асосий талабларидан биридир. Бу эса билим, кўникма ва малакалар қай даражада ўзлаштирилганини (қай даражада) ва баҳолашнинг объектив миқдорига бўлган зарурият билан боғлиқдир. Тест — инглизча сўз бўлиб, «тестр», яъни «текшириш», “синов” маъносини билдиради. Тестлардан фойдаланиш ҳақидаги дастлабки маълумотлар инглиз олими Фишернинг 1864 йилда эълон қилинган «Scale books» китобида, Америка олими Ж.И.Ройошнинг «Орфография — билимларни текшириш» жадвалида (1884), немис олими Эббенгауснинг (1897) нуқтали бўлиб қолдирилган матнларида келтирилган. XIX асрнинг дастлабки ўтган йилида мактабда ўзлаштиришни аниқлашга хизмат қилувчи тестлар Германияда, кейинчалик АҚШда яратилиб янада ривожлантирилган. Ҳозирги пайтда бундай тестлар Буюк Британия, Скандинавия, Нидерландия, Туркия, АҚШ, Германия мактабларида муваффақият билан қўлланиб келинмоқда.

Тестлар умуман қуйидаги қисмларга бўлинади: а) психологик; б) педагогик; с) социологик. Психологик тестлар — шахснинг психологик хусусиятларини, унинг интеллектуал томонларини ўрганади ва

аниқлайди. Педагогик тестлар таълим- тарбия жараёнида билимлар даражасини аниқлайди. Социологик тестлар — шахснинг ижтимоий томонларини ўрганади ва аниқлайди. Бу ерда кўпроқ педагогик тестлар ҳақида тўхталиб ўтишга тўғри келади. Педагогикада қўлланадиган тестлар предмет тестлари деб аталади. Предмет тестлари ҳар бир предметдан ўқувчиларнинг билимларини мустаҳкамлаш, умумлаштириш, системалаштириш, ўзлаштириш даражасини аниқлаш ва баҳолаш мақсадларига қаратилиши мумкин. Ўқув йили давомида таълим-тарбия жараёнида юқоридаги тест формаларининг исталганидан фойдаланиш мумкин. Битириш ва кириш имтиҳонларида программалаштирилган тестлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Тест варианты қанча кўп бўлса, синов натижаси шунча объектив бўлади. Тестологиянинг фан сифатида шаклланиш босқичлари. Тестология ва унинг фаолият соҳалари. Касбий таълим йўналишлари талабаларни илғор педагогик технология ва уни ўқув жараёнига жорий этиш бўйича тизимли ахборотлар билан қуроллантириш мақсадида яратилган. Тестшунослик асослари мазмунини ёритишда унинг одатдаги ўқитиш усулларида фарқ қилувчи жиҳатлари, Ўзбекистон таълим тизимига уни жорий этишнинг аҳамияти, тест топшириқлари шакллари, уларни тузиш ҳамда педагогик технологиянинг тамойиллари ва қоидалари, ўқув материални тўла ўзлаштириш ғоясини вужудга келиши ва унинг амалга ошириш усуллари баён этилган. Ҳар бир мавзуга оид мустақил таълим учун топшириқлар ва турли шаклдаги назорат тестлари берилган. Тузилган тест топшириқлари фақатгина ўзлаштиришни назорат қилибгина қолмай, балки ўргатувчи (ўқитувчи) функцияни ҳам бажаради. Чунки, бу тест топшириқларини ечиш жараёнида мавзуларни мустақил равишда ўзлаштиришга ҳам эришилади.

1.1. Тестлаштиришнинг предмети ва объекти.

Объект ва предмет ўртасидаги услубий фарқ тадқиқот вазифасининг муваффақиятли ечимининг калити бўлмаса-да,бу фарқ ёш мутахассисга нафақат сертификатлаш ва малака ишини топширишда расмий равишда қабул комиссиясидан ўтишга ёрдам бериши мумкин, балки у нимани ўрганаётганини чуқурроқ тушунишга ҳам ёрдам беради.

Тадқиқот вазифаларига профессионал баҳолаш фаолиятининг бир тури сифатида қурилган тестлаштириш жуда аниқ мақсад ва объектга эга. Агар сиз техник қурилмани (масалан, компьютер ёки автомобилни) синовдан ўтказаетган бўлсангиз, баҳолаш фаолиятининг объекти техник қурилманинг ўзи бўлиб, субъект сиз ҳозирда баҳолаётган (текшираётган) функциясидир. Техник тестология муаммолари техник қурилмаларни тестлаштириш (диагностика) соҳасидаги баъзи мисоллар психологик, таълим ва кадрлар (professional) тест соҳаларида нима содир бўлаётганини яхшироқ тушуниш имконини беради. Психологик, ипедагогик ёки техник тестлаштириш билан боғлиқ жараён бир бирига ёндаш тестлаштириш ёки бирор объектнинг хусусиятларини текширишни иофда этса-да, лекин бу ҳолларда объектлар бир-биридан фарқ қилади. Психологик тестлаштиришда (ёки психодиагностикада) шахснинг руҳий хусусиятлари: хусусан, идрок, тасвир, диққат, хотира кучи, фикрлаш ижодкорлиги, temperament, характер ва мотивация хусусиятлари, etc.In таълим тест иши, мавзу билим, кўникма, кўникма ва билим қобилиятлари, аммо, яқинда бир умумий ва янада мураккаб тушунчаси билан бирлашган.

Тестлаштириш тушунчасини татбиқ қилаётган вақтда у кенг маънога эга эканлиги, яъни психологик тестлаштириш, педагогик тестлаштириш ва ўрни келганда техник жиҳозларни ва техника хусусиятларин аниқлашда ҳам қўлланилиши мумкинлигини эътибордан четда қолдирмалик муҳим.

Шунга кўра психологик тестлаштиришнинг (психодиагностика) предмети инсоннинг психик хоссалари, яъни идрокнинг константлиги, диққат кўлами, хотиранинг мустаҳкамлиги, тафаккурнинг креативлиги,

темпооамент қирралари, характер ва мотивация хусусиятларини баҳолашдан иборат.

Педагогик ва таълим жараёнидаги тестлаштиришнинг предмети таълимдаги компетенциялар, кадрлар фаолиятидаги профессионал фаолиятни тестлаштиришда эса касбий фаолият самарадорлигига таъсир кўрсатувчи касбий компетенциялар предмет ҳисобланади

Тестлаштиришнинг гуманистик йўналишга хос предмет ва объекти масаласига аниқлик киритишда қуйидаги муносабатлар ифодаланишини келтириб ўтиш мақсадга мувофиқ.

	Гуманистик тестлаштириш объекти-инсон	
Психологик тестлаштириш: объект-инсон	Таълимдаги тестлаштириш: объект-инсон	Профессионал (кадрлар) фаолиятни тестлаштириш: Объект-инсон
Предмети: психик хоссалар	Предмет: Ўқув компетенциялари	Предмет: Касбий компетенциялар

1-расм. Гуманистик соҳалардаги тестлаштиришнинг предмети ва -объекти ўртасидаги муносабатлар

Тестологиянинг предмети ва объекти

Тестлаштириш ва тестологик тадқиқот аралаштириш керак эмас- улар бир бирига бо-лиы бўлса-да, аммо бу икки хил фаолиятдир. Тестология

фанининг предмети ва объекти методологик фан сифатида амалий текшириш (тестлаштиришдан) дастурининг предмети ва объектидан бир мунча фарқ қилади. Тестологик тадқиқотда бевосита объект-бу методика ёки методикалар (кўпликада), унинг предметини эса ушбу объектнинг (методикалар) функционал хусусиятлари, яъни тестларнинг психометрик (метрологик) сифатларини ўрганишдан иборат. Шундай қилиб, методологик тестология технологик жараёнларга, тест методларидан амалий фойдаланувчиларнинг технологик (услубий) қуролланишига йўналтирилган махсус фандир. Ҳар сафар объект сифатида муайян шахсга эга бўлган методикадан амалий фойдаланувчидан фарқли ўлароқ, тестологнинг фаолият объекти айнан фаолият воситаси-методикадир.

Тест методининг хусусиятларини ўрганувчи олим аниқ одамларни текширишнинг амалий вазифасини эмас, балки муайян методиканинг имкониятларини текширишнинг илмий-методик вазифасини ҳал этади. Методиканинг психометрик (тестологик) хусусиятларини текшириш жараёнида тест тадқиқотчиси муайян илмий фаразлар орқали бу методиканинг функционал хусусиятга эга (ёки эга эмас) эканлиги билан уларни ўрганади.

Тестологияда тестларнинг функционал сифати одатда "психометрика" деб аталади. Бу терминологик анъана умуман психологик тестнинг торроқ соҳасига алоқадордир. Бу эса универсал тестологик атамалар ишончлилиқ, валидлик, репрезентативлик орқали яққол методиканинг сифат кўрсаткичини таъминлайди.

Тестологиянинг фанлар тизимидаги ўрни

Тестологияга берилган изоҳ асосида, у фақат психология ёки педагогикага алоқадор фан сифатида ёндашиш нотўғридир. Шу боисдан ҳам тестологиянинг фанлар тизимидаги фан сифатида муносабат билдириш

муҳимдир. Метрологик муносабатларга алоқадор фан соҳалари тестологиянинг маълум талаблари ва принципларига бўйсунди. Шунинг учун бу борадаги мулоҳазаларга изоҳ сифатида қуйидаги маълумотлар жамламини тақдим этиш мақсадга мувофиқ.

Тестология ва социология

Социологик тест - бу қизиқиш хусусиятлари тўғрисида ишончли ва асосли маълумотларни олиш учун Респондентга тақдим этилган социологик усуллар билан танланган фикрлар тизими.

Тестология ва социология:

- Универсаллик - ўрганилаётган ҳодисанинг энг умумий муҳим кўрсаткичларини ўз ичига олган техник, бу деярли ҳар қандай социологик тадқиқотда ундан фойдаланиш имкониятини очиб беради;

- Яхлитлик - социологик тестнинг турли ўлчамларини битта интеграл кўрсаткичга ифодалаш қобилияти;

- Сифат - социологик тест ишончилиги ва асослилигининг статистик кўрсаткичлари билан "тасдиқланган" бўлиши керак;

- Стандартлаштириш - ўрганилаётган ҳодисанинг жиддийлиги нуқтаи назаридан олинган натижаларни изоҳлашга имкон берадиган ўрганилаётган ҳодисанинг "нормалари" ни ўрнатиш;

- Ихчамлик - социологик тестнинг оммавий сўровларда фойдаланиш учун етарлича ихчам бўлишидир ;

- "таъсирчанлик" - ихчамликни талаб қилган ҳолда, социологик тест қабул қилинадиган ўлчов аниқлигига эга бўлиши;

- Обьективлик - ўлчов мақсади тест натижаларини қалбакилаштиришдан қочадиган, респондентдан яширилишини ифодалайди.

Социологик тадқиқотларда қўлланиладиган тестлар:

- Интерпретатив тест;
- Расм тест;

- Шахслараро муносабат тести;
- Ҳолат тест;
- Жамоанинг ўзини ўзи аттестация тести
- Бланкали тести
- Конструктив тест
- импрессив тест
- конститутив тест
- Аппаратурали тест

Социологик сўровнома:

Сўров - бу саволга эмпирик даражада тадқиқот муаммосини акс эттирувчи саволларга жавоб берадиган одамларнинг оғзаки ёки ёзма мурожаатига асосланган бирламчи социологик маълумотларни олиш усули. Бу одамлар онгида кузатиладиган ижтимоий жараёнлар ва ҳодисаларни ўрганишга имкон беради.

Сўровнома турларининг таснифи:

- Анкеталаштириш;
- Интервью.
- Эксперт сўров.
- Социометрик сўров.
- Тестлаштириш.
- Стандартлаштирилган сўров - тайёрлаш.
- Стандартлаштирилмаган - анкета
- Комбиналаштирган;
- Клиник - кенг мавзулар бўйича.
- Йўналтирилган - тор мавзудаги.
- Панелли - бир хил респондентларнинг бир нечта сўровномаларни ўтказиш;
- Тренд - танлангани сақламаган ҳолда бир объектга такрорий сўров ўтказиш.

Социологик анкета

Социологик анкета - бу объектларнинг сони ва сифатини аниқлашга қаратилган тадқиқот мавзуси ва сифатини аниқлашга қаратилган ягона маъно билан бирлаштирилган сўровлар тизими. Унинг мақсадининг асоси тадқиқотчига ишончли маълумот беришдир. Бу респондент томонидан қабул қилинган матнга муаммонинг таржимасини билдирувчи сўровлар тизими.

Савол восита сифатида.

Саволнинг вазифаси тадқиқотчи керакли маълумотларни олиш воситасидир. Қийинчилик шундаки, битта савол турли хил одамларга юборилади, уларнинг ҳар бири буни тушуниши керак, тушуниш учун ҳеч кимни хафа қилманг, чунки савол уни тушунишни талаб қилади.

Тестология ва тиббиёт

Қон таркибидаги глюкоза даражасини ўрганиш экспресс-тести;

ВИЧ-инфекциясини экспрессив ўрганиш;

Силни аниқлаш экспрессив тести;

Гепатит С (ҲСВ)га экспресс тест;

Гепатит В га экспресс тест;

Наркотикка экспресс тест.

Альцгеймерни аниқлашга тестлар

- Нейропсихологик тестлаштириш.
- Мини-психологик тестлаштириш.
- Расм чизишга асосланган тестлар.
- Матни яширин сақланадиган тестлар.

Нейропсихологик тестлаштириш

Синовнинг ушбу тури мутахассис томонидан қабулхонада ўтказилади. Қоида тариқасида, интеграциялашган ёндашув касалликнинг охирлашувидан 5-7 йил олдин дастлабки ташхисни кафолатлайди.

Мини психологик тест

Ушбу тест, олдинги сингари, шифохонада ўтказилади ва беморга ҳал қилишни таклиф этадиган кичик вазиятли вазифалардан иборат:

муаммоли вазиятни моделлаштириш ва бемор томонидан унинг ечимини кузатиш;

диққатни текшириш;

потенциал беморнинг математик қобилиятини ва ўқиш қобилиятини текшириш;

беморнинг хотираси қобилиятини синаб кўриш (қисқа муддатли ва тезкор).

Тестология ва техника

- Аудио аппаратларнинг техник жиҳатларини баҳолашга хизмат қилувчи баҳолаш воситалари.

- Қўлоқчин ва кучайтиргичларни техник тести

Қўлоқчин ва кучайтиргичларни техник тести

- Эшитиш воситасининг частотага жавоби (частотали жавоб).

- Эшитиш воситасининг частота баланси.

- Эшитиш воситаси эмпеданси.

- Эшитиш воситасини ўлчаш учун техник стендлар.

- Кучайтиргичнинг частотали жавоби (частотали жавоб).

- Кучайтиргичнинг тўлиқ чиқиш қаршилиги (эмпеданси).

- Д / А конверторлари учун динамик диапазон.

- Янги Астра 2F сунъий йўлдошининг техник тестидан ўтказиш;

- НТВ техник тестлари

Тестология ва педагогика

Педагогик тест - бу педагогик тестлардан фойдаланишга асосланган талабалар билимини ўлчаш шакли. Бунга сифат тестларини тайёрлаш, тестларни амалда ўтказиш ва натижаларга кейинчалик ишлов бериш киради.

Педагогик тест - бу тест топшириқлари тизимидан, натижаларни

ўтказиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилишнинг стандартлаштирилган процедураларидан иборат таълим олувчилар билимини баҳолаш воситаси.

Психология ва тестология

Психологик тестлар бу ўзингизни яхшироқ англаш, ўзингизнинг кимлигингизни англаш, муайян вазиятларда ўзингизни қандай тутишингиз, феъл-атворингиз ва қобилиятингизни ўрганиш ва баҳолашнинг осон ва қулай усули.

Амалий тестология ташклий-технологик фан сифатида

"Тест ва тестология нима?" тушунчасига яна бир бора мурожаат қилганла янги бир атамага дуч келинади, яъни "амалий тестология" тушунчасидан фойдаланишга зарурат туғилади. Ушбу тушунча "психометрия" нинг анъанавий тушунчасидан кенгроқ бўлиб, камида икки сабабга кўра тафовутланади:

1) нафақат руҳий хусусиятлар, балки таълим ва касбий фаолият учун муҳим бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳам ўлчанади (синалади).

2) тест синовларининг ўзи ушбу тестнинг амалга ошириладиган логистик ва ташкилий-психологик шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда кенгроқ мазмунда кўриб чиқилади.

Ушбу икки тафовутдан келиб чиқиб, амалий тестологияни умумий тафсилотини қуйижаги мулоҳазаларга кўра моҳиятини тақдим этамиз. Амалий тестология ташклий-технологик фан сифатида талқин этилади.

Психометриянинг барча талабларига жавоб берадиган мутлақо ёрқин тест усули ноқулай контекстда жойлаштирилса, яъни ташкилий-техник ва ташкилий-психологик шартларнинг ҳақиқий ташкилотда амалга оширилиши учун тайёрлигини ҳисобга олмаган ҳолда фойдасиз ва ҳатто зарарли натижалар бериши мумкин. Бундан ташқари, тест синовлари жараёнини бошқарадиган (ташқил этадиган) тест синовлари ёки амалий синовчиларнинг етарли хатти-ҳаракатлари ҳақида емас. Бу жуда етарли

бўлиши мумкин, лекин ... бу бошқарув (ЛПР) етарлича синов натижаларини сезмаган учун тайёрланган муҳим аҳамиятга эга. Бу ерда ходимларнинг эришиш мотивация даражасини ўлчаш учун компьютер усули ўйнаб сарфланади, лекин фойдаланувчи энг ва энг камида сабаблар рўйхатларини караб, агар - ишчилар, албатта, "нима қилиш" билмайди, жараёнида барча иштирокчилар ҳам жуда етарли ишлаши, аслида барча белгиланган ҳаракатлар ўша инвестиция вазиятни ўзгармайди.

Агар ташкилотчилар ҳам, раҳбарият ҳам натижалар билан нима қилишларини олдиндан ўйлаб кўрмаган бўлсалар, натижалар аниқлангандан кейин қабул қилинган қарорлар ходимлар учун психологик жароҳатли, норозилик ва раҳбариятга ишончсизлик ортишига олиб келиши мумкин. Айни пайтда ҳеч нарса расмий равишда ўзгармаган кишиларга ҳам таъсир қиладиган бу умумий салбий таъсир, танлаб қабул қилинган қарорларнинг ходимларнинг айрим қисмига нисбатан унчалик катта бўлмаган ижобий таъсирини бутунлай устун қўйиши мумкин.

Бошқарув қарорларини проактив режалаштириш зарурлиги ҳақидаги тезис: тест натижаларига асосланган бошқарув қарорларининг мумкин бўлган вариантлари тест иштирокчилари учун тестнинг ўзидан олдин ҳам очиқ шакллантирилиши керак.

Бундай тезис тор маънодаги психометрия ваколатига кирмайди, лекин у ташкилий психология ютуқларини ҳисобга олувчи интизом бўлмасдан ўз мақсадларини амалга ошира олмайдиган кенг тушунилган "амалий тестология" ваколатига киради.

Ташкилотда синов-бу аниқ чора-тадбирлар дастури бўлиб, у кенг маънода тушунилган ташкилий контекстни ҳисобга олган ҳолда муваффақиятли амалга оширилиши ва амалга оширилиши мумкин бўлган мураккаб лойиҳадир. Шунинг учун " амалий тестология " бир томондан психометриянинг (гуманитар ўлчамлар фани), иккинчи томондан эса ташкилий психологиянинг аралаш комбинацияси сифатида ривожланиши

керак ва бўлади. Натижада, муайян ташкилотнинг мавжуд имкониятларига мос келадиган мураккаб офис технологиялари ечимларини ифодаловчи муайян лойиҳаларни олишимиз керак.

Назорат саволлари:

1. Тестология тушунчаси қандай маънога эга?
2. Тестлаштириш ва тестология тушунчаларни қандай боғлаш мумкин?
3. Тестлаштириш объекти ва предмети нималардан иборат?
4. Тестологиянинг предмети ва объектини нималар ифодалайди?
5. Тестология тармоқларига нималар киради?
6. Социологияда қўлланиладиган қандай баҳолаш воситалари мавжуд?
7. Тиббиёт тестларга намуналар келтиринг.
8. Техника тестларининг ўзига хослиги нимада?
9. Педагогикада тестлаштириш нима?
10. Психологик тестлаштиришнинг моҳияти.
11. Амалий тестология қандай фан?

2-МАВЗУ. ТЕСТОЛОГИЯНИНГ АСОСИЙ МЕТРОЛОГИК ТУШУНЧАЛАРИ

Режа:

- 2.1. Психометрик тестлар ва уларнинг квазиўлчаш тестлардан фарқи.
- 2.2. Тест калити, меъёрлари, куруқ ва стандарт тест баллари.
- 2.3. Тестологиянинг асосий метрологик тушунчалари:
 - 2.3.1. Ишончлилиқ
 - 2.3.2. Валидлик.
 - 2.3.3. Репрезентативлик.
 - 2.3.4. Ҳаққонийлик

Таянич сўзлар: психометрика, квазиўлчаш тестлари, ҳаққонийлик, репрезентативлик.

Психометрик тестлар ва уларнинг квазиўлчаш тестлардан фарқи.

Тестологиянинг мураккаброқ тушунчаларига мурожаат қилганда "психометрик тестлар" тушунчасини аниқламасдан иложимиз йўқ. Психометрик тестлар билан бошқа, фактик жиҳатдан ўлчаб бўлмайдиган тестлар ўртасидаги фарқни аниқ шакллантириш учун тестнинг психометрик хусусиятлари тушунчасини қандайдир тарзда киритиш керак. Психометрик тестнинг энг юзаки фарқловчи хусусияти ундаги вазифалар сони (ва шунга мос равишда тест сессиясининг давомийлиги) ҳисобланади. Психометрик тестлар, одатда, 30 тадан кам бўлмаган вазифалар, топшириқ, савол-мулоҳазалардан иборат бўлгани сингари квазиўлчаш тестларида бу ҳолат 15 саволларидан кўп эмас. Лекин, албатта, бу жуда юзаки ва ишончли фарқловчи хусусият эмас. Баъзан ҳатто professional мўлжалланган тестлар ҳам оммабоп журналларда ҳам тақдим этилиши мумкин, аммо унинг мазмуни етарлича ифодаланмай умумий маълумотлар билан чекланади.

Масалан бу борада куйидаги сўровнома билан боғлиқ умумий ҳолатни келтириб ўтамыз.

Машҳур журналларда "тестлар" бўлимини очганингизда (ёки оммабоп тестлар билан сайтга ташриф буюринг), одатда тест натижалари талқинида шундай хусусият учрайди: тест балли шкаласидаги ҳар бир интервалга маълум, кўпинча ёрқин ва кулгили хулоса берилади-тавсиянома. Масалан, машҳур "Фан ва ҳаёт" журналида оммабоп тест сифатида Г.Айзенкнинг

"психологик амалиёт" тест-сўровномаси "Темпераментингиз қандай?" категориясида чоп этилган, Журналнинг охири саҳифасида топишмоқлар, кроссвордлар ва шу билан бирга тестлар учун транскрипт (тўғри жавоблар) бор эди. Шундай қилиб, мен фарқлаш учун қуйидаги йўл ифодани келтириш. Г.Айзенкнинг "Экстраверсия-интроверсия ва нейротизмни аниқлаш тести" (EPI).

Сизнинг темпераментингиз?

0-12- интроверт;

13-24-экстраверт.

Бошқа оралиқ кўрсаткичлар мавжуд эмас.

Г.Айзенкнинг "Экстраверсия-интроверсия ва нейротизмни аниқлаш тести" (EPI)нинг натижаларининг тўлиқ тафсилоти илмий тадқиқотларда қуйидаги меъерий кўрсаткични ўзида акс эттиради. Қуйида эса ушбу меъёр келтирилади.

Экстраверсия — интроверсия:

19-24 — яққол экстраверт,

15-18 — экстраверт,

12-14 — экстраверсияга мойиллик,

12 — ўртача кўрсаткич,

10-12— интроверсияга мойиллик,

6- 9 — интроверт,

0-5 — чуқур интроверт.

Агар биринчи меъерий кўрсаткич билан иккинчи ҳолатни таққослайдиган бўлса, психометрик тест ва квазиўлчаш тестларининг таофути тўғрисида тасаввур ҳосил бўлиши шубҳасиз.

Жиддий психометрик (ёки метрологик) тестлар статистик тест нормаларига асосланган бўлиб, унда марказий interval (ўртача қийматлар, "norma коридори" деб аталади) ҳеч қандай аниқ белгиланган изоҳни назарда

тутмайди. Ушбу интервални эгаллаш бир вақтнинг ўзида бир нечта бутунлай бошқа нарсаларни англатиши мумкин:

1) Камолот белгиси (инсон, албатта, миқёсдаги қутбларга хос бўлган қутб хусусиятларига эга эмас, яъни temperament тури сўровномаси билан бизнинг мисолимизда у мўътадил экстрове́рт ва мўътадил introvert бўлиб, унинг хатти-ҳаракати стратегиясини вазиятга мос равишда ўзгартиради ва жуда мослашувчан одам бўлиб чиқади),

2) ташхисдан яширин қобилият, ишончли жавоб эвазига икки мумкин стратегияси намоён бўлади: жавоблар стратегияси тасодифий танлаш (тўғри ёзилган тест анкеталар тўғридан-тўғри ва тескари саволлар ўз ичига олган, бу стратегия ҳар доим Марказий интервалда ўрин олишга олиб келади) ёки муқобил ва мувозанат жавоблар стратегияси ҳақиқий-ёлғон (бу стратегия баъзан "median" деб аталади шкала марказига олиш учун онгли ориентация).

Шундай қилиб, professional мўлжалланган, метрологик (нормаланган) синов шкаласида "экстрове́рт — интраве́рт" ёки "билимдон-жоҳил" каби хулосаларнинг икки хонали меъёр эмас, балки "экстрове́рт-ўрта ноаниқ — интраве́рт", "билимдон-ўрта ноаниқ — жоҳил" каби уч хонали меъёр қўлланилади.

Кўриб турганингиздек, статистик нормаланган шкалалар (normal тақсимотнинг Гаус моделига асосланган) асосида ўтказилган тестлар учун ўрта гуруҳ иккита экстремал - 68 фоизга нисбатан анча кўп мавзуларни ўз ичига олади. Лекин у ҳар қандай "қизиқарли ташхис" ҳолда субъектларининг деярли учдан икки қисмини қўйиб жуда зерикарли бўлади. Акс ҳолда синов унинг асосий маъносини йўқотади, чунки оммабоп ва маиший тест усталари, уни кўзга олмайди-журналининг харидор (сайт меҳмон) учун қўшимча тижорат ўлжа бўлиши учун тестлардан фойдаланади.

Агар психометрик тестлар ва улардан ойдаланувчиларга қўйиладиган талаб асосида квазиўлчаш тестлардан фарқини яна бир бора тафовутланишини келтириб ўтиш мумкин.

Психометрик ўлчаш тестларига қўйиладиган талаблар

1. Ўлчайдиган методикалар (тестлар).

а) мақсад, предмет ва методикларни қўллаш соҳасини бир хилликда шакллантириш;

б) тестни ўтказиш тартибини фойдаланувчи учун қулай, яроқли бир хил алгоритм қўринишига келтириши лозим (ёки компьютерга);

в) қайта ишлаш тартиби статистик асосланган ҳисоблаш методлари ва тест балларини стандартлаштиришни ўз ичига олиши лозим (статистик ёки мезони тест меъёрлари бўйича). Тест баллари асосида чиқарилган хулосалар уларнинг статистик ишончлиолигини эҳтимоллик даражасини кўрсатиши кузатилади;

г) тест шкалалари репрезентативлиги, ишочлилиги, валидлиги қўлланилиши соҳаси бўйича текширилган бўлиши керак (стандаротлаштирилган тадқиқотни амалга ошириш имкониятини берадиган);

д) ўз-ўзи ҳақида ҳисоб беришга асосланган тадбирлари натижаларнинг ишончлилигини назорат қилиш, ишончсиз баённомаларни автоматик саралаш воситалари билан таъминланган бўлиши керак;

е) методикаларнинг барча стандартларини даврий коррекциялаш мақсадида тест маълумотларининг базасини шакллантириш.

2. Экспертлар методлари.

а) методиканинг мақсади, предмети ва қўлланилиш соҳасини бир хил мазмунда шакллантириш. Ишончли маълумотларнинг олишни зарур касбий билимларга эга бўлган етарлича миқдордаги экспертлар таъминлайди;

б) йўриқномалар бир хил мазмунга эгаллиги бўйича маълум маълумотлар тўплами асосида экспертлар синовдан ўтган бўлиши керак;

в) натижаларни қайта ишлаш стандартлашган, ҳар қандай экспертга оралиқ маълумотларни бир хилда талқин этиш имконини берувчи бўлиши керак;

г) методикаларнинг барча стандартларини даврий коррекциялаш, фойдаланувчиларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш мақсадида тест маълумотлар базасини шакллантириш.

Методик воситалар психологлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи маҳаллий комиссияда аттестациядан ўтиши керак.

Тестлардан фойдаланувчиларга қўйиладиган талаблар:

а) умумий назарий-методологик тамойилларни билиши ва амалий қўллашни; дифференциал психометрия асосидан фойдаланишни; психодиагностик адабиётларни таҳлил; ахборотлар ва тест воситалар банкини яратиш;

б) тест маълумотлари асосида қабул қилинган қарорлар учун, методикаларнинг прогностик валидлиги ва репрезентативлик мослигини таъминлашга масъул;

в) диагнознинг зарур ишончлилик даражасини тестлаштириш ёки эксперт баҳолашни қўллаш билан таъминлаш;

г) минимал йўқотиш максимал ишончликка эга бўлган - энг самарали диагностика асосида тест батареяларини ишлаб чиқиш;

д) қўлланилиш соҳасида методикаларни такомиллаштириш бўйича илмий-тадқиқот ишларини ўтказиш;

е) методикаларни стандартлаштириш, балларнинг ҳисоблаш, маълумотларни талқин этиш, касбий яроқликни прогнозлаш талабларига риоя қилиш;

ж) психодиагностиканинг методик воситаларини тўғри фойдаланиш ва тарқатиш;

з), текширилувчининг шахсий ишончи асосида олинган психодиагностик ахборотларни конфиденциаллигини таъминлаш;

и) психодиагностик методикаларни ишлаб чиқувчиларнинг муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоялаш бўйича талабларни бажариш.

Квазиизўлчаишлар. Квазиизўлчаишлар, ўзини ўзи англаши учун хизмат қиладиган, аммо маълум вазиятларга хос бўлган инсон хулқ-атворини илмий ўлчаиш ва прогнозлаш учун баҳолаш инструменти эмас.

Тест калити, меъёрлари, қуруқ ва стандарт тест баллари.

Тестологияда асосий ўлчаиш тартиби тестни жуда кўп ўтказиш (жавобларни йиғиш) эмас, балки олинган жавобларни қайта ишлашдир. Тест натижаларини қайта ишлашда маълум метрологик алгоритм амалга оширилади, бу эса белгиланган жавоб протоколени тест балли шкаласида маълум қиймат (нуқта) да кўрсатишга олиб келади. Энг оддий ва энг типик ҳолатда бу алгоритм тест топшириқларига тўғри жавоблар йиғиндисини ҳисоблашга тушади. Бу ҳолатда, бу миқдор қанчалик юқори бўлса, ўлчанган мулк миқёсида тест баллари қанчалик юқори бўлса-да, бу баёотнинг орқасида тахмин қилинган сабабий муносабатлар аксинча бўлса-да: ўлчанган хусусият шкала бўйича қанчалик юқори бўлса, у тўғри ҳал қилишга тайёр.

Тест балини ҳисоблашнинг бундай арзимас усули фойдаланувчидан "тест калити" деган тушунчани яширади ва у умумбашарий тушунча шаклида шаклланмайди.

Тестнинг калити — тест баллари шкаласида жавоблар баёнини ифодаловчи формула ёки алгоритм.

"Калит" ҳақида сўз борганда янада universal кўриниши энг оддий таълим тестларини эмас, балки, масалан, шахс хусусиятларини ёки ижтимоий муносабатни ўлчаиш учун фойдаланиладиган тест-сўровномаларини кўриб чиққанмизда пайдо бўлади. Бу ҳолда, тез-тез "тескари саволлар" деб аталмиш қоида ишлатилади — бундай, қайси "тескари калит" тизимлаштирилади. Таваккалчилик тест сўровномасида

тескари савол намунаси:" етти марта ўлчаб бир кесинг", деган нақлга кўшиласизми?".

Тестлар устида ишлаш жараёнида яна бир тушунчага дуч келинади. Бу тест меъёрларидир.

Тест меъёрлари-муайян диагностик топилмалар ёки бошқарув қарорлари билан боғлиқ оралиқларни (шкала майдонларини) ажратувчи тест балли шкаласидаги чегаралар.

Тест меъёрлари-муайян диагностик топилмалар ёки бошқарув қарорлари билан боғлиқ оралиқларни (шкала майдонларини) ажратувчи тест балли шкаласидаги чегаралар.

Хом балларни стандарт балларга айлантириш учун формула ёки жадвални қуриш тартиби миқёс деб аталади. Ўлчашнинг энг оддий усули (энг кенг тарқалган) - намуна ўртача ва стандарт оғишнинг статистик параметрларига асосланган чизиқли стандартлаштириш.

Тестларнинг психометрик хусусиятлари

1. *Ишончлилиқ*
2. *Валидлик*
3. *Репрезентативлик.*
4. *Ҳаққонийлик.*

Методикаларнинг ишончилиги

Психодиагностик ўлчовларнинг аниқлиги ва синов натижаларининг ташқи тасодифий омиллар таъсирига барқарорлигини акс эттирадиган техниканинг ўзига хос хусусияти. Ишончлилиқ, худди шу мавзулар бўйича такроран тадқиқотлар олиб борилганда, тест натижаларининг такрорланишини аниқлатади. Шундай қилиб, айтиш мумкинки, методологиянинг ишончилиги, олинган натижалар қанчалик ишончли эканлиги тўғрисида хулоса чиқаришга имкон беради.

Психологик тадқиқотлар натижаларига одатда омиллар ҳисобга олинмаган катта миқдордаги таъсир кўрсатилади (ҳиссий ҳолат ва чарчаш, агар улар ўрганилаётган хусусиятлар доирасига кирмаса; физик омиллар: тадқиқот олиб борилаётган хонанинг ёритилиши, ҳарорати ва бошқа хусусиятлари; субъектларни текширишга ундаш даражаси; экспериментатор шахсининг таъсири). Тадқиқот ҳолатидаги ҳар қандай ўзгариш баъзиларнинг таъсирини кучайтиради ва синов натижасига бошқа омилларнинг таъсирини сусайтиради.

Демак, синов тадқиқотлари натижаларининг умумий тарқалиши (ўзгариши) иккита сабабнинг таъсири натижасида келтирилиши мумкин: ўлчанадиган мулкнинг ўзига хос бўлган ўзгарувчанлик ва ўлчаш тартибининг беқарорлик омиллари.

Кенг маънода, синовнинг ишончлилиги - бу тест натижаларида субъектларда аниқланган тафовутлар ўлчанган хусусиятлардаги ҳақиқий фарқларнинг акси ва тасодифий хатоларга қай даражада тааллуқли бўлишининг ўзига хос хусусияти.

Ишончлилик хусусиятларини аниқлашнинг тўғридан-тўғри усуллари билан боғлиқ бўлган тор маънода ушбу кўрсаткич кўрсаткичлари бир хил предметларга нисбатан уни дастлабки ва такрорий фойдаланиш пайтида олинган натижаларнинг мослик даражаси деб тушунилади.

Турли хил (лекин табиатда таққосланадиган) тест объектларининг турли хил тўшламларидан ёки сўров шароитларини бошқа ўлчовларидан фойдаланган ҳолда турли вақтларда

Бир сифатни ўлчайдиган тестни ўтказишда тест мавзуларининг баҳосини тақсимлаш, идеал ҳолатда, нормал тақсимот билан мос келади ва бу ҳолда тафовут "тўғри" бўлади (яъни акс эттиради) фақат ўлчанган атрибут). Синов баллари бўйича ҳар бир фан маълум бир жойни эгаллайди ва назарий жиҳатдан бу жой намунанинг ҳар бир аъзоси учун доимийдир. Бундай ҳолда, худди шу шахслар томонидан бир неча марта тест ўтказиш,

биринчи даражага ўхшаш баҳолаш шкаласи бўйича жойларнинг тақсимланишини таъминлаши керак. Кейин ўлчаш воситаси сифатида техник иложи борича аниқ ва ишончли.

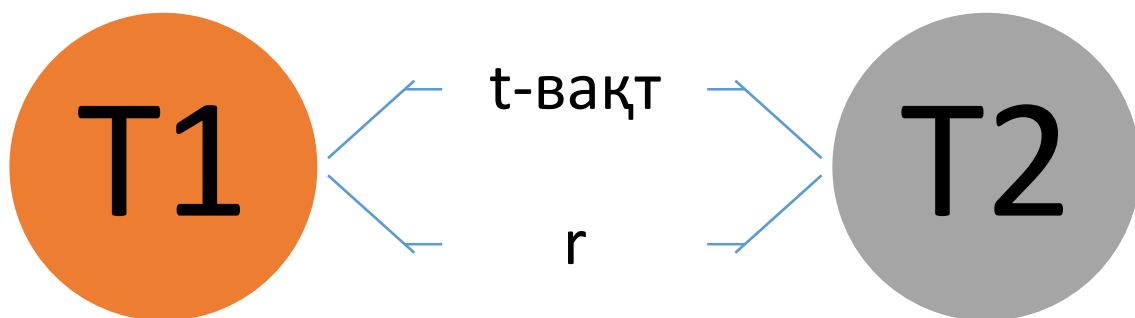
Оддий тақсимот - бу ўзгарувчиларни назарий тақсимлаш тури. Бу нисбатан мустақил омиллар таъсири остида характеристикани (ўзгарувчини) ўлчашда кузатилади. Ундаги ҳаддан ташқари қиймат жуда кам, ўртача қийматга яқин.

Агар биз идеал ҳолатдан узоқлашсак, унда иккинчи имтиҳон давомида предметларнинг ҳақиқий баҳолари ва рейтинглари ўзгаради ва уларнинг тақсимланиши биринчисидан бошқасига фарқ қилади. Бундай ҳолда, янги тақсимотнинг ўзгариши ўлчов хатосининг ўзгариши қиймати бўйича бошланғичга нисбатан юқорироқдир. (Ўлчов хатоси - бу индивидуал ўлчовларнинг аниқлик даражасининг статистик ўлчовидир.) Синовнинг ишончилиги ўлчов хатоси билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, у тасодифий доимий омиллар таъсири остида ўлчанадиган қийматнинг тебранишларининг мумкин бўлган оралиғини кўрсатади.

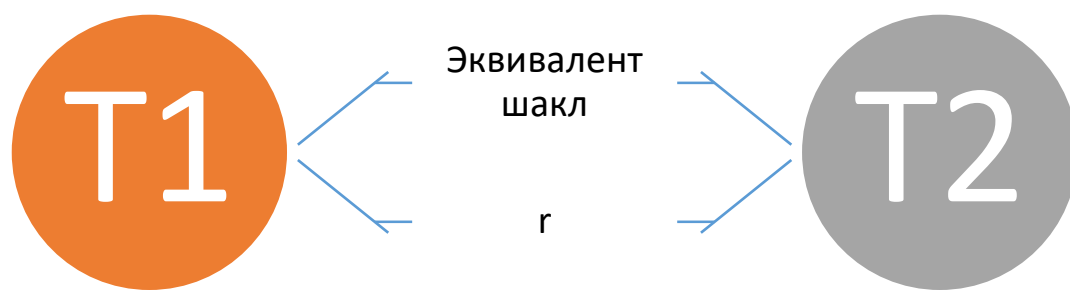
Амалда, ишлатиладиган усулларнинг кўпчилигида, 0,7-0,8 дан ошадиган ишончилилик омилларининг қийматини олиш камдан-кам учрайди. Олинган коэффициент +0,75 дан паст бўлмаганда, усул ишончли деб тан олинади

- +0.85. Ишончилилик синовлари бўйича энг яхши кўрсаткичлар коэффициентларини беради +0.90 ёки ундан юқори. (Корреляция коэффициенти - норматив миқдорий индикатор бўлиб, соат ўзгариши - 1.00 дан +1.00 гача ва икки ўзгарувчилар ўртасидаги муносабатларнинг кучлилиги ва йўналишини баҳолайди. Алоқанинг этишмаслиги нолга яқин бўлган қийматлар билан ифодаланади.)

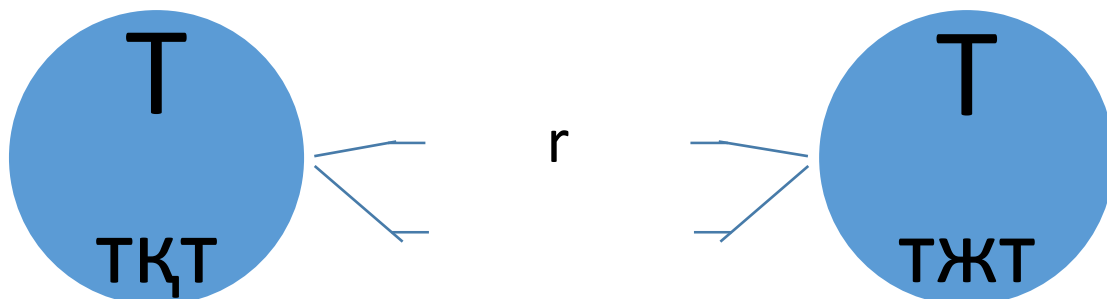
Ретест қондаси-тестларни қайта ўтказиш орқали

Методикаларни эквивалент шаклидан фойдаланиш

Методиканинг тоқ ва жуфт топшириқларга ажратиш асосида уларнинг ўртасидаги корреляцион боғлиқликни аниқлаш

Методика ишончли саналади:

- амалиётда қўлланилаётган методикаларнинг камчилик қисми 0,70-0,80 дан юқори коэффициентга эга бўлади;
- коэффициенти 0,75-0,85 дан кичик бўлмаган қийматга эга бўлганда ишончли деб эътироф этилади;
- коэффициенти 0,90 ва юқори бўлганда эса тестнинг ишончилиги энг зўр деб эътироф этилади.

ВАЛИДЛИК

- «Тестнинг валидлиги — тест нимани ўлчаши ва у буни қандай яхши бажара олишини ифодаловчи тушунча» *А. Анастаси*

ВАЛИДЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ

- Мазмуний валидликни аниқлаш учун эксперт методидан фойдаланилади. Ҳар доимгидек, экспертизада қуйидаги масалалар ҳал қилиниши керак: компетент экспертларни танлаш, эксперт гуруҳини шакллантириш, экспертизани ўтказиш жараёнини ташкиллаштириш вабошқалар.

- Экспертизанинг специфик объекти бўлиб, тестнинг мазмуни хизмат қилади. Экспертлар унинг психик хусусиятларга, тестнинг валидлигини мазмуни сифатида эълон қилинадиган тестнинг мазмунини баҳолаб беришлари зарур

Тестларнинг ишончлилик ва валидлиги ўртасидаги муносабат

Тест назариясининг бош муаммоси натижаларни ўлчаш бўйича бўйича ишончли натижаларни аниқлашдир. Тест ўтказишдан ишончли натижалар олишнинг психометрия учун аҳамиятга эга бўлган икки йўли бор: специфик ва умумлашган (генерализациялашган) [6,7].

Махсус олинган ҳаққоний натижалар остида конкрет тест ёрдамида олинган аниқ натижалар тушунилади. Бу тушунча физик қийматларнинг ўлчамларини аниқлашдаги кузатиладиган аниқ баҳо тушунчасига яқиндир. Бу ерда натижаларнинг ҳаққонийлигига ўлчаш методларининг аниқлиги билан боғлиқ қараш тушунилади. У тестлаштириш натижаларининг

Тестнинг ҳақиқатдан психик хусусиятлар даражасини ўлчаш қобилятини характерлаш учун валидлик тушунчасидан фойдаланилади.

Тестнинг валидлиги (validity) тест ўлчаши мўлжалланган сифатлар (хосса, қобилят, характеристика) ўлчабини ифодалайди. Инвалидлар ёки валидликка эга бўлмаган тестлар амалий қўллаш учун яроқли эмас.

Валидлик билан ишончлилик ўзаро боғлиқ тушунчалардир. Уларнинг ўзаро муносабатларини қуйидаги мисол орқали изоҳлаш мумкин. Иккита А ва В мерганлар бор. А мерган 100дан 90 очко, В мерган эса фақатгина 70 очко тўплади. А мерганнинг ишончлиги-0.90, В мерганнинг ишончлиги -0.70 га мос келди. Бироқ А мерган доимо бегона нишонларга ўқ отган, шу сабабли мусобоқада унинг натижалари ҳисобга олинмади. Иккинчи мерган эса нишонни тўғри танлаган, яъни ўзи учун белгиланган нишонга отган. Бу ерда А мерганнинг валидлиги 0 га тенг, В мерганники эса

0,70 га тенг. Агар А мерган ҳам ўзига белгиланган нишонга ўқ отиб, 90 очко олганида эди, унинг валидлиги ҳам ишончлигига тенг бўлар эди.

Агар у баъзан нишонни чалкаштира, унинг натижаларини бир қисми ҳисобга олинмайди ва А мерганнинг валидлиги ишончилиқдан паст бўлади. Келтирилган мисолда ишончилиқнинг анологи аниқлик, мерганнинг беҳато отганлиги, валидликнинг аниқлиги эса отишнинг аниқлиги, аммо ҳар қандай отиш эмас, балки қатъий белгиланган ўзининг нишонига отганлиги билан характерланади. Шу сабабли у хоҳ мишенни, хоҳ командасини ўзгартирмасин ишончли отган мерган валидликка эга бўлади. Тестлар тарихида маълум ҳолатларда тестлар бир хусусиятни ўрганишда инвалидлик деб ҳисобланса-да, аммо бошқаси учун у валидликка эга бўлган. Демак ишончилиқ валидлик учун зарур шарт ҳисобланади. Ишончсиз тест валидликка эга бўлмайди. Аксинча, валидликка эга бўлган тест ишончли бўлади. Ишончилиқ валидликдан кичик бўлмайди, ўз навбатида валидлик ишончилиқдан ортиқ бўлмайди.

Замонавий психометрияда учта асосий валидлик турлари ажратиб кўрсатилади: мазмуний (мантиқий), эмпирик ва концептуал.

Мазмуний валидлик (content validation).

У кўпинча “мантиқий валидлик” ёки “аниқлаш бўйича валидлик” деб ҳам номланади. Мазмуний валидлик мутахассис томонидан тестнинг валидлик деб билдирган мулоҳазаси орқали аниқланади.

Мазмуний валидлик кўриниб турган, юзадаги, ташқи валидлик (face validity) дан фарқ қили кузатилади. Ташқи валидлик- текширилувчи нуқтаи назаридаги валидликдир. У текширилувчида тест йўриқномаси ва материаллари билан танишишда шаклланади, ўлчаш предмети ҳақидаги таассуротларини ифодалайди. Ташқи валидлик тестлаштириш жараёнида муҳим рол ўйнайди, чунки айнан у биринчи навбатда текширилувчининг текширувга муносабатини аниқлайди.

В.А.Аванесов текширилувчиларда ташқи валидликни йўқлиги туфайли тестни бажаришдан бош тортиш ҳолати билан боғлиқ мисол келтиради. Бир социологик тадқиқотда балиқчилик флоти моряги анкетани тўлдиришдан бош тортиш ҳолат кузатилади. Бунга сабаб анкета моряклар учун тузилмаганлиги сабаблидир. Агар сўровнома денгиз атамалари билан боғлиқ тузилганда эди, у ҳолда текширилувчиларда катта ишонч уйғотган бўлар эди. Айнан ушбу ҳолатнинг кучига кўра ташқи валидлик баъзан ишончли валидлик ҳам деб номланади [2, 6, 11].

Ошкора, ташқи валидлик мазмуний валидлик билан ҳар хил муносабатда бўлади. Бир ҳолатда мазмуний ва ташқи валидлик мос тушса, бошқасида ташқи валидлик мазмуний валидликни ҳимоялаш (яшириш) учун ниқоб сифатида фойдаланилади. Шу мақсадда топшириқнинг мазмуни ва йўриқномасига махсус шакл берилади. Бу асосий объектив тестларни тузишнинг тактик усули сифатида фойдаланилади.

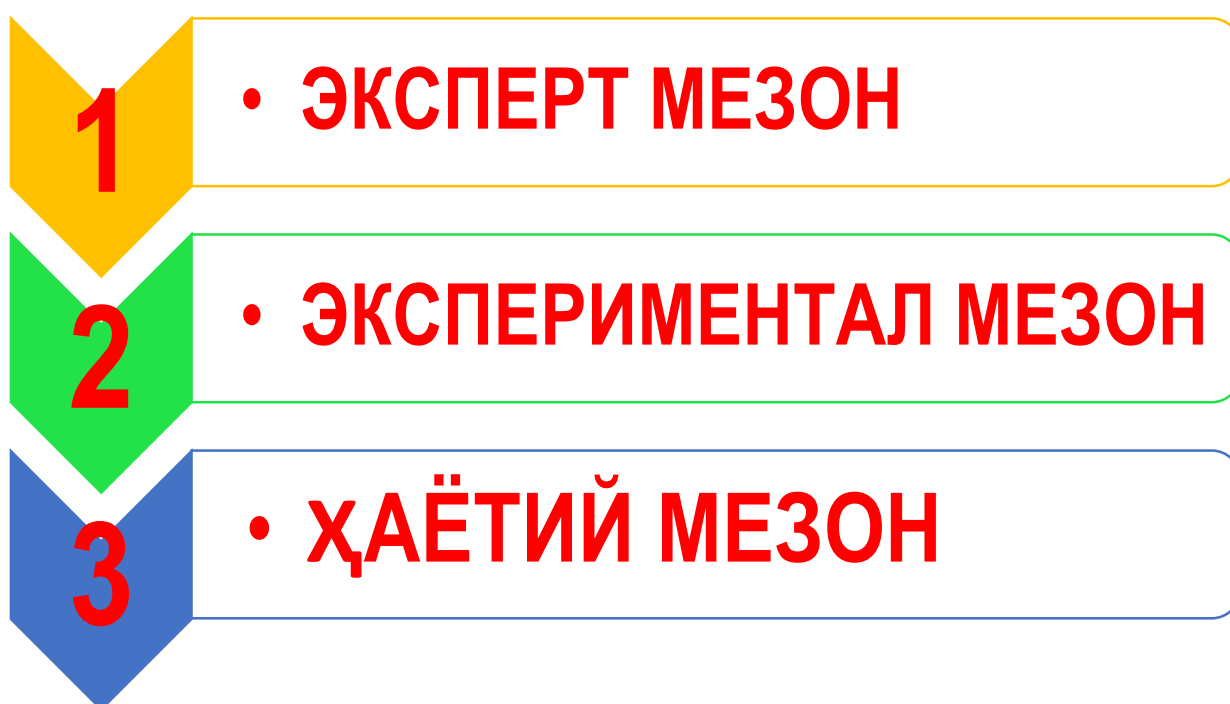
Ошкора-ташқи валидликдан фарқли ўлароқ мазмуний валидлик доимий равишда тест материални мазмунини ҳаққоний баҳолашга муносабати билан боғлиқ, сохта ўлчашлар мақсадларига эмас. Мазмуний валидликни аниқлаш учун эксперт методидан фойдаланилади. Ҳар доимгидек, экспертизада қуйидаги масалалар ҳал қилиниши керак: компетент экспертларни танлаш, эксперт гуруҳини шакллантириш, экспертизани ўтказиш жараёнини ташкиллаштириш ва бошқалар. Экспертларнинг специфик объекти бўлиб, тестнинг мазмуни хизмат қилади. Экспертларнинг психик хусусиятларга, тестнинг валидлигини мазмуни сифатида эълон қилинадиган тестнинг мазмунини баҳолаб беришлари зарур. Бу мақсадда экспертларга тестнинг спецификацияси ва топшириқлари рўйхати тақдим этилади. Агар аниқ топшириқлар тўлиқ равишда мос келса, у ҳолда эксперт уни тестнинг мазмунига мувофиқ сифатида баҳолайди. Акс ҳолда у топшириқларни брак ҳисоблайди ва ёзма ўз баҳосини асослайди. Агар экспертлар орасидан топшириқни баҳосида

келишмовчилик келиб чиқса, у ҳолда экспертларнинг ёзма тушунтиришлари билан аноним тарзда танишиб чиқадилар, бунинг натижасида экспертиза қайтадан ўтказилади.

Эмпирик валидлик

Эмпирик валидликнинг ғояси тестнинг маълум қобилиятини аниқлашда индикатор ёки психик хусусиятлари ёки инсон хулқ-атвор шакллари қатъий аниқлашни башорат қилувчи бўлиб хизмат қилишдан иборат [2,6,7,11]. Тестнинг бу хусусиятини ўлчаш учун тест натижаларининг ташқи мезонлар билан корреляцияси коэффиценти ҳисоблаб топилади- R (X,K). Мезон сифатида тестни валидлаштирувчи, психологик характеристикаларни мустақил ва шубҳасиз ўлчовчи, ҳар қандай кўрсаткич иштирок этиши мумкин. Мезон танлаш ҳақидаги масала бу кўринишда асосий валидлик ҳисобланади. Мезон танлашда валидликнинг микдорий ва сифати баҳолашга боғлиқ бўлади. Шартли равишда уч гуруҳ мезонларни ажратиш мумкин: экспертлар, экспериментал ва “ҳаётий”.

ЭМПИРИК ВАЛИДЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ МЕЗОНЛАРИ:

Эксперт мезон шахс хусусиятларини мустақил ўлчаш учун эксперт баҳолашдан фойдланишни тақозо этади. Гарчи шахс хусусиятларини ўлчашда охириги вақтларда эксперт методига катта аҳамият берилаётган бўлса-да, шунга қарамай тестнинг валидлигини таъминлашда эксперт баҳолашни қўллаш етарлича ишлаб чиқилган унификациялашган тартибга, ишончли ва барқарор ахборот олишни тақозо этишга эга эмас.

Ўқувчилар учун мўлжалланган тестларни валидлаштиришда эксперт сифатида одатда ўқитувчилардан фойдаланадилар. Бироқ махсус тадқиқот кўрсаткичлари сифатида ўқитувчиларнинг эксперт баҳолари паст ишочилик ва валидликка эга. Айрим ўқитувчилар ишончли эксперт сифатида иштирок этишлари мумкин. Бу уларнинг баҳолари айниқса субъектив янглишишларга дучор бўлганлиги кучли даражада боғлиқдир (симпатия ва антипатияга, ўқитувчига ота-оналар билан муносабатини кўчириш, шахс сифатидаги ўзлаштириши билан).

Хатоларнинг бошқа сабаби баҳоланаётган сифатнинг мазмунини етарлича тушунмаслигидан иборат. Тест ва эксперт баҳоси учун ҳажм бўйича мос тушунча қўшиш кузатилади. Акс ҳолда юқори корреляцияга мўлжал олиш мумкин эмас.

Агар шахснинг қандайдир хусусиятини ўқитувчи баҳолаши оддий талаб этилса, бу номутахассислар олдида турган ва ҳатто кўп психологлар учун қийин вазифа ҳисобланади. Бошланишида валидлаштириладиган тестни ўлчаш учун ўқитувчига психик хусусиятнинг мазмунини тушунтириш, уни топшириқ таркиби ва спецификацияси билан таништириш керак бўлади. Фақат шундан кейингина ўқитувчидан ўқувчиларга эксперт баҳо қўйиш сўралади. Баҳони 7 ёки 9-балли шкалада қўйиш керак бўлади. Биринчидан, баҳо анча аниқ қилинади, иккинчидан ўлчанаётган сифатга ўзлаштириш баҳосини механик кўчириш қийин бўлади.

Амалиётда кўпроқ экспериментал мезонлар кенг тарқалган. Бу ҳолатда валидлаштириш мезони сифатида бир вақтнинг ўзида ва мустақил тестлаштириш текширилувчиларни бошқа тестлар билан биргаликда фойдаланилади. Икки қиймат ўртасидаги корреляция коэффиценти ўзаро эмпирик валидлик ҳисобланади. Унинг қийматлари ўлчашнинг мазмуни ва тестнинг ишончилигига боғлиқдир.

Валидлик турлари:

- Ошкора валидлик
- Конкурент валидлик
- Прогностик валидлик
- Дифференциал валидлик
- Мазмуний валидлик
- Конструкт валидлик

ОШКОРА ВАЛИДЛИК

Назорат саволлари

1. Тестологиянинг асосий метрологик тушунчаларини нималар ташкил этади?
2. Тестнинг калити нима?
3. Тест меъёрлари нима?
4. Ишончлилик нима?
5. Тестларнинг ишончлилигини таъминлашнинг қандай қоидалари бор?
6. Ишончлилик даражалари.
7. Валидлик нима?
8. Валидликнинг турлари нима?
9. Валидлик қандай таъминланади.
10. Ишончлилик ва валидликнинг таъминлашда нималарга таянилади?
11. Репрезентативлик нима?
12. Ҳаққонийлик нима?

3-МАВЗУ. ТЕСТЛАР КЛАССИФИКАЦИЯСИ

Режа:

- 3.1. Таълим, тиббий, касбий ва психологик тестлар.
- 3.2. Тестлар ва топшириқларни классификациялашнинг асослари.
- 3.3. Проектив методикалар билан тестларнинг қиёсий таҳлили.

Таянч тушунчалар: *тест, классификация, педагогик, психология,*

3.1. Таълим, тиббий, касбий ва психологик тестлар.

Таълим жараёнида қўлланилаётган тестлар таълим тестлари деб аталади. Ушбу тестлар классификацияси бўйича ҳам ўзига хос ёндашувлар мавжуд бўлиб, уларнинг айримлари хусусида тўхталиб ўтамиз

Тестларнинг классификацияси

Тестлар ҳар хил аломатларига кўра классифиция қилинади:

—мақсадига кўра —ахборот, диагностик, ўргатувчи, мотивацион, аттестацион;

—яратилиш тартибига кўра — стандартлашган , стандартлашмаган;

—топшириқларни шакллантириш усулига кўра — детерминантлашган, стохастик, динамик;

—ўтказиш технологиясига кўра — қоғоз, оптик аниқлашдан фойдаланиладиган қоғоз, табиий шароитда олинган, махсус аппаратлардан , компьютерлардан фойдаланиб;

—топшириқ шаклига кўра — ёпиқ тип , очик тип, мувофиқликка эга, изчил тартибланган;

—қайтар алоқа бўйича —анъанавий ва мослаштирилган.

I. Мақомига кўра тест турлари:

1.1. Стандарт ва стандартлашмаган.

II. Педагогик характериға кўра

1. Адаптив
2. Интегратив
3. Меъёрий
4. Мезонли

III. тип ва шаклиға кўра

1. Очик тестлар

- a. Битта тўғри жавобли тестлар
- b. Бир нечта тўғри жавобли тестлар
- c. Мутаносиблик тестлари
- d. Изчиллик тестлари

2. Ёпиқ тестлар

- a. Тўлдирувчи тестлар
- b. Давом эттирилувчи тестлар

III. Мураккаблик даражасига тест тўрлари

1. Оддий тестлар (билим)
2. Репродуктив тестлар (билим, кўникма ва малака).
3. Продуктив тестлар (билим, кўникма, малака, мустақил фикр)

IV. Ижодий-изланувчанликни баҳолаш тестлари (билим, кўникма, малака, мустақил фикр)

V. Мазмунига кўра тестлар

5.1. Гомоген тестлар

5.2. Гетероген тестлар

Анъанавий тест

Анъанавий тест ҳар хил жавоб вариантли саволлардан ташкил топган. Ҳар бир савол маълум баллга баҳоланади. Анъанавий тестнинг натижаси тўғри берилган жавобли топшириқлар миқдори билан белгиланади.

Адаптив тест

Тестнинг асосий турларидан бири бўлиб, навбатдаги ҳар бир топшириқ олдинги топшириқ жавобига боғлиқ равишда танланади. Ушбу тестнинг топшириқлари кетма-кетлиги ва миқдори динамик тарзда аниқланади.

Компьютер адаптив тестнинг анъанавий тестдан энг муҳим афзаллиги куйидагилардир:

—тестдан ўтаётганларни билим даражаси остида адаптациялашув имконияти (ҳаддан ортиқ мураккаб ёки ҳаддан ортиқ оддий савоб беришга тўғри келмайди);

—ҳаққонийлик даражасини йўқотмаган ҳолда топшириқлар миқдорининг қисқарганлиги ҳисобига вақт ва куч тежалади (тестнинг узунлиги 60%гача қисқаради).

Намунадаги тест топшириқ шакллари

Жавобларни танлаш топшириқлари (ёпиқ топшириқлар)

1. Битта тўғри жавобни танлашга асосланган топшириқлар

Матндаги сўзни тершида улар бир бирида.....орқали ажратилади.

- а) икки нукта;
- б) вергул;
- в) оралик;
- г) нукта .

2. Битта нотўғри жавобни танлаш топшириги

3. Мувофиқлигини ўрнатиш топшириқлари

Шахс психологияси муаммосини ўрганган олимлар билан уларнинг назариялари ўртасидаги мосликни топинг:

<i>Олимлар</i>	<i>Шахс назариялари</i>
А.Адлер	Аналитик психология
К.Юнг	Трансакт таҳлил
Э.Эриксон	Индивидуал психология
Э.Берн	Эго-психология

4.Изчиллигини таъминлаш тестлари

Б.Г.Ананьев классификациясига бўйича психология фани методлари кетма-кетлигини аниқланг:

1) талқин этиш методлари 2)ташкилий методлар 3) эмпирик методлар 4) эксперимент натижаларини таҳлил этиш методлари

Шахс сўровномаларини яратилган даврига кўра кетма-кетлигини таъминланг

5.Бир нечта тўғри жавобни танлаш топшириқлари

6.Кетма-кетлигини ўрнатиш

6.Очиқ жавоб бериш топшириқлари

1. _____
2. _____

Тест топшириқлари

Тест топшириғи, технологик, шакллар, мазмун ва статистик талабларга жавоб берадиган педагогик тестнинг таркибий қисмидир:

- маълум қийинлик;
- тест балларининг етарлича вариацияси;
- барча тест бўйича баллар билан топшириқлар балларининг ижобий корреляцияга эгаллиги.

Педагогик тестлаштиришнинг функциялари

Педагогикада тестлаштиришнинг ўзаро бир-бири билан боғлиқ бўлган учта функцияси мавжуд: диагностик, ўргатувчи ва тарбиявий.

—Диагностик функцияси ўқувчининг билим, кўникма ва малакаларини ёритишдан иборат. Бу тестлаштиришнинг энг асосий ва муайян функциясидир.

—Тестлаштиришнинг ўргатувчилик функцияси ўқув материалларини фаол ўзлатиришига йўналтиришдан иборат. Бунинг учун таълим жараёнида таълим берувчи таълим олувчиларнинг ўқув материалларини фаол ўзлатиришларини таъминлаш учун қўшимча рағбатлантирувчи воситалардан фойдаланиш лозим бўлади. Таълим олувчиларнинг мустақил тест топшириқлари тузишга жалб этиш, мустақил тайёргарлик кўришлари учун тахминий топшириқларни тақдим этиш, тест топшириқ натижаларини ҳамкорликда таҳлил қилиш орқали ўргатувчилик функцияси амалга оширилади.

— Тарбиявий функция тест назоратининг даврийлигида ва иложсизлик шароитида намоён бўлади. Бу функция таълим олувчиларни Это дисциплинирует, организуеет и направляет деятельность учащихся, помогает выявить и устранить пробелы в знаниях, формирует стремление развить свои способности.

Тестли ва экспертли рейтингли методикалар

- Рейтинг балли унинг вужудга келиш сабаби ҳақида ҳеч қандай маълумот тақдим этмайди.
- Рейтингли баҳолаш методикаси фақат ўзлаштирувчи ва ўзлаштиролмайдиган таълим олувчиларни саралашни таъминлайди.

Тестли ва экспертли диагностика методикалар

- Аниқ таълим олувчидаги диққат танқислиги
- Кўриш хотираси муаммоси
- Фонематик эшитиш ва нутқдаги нуқсонлар

ТЕСТЛАР ВА КУЗАТИШ

- Кузатиш — бу барча баҳолаш эксперт технологиялари учун таянч тушунча
- Сухбат ва оғзаки имтиҳонларда интервью ва эгзаменатор жонли кузатишни амалга оширадлар.
- Тест билан кузатиш ўртасидаги тафовут: бирламчи маълумотларни тўлдириш учун кузатиш лозим.
- Айнан тестни бажаришда эса кузатувчига ҳожат йўқ.

ТЕСТЛАР ВА СЎРОВЛАР

Мулоҳаза ва баҳо субъекти	Мулоҳаза ва баҳо объекти	Балл	Номланиш
Респондент	Бошқа одам	Бошқа инсон	Сўров
Респондент-синалувчи	Респондент ўзига	Респондентнинг ўзига	Тест-сўров
Синалувчилар	Топшириқлар	Синалувчининг ўзи	Тест

Тестларнинг классификациялаш тестологиянинг асосий муаммоси

Таълим
тестлари

Тиббий
тестлар

Касбий
тестлар

Психологик
тестлар

Таълим тестлари

- Билимнинг предметли мўлжал тестлари: тестли рейтингли методикалар

1.МЕТОДИКАЛАРНИНГ ПРЕДМЕТЛИ ТИПОЛОГИЯСИ

- ПЕДАГОГИК ТЕСТЛАР
- ПСИХОЛОГИК ТЕСТЛАР
- Типлар ва қирраларни ўрганиш тестлари: MMPI, 16PF, NEO-PI («Катта бешлик»), CPI, EPI;
- Қобилиятлар- Векслер, Амтхауэр, Равен, Вандерлик ва бошқа интеллект тестлари;
- Ҳолат (функционал, эмоционал)
- Муносабат (установкалар, баҳолар)

2.ОПЕРАЦИОНАЛ-ТЕХНОЛОГИК КЛАССИФИКАЦИЯ

- Синалувчи билан диагностнинг субъектив тажрибаси
- Психофизиологик қайд этилувчи хулқий тестлар
- Объектив тестлар
- Тестлар-сўровномалар
- Шкалалаштириш методикалари
- Проектив техникалар

Психологик тестлар классификацияси

Психологик амалиётда қўлланиладиган методикларни тизимлаштириш, уларнинг хусусиятларига кўра татбиқ этиш, методикаларини қўллаш имкониятларига кўра фарқлаш лозим бўлади

Психологик тестлар классификациялашда турли хил асосларга таянилади. Қуйида тестларни классификациясига алоҳида тўхталиб ўтамиз. Классификациялашда тестлар ва ўрганиш техникасини барчасини киритиб бўлмайди. Аммо кундалик амалиётда тестларни қўллашда қуйидаги хусусиятларга кўра татбиқ этилади.

Биринчи гуруҳга объектив методикалар киритилади. Ушбу гуруҳнинг биринчи таркибий гуруҳчаси шахслилик тестлари (интеллект хусусиятларига)

Ҳаракат тестлари (мақсадли шахслилик тестлари):

1. Р. Амтхауэрнинг “Интеллект тузилиши тести (1953). (Унинг модификациялаштирилган варианты — тафаккур хусусиятларини тадқиқ этиш методикаси деб номланади)

2. Равеннинг “Прогрессив матрицалар” (интеллект даражаси ва хусусиятларини баҳолаш) (Дж. К. Равен, 1936).

3. Визуаль-мотор гештальт-тест (кўриш-мотор координацияни ўрганиш тести) (Л. Бендер, 1938).

4. Визуал ретенция тести (кўриш хотираси) (А.Бентон, 1952).

5. Виготский — Сахаров тести (катталар ва болаларда тушунчаларни шакллантириш) (Л. Выготский; Л. Сахаров, 1927).

6. Векслернинг хотирани ўрганиш шкаласи (WMS) (1946).

7. Корректурa синови (диққатнинг концентрацияси, барқарорлиги) (Б. Бурдон, 1895).

8. Мейлининг хотира тест (кўриш ва эшитиш хотираси).

9. Шкала оценки Озерецкийнинг баҳо шкаласи (ҳаракат малакалари ва моториканинг алоҳида компонентларини баҳолаш) (Н.И. Озерецкий, 1923).

10. "Бурама чизик (спираль)" тести (ҳаракат функцияларини баҳолаш).

11. Линеограмминг тести (диққатнинг кўчиши, психик мотор функциялар, ақлий функцияларнинг пластиклиги).

12. Танлашдаги мураккаб реакция (СРВ) (диққат, қисқа муддатли хотира, комбинаторлик қобилиятлари).

13. Комбинаторлик қобилиятлари.

14. Микдорий муносабатлар (мантикий-математик қобилиятлар).

15. Қонуниятларни ўрнатиш (диққат, хотира, мантикий тафаккур).

16. "Нақшлар" (хаёл).

17. "Фигуралар" (образли хотира).

18. Қизил-қоралар жадвали (модификация) (диққатни тақсимлаш).

19. Чалкаш чизиқлар (диққатнинг барқарорлиги).
20. "Сенсор-мотор координация" тести.
21. "Ахборот излаш" (қисқа муддатли хотира, диққат).
22. "Эшитиш нутқ хотираси" тести.
23. "Луғат" (индивидуал тезаурусни, савияни ўрганиш) тести.
24. Тест "Хулоса чиқараши" (манитиқий тафаккурни баҳолаш).
25. "Компаслар" (фазовий хаёл) тести.

Вазиятлар тестлари (вазиятларда қарор қабул қилиш):

1. Изчил динамик баҳолаш методи (ИДБМ) (Шведин Б.Я., 1989).
2. "ТЕСТ", "РИТМ" автоматлаштирилган вазиятли диагностика ўйини (7 субтестлардан иборат: ҳолат, интеллект, ўйин) (Носс И.Н., Суслов Е.В., 1990-1992).
3. "Танлаш дилеммаси" методикаси (12 та ҳаётий вазиятлар: хулқ-атвор стратегиясини танлаш — қарор қабул қилиш усуллари) (Н. Коган, М. Уоллэлч).

Биринчи гуруҳнинг иккинчи гуруҳчасига тегишли тестлар интеллект тестлари (интеллект даражасини) қиритилган.

Қобилият тестлари:

1. Векслернинг интеллектнинг ўлчаш шкаласи (WAIS) (Д. Векслер, 1946).
2. **Мураккаблашиб бориш тести (Поляков К., Глушко А., 1986). Равен тестининг модификациялаштирилган –интеллект даражасини баҳолаш.**
3. Маданий муҳитдан холи интеллектни ўрганиш тести (CFIT) (Р. Кэттелл, 1958).
4. Россолимнинг психологик профили (Г.И. Россолимо, 1909).
5. Станфорд-Биненинг ақлий тараққиёт шкаласи (Л.М. Термен, 1916).
6. Умумий қобилиятлар тестлари батареяси (GATB) (профессионал мезонларга йўналтирилган ҳолда интеллектни баҳолаш тести).
7. Мактаб ўқувчиларининг ақлий тараққиёти баҳолаш тести — (6-8 синф ўқувчиларининг интеллект тараққиёти даражасини ўрганиш) (Умумий ва педагогик психология ИТИ).

Эришганлик тестлари:

1. «Арифметик ҳисоб» (арифметик қобилиятлар тести). тести
2. «Ускуналар шкаласи» (ускуналар кўрсаткичларига мўлажалланганлик) тест
3. «Координаталар» (профессионал қобилиятлар) тести.

Мезонли –мўлжалли тестлар:

1. Интеллектуал қобилиятларни ўрганиш тестлари (турта субтестдан иборат: "Жой рельефини таҳлили"; "юз мимикаси бўйича эмоционал

холатлар таҳлили"; "газетадаги сиёсий тестларнинг таҳлили"; "Тартибни эгаллаш ва буйруқларга жавоб бериш қоидалари ") (Жильников И.Д., 1990).

2. "Таълимга қобилиятлиликни аниқлаш" тести —ТҚТ (Носс И.Н., 1990).

3. Психосемантик таҳлил технологияси— "Фаолиятнинг семантик таҳлили" (ТПА-САД) (Носс И.Н., 1990).

4. Объектни мос тарзда характеристикалаш тести — ТАХ (Носс И.Н., 1992).

Иккинчи гуруҳ методикалар субъектив характерга эга бўлиб, улар текширилувчининг ўзи тўғрисида маълумот ва ахбороти асосида ўрганеди.

Ушбу гуруҳга тааллуқли методикалар гуруҳчаси шахслик ва махсус сўровномалардан иборат.

Характерологик ва клиник сўровномалар:

1. Миннесотининг кўп омилли шахсни ўрганиш сўровномаси — ММРІ (С. Хатуэй, Дж. Маккинли, 1940).

2. Бехтерев институтининг шахслик сўровномаси — ЛЮБИ (хроник ва соматик касалликлар билан оғринган беморларни диагностика қилиш ва даволаш) (1983).

3. Мичиган алкоголизмнинг скрининг-тести (алкоголизмга илк аломатларини ўрганиш) (М. Селзер, 1971).

4. Патохарактерологикдиагностик сўровнома (Личко Е.А., 1970).

5. "Ўн олти омилли шахсни ўрганиш сўровномаси" — 16pf (Р. Кэттелл, 1950).

6. Шмишек сўровномаси (Акцентуациянинг 10 типини аниқлаш) (Г. Шмишек, 1970).

7. Юмористик жумлалар тести — ТЮФ (личностные особенности, связанные с пониманием юмора) (Шмелев А.Г., Болдырева В.С., 1982).

8. Ўзаро муносабат сўровномаси (ўз-ўзига муносабатни комплекс омилларини ўрганиш тести) (Столин В.В., 1985).

9. Айзенк шахслики сўровномаси — ЕРІ-63;ЕРQ-69 (Г. Айзенк, С. Айзенк, 1963, 1969).

10. Шахсининг характерологик акцентуацияси ва нерв-психик беқарорлик - ХАЛ-НПН (Шпаченко Д.И., 1986).

11. Шахсининг кўп омилли тадқиқ этиш методикаси — ММИЛ (377, 383) (Бехтерев институти томонидан ишлаб чиқилган).

12. "Мослашувчанлик" кўп даражали шахсни ўрганиш сўровномаси — МЛО-АМ (Маклаков А.Г., Чермянин С.В., 1990).

13. Ўз-ўзини намоён этиш сўровномаси (60) (Джурард С.М., 1958) С. Джурарднинг модификациялашган сўровномаси.

14. Кейрснинг сўровномаси (хулқ-атворнинг типик усуллари ва шахс характеристикасини баҳолаш (70) (публ. 1995).

15. "Нерв-психик беқарорлик-акцентуация" шахслик сўровномаси — НПБ-А (Поляков К.Н., Глушко А.Н., 1985).

16. Психодиагностик тест — ПДТ (ММРІ, 16pf методикалари асосида ишлаб чиқилган) (Мельников В.М., Ямпольский Л.Т., 1985).

17. Анкет-прогноз (Баранов А.В., Чермянин С.В.).

18. Стреля сўровномаси (темпераментнинг типини аниқлаш) (Стреля Я., адапт.: МГУ, 1987).

Мотивацион характердаги сўровномалар:

1. Эришганликка эҳтиёж сўровномаси— ПД (эришганлик мотивация хусусиятлари) (Орлов Ю.М., 1978).

2. Эришганлик мотивацияси шкаласи — AMS (Т. Гесьме, Р. Нигард, 1970).

3. Таваккалчиликка қўллаб-қувватлашга эришганлик шкаласи Шкала достижений с предпочтением риска — MARPS (А. Мехрабиан, 1968).

4. Херманс сўровномаси (10-16 ёшли (1971) ва катта ёшлиларнинг мотивациясини баҳолаш (1976) (Х. Херманс, 1970).

5. Дифференциал-диагностик сўровнома— ДДС (шахс йўналганлигини баҳолаш) (Климов Е.А., 1972).

6. Профессионал шахслилик сўровномаси — (ёшларнинг ҳарбийлик касбига йўналганлигини баҳолаш) (Петров П.В., Ростунов А.Т., 1985).

7. Шахс йўналганлик сўровномаси (The Orientation Inventory; модификации: "Личностная направленность", "Ценностные ориентации личности", "Ориентировочная анкета") (М. Басс; адаптация В. Смекал, М. Кучер, ЧССР, публ. 1977).

8. Мақсадга эришганликни мотивациясини баҳолаш шкаласи (Т. Элерс).

9. Омадсизликдан қочиш-ўзини ўзи ҳимоялаш мотивациясини баҳолаш методикаси (Т. Элерс; адаптация М.А. Котик, 1981).

10. Қўллаб-қувватлаш мотивацияси сўровномаси (Д. Краун, Д. Марлоу, адаптация: Марищук В.Л. и др., 1984).

11. Аффиляция мотивациясини ўлчаш методикаси (А. Мехрабиан).

12. Қадриятлар йўналишини диагностика қилиш методикаси (М. Рокич).

13. Шахслик мотивацион сўровномаси — МЛО (Кулагин Б.В., 1981).

14. Шахс йўналганлиги сўровномаси (РОІ); адапт. МГУ в 1987.

Эмоционал-иродавий сифатларни баҳолаш сўровномаси:

1. Бзовталаикни намоён бўлиши шкаласи — MAS (Ж. Тейлор, 1953).

2. Локус назорат шкаласи (Locus of Control Scale), модификации: УСК, СЛК, Дж. Роттер, 1950).

3. Субъектив назорат даражасини ўрганиш сўровномаси — УСК (Бажин Е.Ф., Голынкина Е.А, Эткинд А.М., 1984).

4. Назоратни субъектив локаллаштириш тест-сўровномаси — СЛК (Пантелеев С.Р., Столин В.В.).

5. Ўз-ўзини иродавий бошқариш сўровномаси — ВСК (Зверков А.Г., Эйдеман Е.В.).

6. Шахсинг коммуникатив безовталанишни тадқиқ этиш методикаси (КЛТ).
7. Реактивлик ва шахслилик безовталаниш шкаласи — РШБШ (Спильбергер Ч.Д., 1966; адапт. Ю.Л. Ханиным, 1976).
8. Ўзининг функционал ҳолатини дифференциал баҳолаш тест— САН (Доскин В.А., Лаврентьева Н.А., Мирошников П.П., Шарай В.Б., 1977).
9. Ўзининг эмоционал ҳолатини баҳолаш сўровномаси (А. Уэсман, Д. Рикс).
10. Ўзига муносабатини тадқиқ этиш методикаси (Q-сортировка), 1990.
11. Ўзига ишончни баҳолаш методикаси (Рейзас С.А., опубличкована в СССР, 1990).
12. Ўз-ўзига муносабат тести— ОСО (Столин В.В., Пантелеев С.Р., 1987).
13. Таваккалчилик шкала — RSK (жисмоний хавф шароитидаги таваккалчиликка) (Г. Шуберт).

Коммуникатив сифатларни баҳолаш сўровномаси:

1. Коммуникатив ва ташкилотчилик лаёқати — КОС (Синявский В.В., Федорошин В.А.).
2. “Бошқарувчилик фаолиятига умумий қобилиятлар” ни баҳолаш тести — ОСУД (Кудряшова Л.Д., 1986).
3. “Ўзаро таъсирлашув усулин шахслараро муносабат диагностикаси” анкета ёки «Низоли вазиятлардаги таъсир типларини баҳолаш» (Томас К.Н.).
4. Қадриятлар йўналганлиги бирлигини баҳолаш — ЦОЕ (баҳолаш объектини сифатларини ранглаштириш) (Петровский А.В., 1979).
5. "Жамоани ўзини ўзи социал-психологик аттестация қилиш методикаси " сўровномаси (Немов Р.С., 1982).
6. Жамоанинг социал-психологик ривожланганлик даражасин аниқлаш методикаси (Немов Р.С., 1980).
7. Бирламчи ишлаб чиқариш жамоасининг социал-психологик ўрганиш сўровномаси (Лутошкин А.Н., 1977).
8. Социал-психологик муҳитни диагностика қилиш экспресс-методикаси (Шальто А.Ю., Михалюк О.С., 1990).
9. Социал-психологик муҳитни диагностика қилиш методикаси ("Жамоадаги сизнинг ишингиз" анкетаси) (Парыгин Б.Д., 1981).
10. Гуруҳдаги психологик атмосферани баҳолаш методикаси (Ф. Фидлер, адаптация Ю.Л. Ханина, 1980).
11. Гуруҳга мансубликдан қониққанликни баҳолаш методикаси (Головановский А.Я., 1980).
12. Меҳнатдан қониққанлик сўровномаси (Захаров В.П., 1982).

13. Мехнатнинг жозибасини ўрганиш сўровномаси (ПТР-I) (Снетков В.М., 1990).

14. Гуруҳ аъзолигидан қониққанликни баҳолаш методикаси (Кричевский Р.Л., Смирьянова М.М.).

15. Шахсларо диагностика методикаси — ICL (Т. Лири, Р. Лафорж, Р. Сакзек; опубличована в России в 1978).

16. Ишлабчиқариш низоларини диагностика қилиш методикаси (Шуркин С.М.).

17. **Социометрия (Дж. Морено, 1951).**

Анкеталар гуруҳчаси

Ишга (ўқишга) нормзодлар анкетаси ва бошқалар.

Фаол ва ретроспектив интервью

1. Биографик фактлар бўйича суҳбат.
2. Тестлаштириш маълумотларини аниқлаштириш бўйича суҳбат.

Биографик методикалар гуруҳчаси

Конюховнинг офицерни биографик анкетаси (1986) ва бошқалар.

Маълум вазиятлардаги хулқ-атворни баёни гуруҳчаси

1. Изчил динамик баҳолаш методи (Шведин Б.Я., 1989).
2. “Эсдалик” мавзусига баён ва бошқалар.

Герменевтика методикалари гуруҳи

1. Физиогномик кузатиш тести. (1995).
2. Инсоннинг репрезентатив тизими структурасини баҳолаш (формализация — Носс И.Н., 1995), нейро-лингвистик дастурлаш фрагменти (Р. Бэндлер, Дж. Гриндер).
3. Шахснинг физиогномик баҳоси — ФОЛ (формализация И.Н. Носса, 1996).
4. Клиник суҳбат.
5. Мақсадга йўналтирилган кузатиш.

Учинчи гуруҳ тестларга проектив методикалар киритилган. Улар текширилувчи томонидан шахсни ўзини проектлашириши асосида кучсиз структуралашган стимул материаллари ёрдамида ўрганишни амалга оширади.

Мазкур гуруҳ тестлари ҳам бир нечта гуруҳчаларга ажратилган бўлиб, уларнинг ҳар бири тўғрисида қуйида маълумотлар келтирилади.

Конститутив хусусиятли проектив методикалар

(структурирлашган, стимулларнинг расмийлаштириши, оформление стимулов, маъно бериши).

1. Ассоциацияли сўз тести (стимул-сўз: ассоциация-сўз) (Ф. Гальтон, 1879).

2. Роршах тести (ноаниқ сиёҳ доғларидаги тимсоллар орқали шахс проектини кўриш) (Г. Роршах, 1921).

3. Суратларни мослаштириш (аранжировкалаштириш) (суратларни маълум изчилликда жойлаштириш ва ҳикоя тузиш) (С. Томкинсон, 1957).

4. “Луғат” тести (индивидуал тезарус тести, савиянинг тадқиқ этиш).

Конструктив проектив методиклар гуруҳчаси. Ушбу гуруҳчага тааллуқли методиклар маъноли шаклни ҳосил қиладиган деталлар орқали шакллантирилади.

1. Дунё тест (предметларнинг 232 моделлари, 15 та категория бўйича тақсимлаштирилган: уй, дарахт, ҳайвонлар ва бошқалар. Предметларни танлаш асосида “ўз олами” яратилади. (М. Ловенфельд, 1939).

2. Q-саралаш (Ўзўининг олами ва атрофдаги кишилар ҳақидаги тасавурларини тадқиқ этиш; ўрганилаётган шахсга хос қирраларни акс эттирувчи хусусиятлар қайд этилган карточкаларни саралаш (В. Стефенсон, 1953).

Интерпретацион проектив методикалар

(Бирор битта воқеа, ҳодисларни талқин этиш)

1. Тематик апперцепция тести — ТАТ (тасвирлар ифодаси суратларда акс этган) (Х. Морган, Г. Мюррей, 1935).

2. "Тарих суратини туз" — MAPS (ТАТнинг варианти бўлиб, 21 “фонли” сурат, 67 “одамлар тасвири” ифодаланган суратлар: одамларнинг суратларини фонда жойлаштириш ва вазиятлар ҳақида ҳикоя қилиш (Э. Шнейдман, 1947).

3. Уч ўлчамли апперцепция тест (ҳикоя тузиш учун ҳажмли шаклларни танлаш – танланган предметларни баёни) (Д. Твичел-Ален, 1947).

4. Блэк ҳақидаги суратлари Блэки (Дж. Блум, 1950).

5. Объектив муносабатлар тести (техникаси) (Филлипсон, 1955).

6. Интуиция тест (ТАТга ўхшаш: бошланган ҳикояни давом эттириш керак) (Е. Френч, 1955).

7. Мослаштиришнинг символли тести (16 та пластмассадан ясалган предметлар номи билан махсус ячейкаларга жойлаштирилади — предметларнинг символли аҳамият ва ассоциациялар ифодаланиши) (Т. Кан, 1955).

8. Пикфорднинг проектив суратлари (Пикфорд, 1963).

9. Бошқариладиган проекциялар методикаси (Муносабат хусусиятларини тадқиқ этиш. Текширилувчига тегишли ва унга қарама-қарши хусусиятлар рўйхати тақдим этилади, инсоннинг ўтмиш ва келажаги ҳақидаги тавсифловчи саволлар берилади) (Столин В.В., 1982).

Катартик хусусиятли проектив методикалар гуруҳчаси

(уюштирилган шароитларда ўйин фаолиятини амалга ошириш)

Психодрама (текширилувчилар ва бошқа актёрлар иштирокида сунъий ҳаётий вазиятлар яратилади) (Дж. Морено, 1946).

Экспрессив проектив методикалар

(эркин ёки тавсия этилган мавзуга расм чизиш)

1. График тестлар комплекси (на основе исследований Г. Риднинг тадқиқотлари ва К. Юнгнинг типология асосида, 1921; "Эркин сурат", "Дунё тасвири", "Автопортрет" (Р. Бернс)).

2. «Одам расми» (Ф. Гудинаф, 1926; модификация Д. Харриснинг 1963 йилдаги модификацияси).

3. Ловенфельднинг мозика тести (М. Ловенфельд, 1930).

4. Дунё тест (предметларни 232 моделлари, 15 та категория бўйича тақсимлаштирилган: уй, дарахт, ҳайвонлар ва бошқалар. Предметларни танлаш асосида "ўз олами" яратилади. (М. Ловенфельд, 1939).

5. Мира-и-Лопецнинг Миокинетик психодиагнози (текширилувчи фигурани бир неча бора пайпаслаб кўриб чиқади, сўнгра карамасдан уларни ифодалайди) (Э. Мира-и-Лопец, 1940).

6. "Оила расми" методикаси (расмлар ёрдамида оиладаги ички муносабатлар баҳоланади) (В. Вулф, 1947).

7. "Уй-Дарах-Одам" тести (Дж. Бук, 1948).

8. «Одам сурати» (К. Маховер, 1949).

9. Дарахт тести (ушбу психографик тест XIX асрда Э. Жюккерт ва Ж. Шлибда томондан қўлланилган, 1934 йилда К. Кох томонидан, К. Кохом в 1949 йилда К. Кох илк бора эълон қилди).

10. Аронсоннинг график тести (ноаниқ расмни қисқача намоён этиш: текширувчи кўрган расмни ифодалаши керак) (Е. Аронсон, 1958).

11. Тест "Геометрик шакллардан одам расмини шакллантириш" (индивидуал-типологик хусусиятлар: 10 та элементдан иборат учта расм (учбурчак, тўртбурчак, айлана) ҳар хил ўлчамда) (Э. Махони; А.В. Либин, 1989).

12. Криминал-ассоциатив символлар — КАС (татуировкларнинг интерпретацияни).

13. "Мавжуд бўлмаган ҳайвон тест".

14. Психографологик технология ва талқин.

Импрессив проектив методикалар гуруҳчаси

(бир стимулни бошқасидан устун қўйиши)

1. Сонди тести (психик касал одамлар фотографиясини афзал билиш ва инкор этишни танлаш) (Л. Сонди, 30-е гг. XX в.).

2. Люшернинг рангни танлаш тести (М. Люшер, 1948).

Аддитив проектив методикалар

(гапларни, ҳикояларни, тарихни, вазиятларни яқунлаш)

1. Розенцвейгнинг расмли фрустрация методикаси (Тест Р-Ф) (С. Розенцвейг, 1942).
2. Инсайт-тест (15 та вазият-синов баёнини давом эттириш) (Е. Саржент, 1944).
3. Болалар аттитюдлари тести (яқунланмаган интерпретация незавершенных картин-стимулов) (Д. Каган, Д. Лемкин, 1960).
4. Тест "Завершение предложений" (Sentence Completion Test — SCT; словесные ассоциативные связи) (Г. Эббингауз, 1897; А. Пейн, 1928). Варианты: Тест эмоционального инсайта (А. Тендлер, 1930), Тест «Незавершенные предложения» — IST (два субтеста по 50 пунктов) (Роттер, Виллерман), SSCT (60 пунктов) Дж.М. Сакса.
5. Қўл тести (қўл ишораларини баён этиш, очиқ агрессив хулқ-атворни ифодалаш) (Б. Брайклин, З. Пиотровский, Э. Вагнер, 1962).
6. Кўп ўлчамли расмли тест (MDDT) (Р. Блох, 1968).
7. Оиланинг тизимли тести — FAST (шахмат доскасига кўз билан чизилган фигуралар шахмат тахтаси майдонида жойлаштирилади — фигуралар ўртасидаги масофа бўйича муносабатларнинг яқинлигини аниқлаш) (Т. Геринг, И. Вилер, 1986).
8. Фрустрациянинг формаллаштирилган тести (ФТФ) (И.Н. Носс, 1994).

Семантик проектив методикалар гуруҳчаси

(шахслилик мазмунини ифодалаш объектига эмоционал муносабат)

1. Семантик дифференциал (СД) (Ч. Осгуд, 1952-1957).
2. Келлининг техника репертуари панжара (индивидуал-шахслилик конструктларни ўрганиш ва тушунчаларнинг шахслилик мазмунни таҳлил қилишни идрок этишни ўрганиш) (Г. Келли, 1955).
3. Новербал семантик дифференциал (қарама-қарши кутбли расмларнинг шкаласи) (Бентлер, Лавойе, Ч. Осгуд, 1962).
4. Хусусий семантик дифференциаллари (межличностно-поведенческий СД; мимический СД; личностный СД) (Дж. Керрол; М. Уиш, 1969).
5. Классификация методи ("саралаш") (семантик тест: маъновий боғлиқ сўзларни саралаш) (Дж. Миллер, 1971).
6. Субъектив шкалалаштириш методи (шкалалар ёрдамида тушунчаларбаҳолаш семантик тести: 0 — ўхшаш эмас; 4 — максимал даражада ўхшаш) (Р. Вудворс, Г. Шлосберг, 1971).
7. "Илоҳий янгилик" (СДО) (Носс И.Н., 1994).

Проектив тестлар

Биз мавзумизда проектив методикаларнинг классификацияси хусусида тўхталиб ўтамыз. Проектив методикаларни татбиқ этиш жараёнида уларнинг

классификацияси бир қатор жиҳатларни инобатга олишни талаб этади. Қуйида классификацияга доир келтирилган айрим ёндашувлар устида тўхталамиз.

Машҳур психолог Л.Френк барча проектив тестлар тўғрисидаги назарий ва амалий маълумотларни ўзлаштириб, уларнинг янгича классификациясини яратди(10.32-38 бетлар). Унингча, ҳар бир турдаги проектив тест алоҳида мазмун касб этиб, ўзига хос таҳлилни талаб этади. Методикаларни гуруҳларга бўлиш, тадқиқот натижалари таҳлилинини осонлаштиради ва тадқиқотчига қулайлик олиб келади. Бугунги кун амалиётида проектив тестларнинг бир қатор турлари қўлланилиб келинмоқда:

1. Конституциявий методлар.
2. Конструктив методлар.
3. Интерпретацион методлар.
4. Катартистик методлар.
5. Экспрессив методлар.
6. Импрессив методлар.
7. Аддитив методлар.

Юқоридаги ҳар бир тестлар турига алоҳида проектив методикалар кириб, улар турлича мазмун моҳиятга эга.

1. Конституциявий характерли проектив тестлар қаторига «Тугалланмаган сўзлар», «Тугалланмаган расмлар» тестлари кириб, ўтказилиш техникасига кўра, турли ситуацияли (вазиятли) структуралардан иборат. Методика материаллари аморф характерга эга бўлиб, текширилувчилардан асосан мантикий мулоҳазалашни талаб этади. Ушбу методиканинг муаллифлари Сакс ва Леви ҳисобланиб, оммабоп тестлар қаторига киради. Муаллифдан олдин ҳам ушбу методика, экспериментал психологияда қўлланилган. Юқоридаги вариантыни эса Сакс ва Левилар янги вариантда тузганлар. Методикада 60 та тугалланмаган сўзлар келтирилган бўлиб, улар 15 та гуруҳга ажратилган. Методика саволлари орқали шахснинг оилавий муносабатлардаги ҳулқ-атвори, ўз-ўзидаги қарама -қаршилик чегараси, сексуал характер хусусиятлари, кўрқув ва ҳиссий бузилишлар, келажакдаги ва бугунги кундаги орзу истаклари, ота-онаси билан муносабати шу билан бирга дўст яқинлари билан муносабат мазмуни аниқланади. Тест ўтказишда алоҳида анкета мавжуд бўлиб, у текширилувчиларни тестга тез йўналтириш хусусиятига эга. Шу қаторда тадқиқотчи Варттегнинг «Тугалланмаган расмлар» тести ҳам ҳуди шу характерда фойдаланилади.

2. Конструктив характердаги проектив методикалар инсонлар ва ҳайвонлар фигуралари, моделлари орқали шахс хусусиятларинини таҳлил этади. Бунда расмлар ва фигуралар минатюра характерида ҳам ифодаланиши мумкин. Тадқиқот ҳар бир ёшда алоҳида характер касб этади. Бу эса текширилувчиларнинг муҳитдаги ижтимоий ҳимоясини очиб беради.

Масалан, инсон расми ва ҳайвон расми тестнинг купрок масаласини ташкил этади. Методика таҳлилида ҳар бир фигура, қурилиш материали, мозаика моделлари ва саранжомлик ҳисобга олинади.

2.Интерпретацион характердаги проектив тестлар туркумига ТАТ (тематик апперцепция)тести мисол бўлиб ,бунда масала ва топшириқлар иллюстрацион характерда ифодаланади. Методика инсондаги кизиқишлар, ҳиссий кечинмалар шу билан бирга, ички имконият ва яширин мақсадларни аниқлайди. Методика муаллифлари Г.Мюррей ва Морганлар саналади. Методика Мюррей яратган шахс назариясига асосланади. Яъни эҳтиёжлар шахснинг хулқ-атворини, тасаввурларини, билиш жараёнларини йўналтиради ва ташкиллаштиради, деган тамойилга асосланади.Мюррей бунда барча эҳтиёжларни психодинамик кутилмалар, деб атади. Мюррей барча эҳтиёжларни витал ва психоген турга ажратади.Витал эҳтиёжларга – сув-ҳаво ,психоген эҳтиёжларни билиш, санъат, севги кабиларга ажратди. Методикада 20 та эҳтиёж қўлланилса-да лекин, 24 таси фарқланади(6.26-31-бетлар).

Мюррей фикрича, методикадаги расмларни текширилувчилар икки хил изоҳлайдилар. Мавҳумлик акс этган расмларни ўз ҳаётий тажрибалари орқали бажарадилар. Эркак ва аёлларга берилаётган топшириқлар алоҳида –алоҳида бўлиши ҳам тест коидаларидан бири саналади.Чунки, жинсий характердаги тафовут расм гуруҳларида алоҳида мазмун касб этади.

4.Катартистик мазмунли проектив тестларга ўйин фаолияти билан белгиланадиган тестлар киради. Масалан, «психодрама», «ихтиёрий театр сахнаси», «терапевтик чиқишлар», мисол бўла олади. Бунинг учун шарт-танланиши, уйин техникаси танланади. Бунда шахслардаги низолар, бошқа инсонлар билан бўладиган муносабатлар кўриниши ўйин пайтида очик ойдин амалга оширилади. Бу техника инсонларнинг ҳар қандай вазиятларда муоаммо ва ҳолатга ўз имкониятидан келиб чиқиб иш тутишига ёрдам беради. Бу психотерапияда кўп кулланиладиган ва шахсни тарбиялайдиган восита ҳисобланади. Хоҳ роллар кулгили ёки салбий образли бўлсин, шахс типига мос равишда ижро этилади. Бунда шахснинг фантазия ҳолатлари ҳам ҳисобга олинади. Мисол учун «иссиқ стул» номли тренинг ўйини айнан инсонни стрессли вазиятда оқилона ҳукм чиқаришида қўл келишлиги таъкидланади.

5.Экспрессив характерли проектив тестлар тезкор маълумот олишни ифодалаб, бу графологияда ҳам кенг қўлланиладиган усул саналади. Бизга маълумки, графология инсоннинг ёзуви ва имлоларига қараб, унинг хусусиятларини таҳлил этади.Экспрессив таҳлил жиноят турини аниқлашда ёки бўлмаса, давлат аҳамиятига молик расмий ҳужжатлардаги ўзбошимчалик ва қонунбузарлик ҳолатларини очишда, мансабдор шахслар ёки давлат хизматчилари қўйган имзоларни аниқлашда экспрессив усул қўл келиши тадқиқотларда таъкидланган. Бундан ташқари, экспрессив проектив методикаларга «Уй, дарахт, инсон.» методикасини киритиш мумкин.

Методика Дж.Морган томонидан 1948-йилда қўлланган. Тест катталар билан болалаларни ўрганиш учун ҳам қулай саналади. Моҳиятига кўра, тест куйидаги мазмунни ифодалайди. Тестни қўллашда йўриқнома берилиб, ҳар бир вазифадан сўнг суҳбат ўтказилади. Суҳбат ҳам уларнинг нима учун бу вазифаларни танлаганлари тўғрисидаги маълумотни ойдинлаштиради.

5.Импрессив турдаги эса текширувчиларнинг хоҳиш ва интилишлари ҳисобга олиниб, уларни таъминлаш талаб этилади.Бундай тестларга Люшернинг «Ранг тести» яққол мисолдир. Тестда барча ранглар ҳисобга олинган бўлиб, улардан 8 та ранг методикада фойдаланилган. Ушбу ранглар орқали инсонда кўрқув, аффект, ички дунё сирлилигини яширин очиш, низоли вазиятга мойиллик, эмоционал қиёфа каби психологик масалалар ўрганилади. Люшернинг ранг тестлари XX аср бошлари ва охириги ўн йиллигида медицина психологияси ва психотерапияда клиник жиҳатдан кенг татбиқ этилган. Тадқиқотчилар фикрича, ушбу методика инсондаги куйидаги хусусиятларни, сифатларни таҳлил этади .

1.Турли хил касалликларнинг инсонга таъсири, соматик ва психосоматик белгиларини аниқлашда .

2.Эпилепсия (тутқаноқлик) ва шизофрения касалликларидаги соғломлик ва касаллик тафовутларини аниқлайди.

3.Шахслардаги эмоционал бузилишлар, кўрқув, хаддан ташқари зўриқиш каби ҳолатларни ойдинлаштиради.

4.Жамоалардаги психологик муҳитни ўрганади.

5.Шахснинг ҳиссий кечинмалари йуналиши ва мазмунини очиб беради.

Люшер тестининг кейинги модификацияларида 70 хил турдаги расмлар характери ҳисобга олиниб, у ҳам инсонни комплекс тадқиқ қила олган. Люшер методикани яратиш пайтида рангларни танлашда , биринчи ўринда уларнинг функцияларини ҳисобга олади. Люшер фикрича, инсондаги субъективлик кўпроқ ранглар билан юзага чиқади. Муаллиф тестга қўшимча равишда натижага ойдинлик киритиш мақсадида, текшириш охирида саволлар билан мурожат қилган. Масалан, сиз ўсмирлик ёшингизда қайси рангларни ёқтиргансиз? ёки умуман қайси рангни ёқтирасиз деб сўралган. Кўпчилик текширилувчилар яшил ва қизил рангни айтганлар. Таҳлилга кўра, яшил ранг ўсмирликдаги ноаниқ ҳиссиёт, мардликка даъвогарлик, шу билан бирга кўчувчан самимийликни ифодалаган. Қизил ранг эса куч-қувват рамзи, шиддатли хулқ –атвор кўриниши, ёки агрессивлик ва қайсарлик хусусиятлари бўлганлигини кўрсатган. Люшер ушбу усулни мақбул баҳолаб, кўпроқ тадқиқотлар олиб боришга ҳаракат қилди. Охир –оқибат у методикада акс этган 8 та ранг ҳар бирига алоҳида таъриф ишлаб чиқди .

1. Кўк ранг-эмоционал комфортлик, ҳиссий муносиблик, ички ҳимоя механизмга эга, муваффақият кутувчи тип бўлиб, эҳтиёжлари ранг- баранг тусда.

2. Яшил ранг-эҳтиёжлар сфераси ўз позицияси билан уйғунлашган кишилар, мудофаа кудрати кучли, ҳаракатларида агрессив хулқ кучли бўлган кишилар.

3. Қизил ранг-эҳтиёжлари муваффақиятга қаратилган, лидерлик ва ташклотчиликка мойил. Агрессиялари йиғилган, бошқарувчилик, шу билан бирга фаолиятида юқори қидирувчанлик мавжуд. Бундай тоифали кишилар ҳаётда жуда ҳаракатчан, юқори энергияли кучга эга бўлиб, доимо муваффақият сари интиладилар.

4. Сарик ранг – ижтимоий режаларда эҳтиёжлар эмоционал кўринишлилигини ифодалайди. Ушбу типдаги шахсларда ҳимоя механизми юқори, тажовузкор хулқли, мулоқот ва муомала жараёнида қоникмаслик, сиқилувчанлик ҳисси кечади.

5. Бинафша ранг–шахсдаги эмоционал етукмасликни, ҳаётий мақсадларнинг аниқмаслигини, субъективизмнинг юқорилигини, индивидуал ўзига хослик кабиларни ифодалайди.

6. Жигар ранг-эҳтиёжлар сфераси қор каби ҳужумли, жисмоний ва психологик типга кўра, комформ характерли кишилар, шахслараро муносабатда тез тил топа олишга мойилдир.

7. Қора ранг–таҳлилига кўра, кишининг эҳтиёжлари мустақил шу билан бирга кўчувчан характерни ҳам олади. Қора рангни хуш кўрувчи кишилар негатив хулққа эга, доимо инсонлар билан бўлган муносабатларда ўз авторитетини ўрнатувчи тип саналади. Улар доимо ҳукмронликка интиладилар ва бунинг учун, ҳатто, ҳеч нарсадан қайтмайдилар. Барча берилган ёки кўрсатилган йўл-йўриқларга қарши турадилар. Люшер ушбу рангларнинг барчасини тадқиқодларида кўп бора синаб кўрган. Ва энг кераклиси рангларнинг инсонларга берадиган проекциясини ҳам кенг очиб берган.

7. Аддитив характерли проектив методикалар алоҳида мазмунга эга бўлиб, унга тугалланмаган сўзлар методикаси мисол. Бу кўпроқ болаларда татқиқ этилган. Методика психологик коррекцияга кўра, тарбияли характерни касб этади. Бу инсондаги мотивлар ва унинг шахс камолотига таъсирини очиб берувчи методикадир.

Тадқиқотчи Г.М.Прошанский ушбу методика юзасидан иш олиб бориб, тестни қўллашнинг йўллари ва ишлаш классификациясини келтириб ўтади. Проектив техниканинг қисқача кўринишини тузади(22.106-109-бетлар).

— Стимуллар - 1) вербаль. 2) визуал. 3) конкрет. 4) модал

Жавоблар – 1) ёзма. 2) диагностик. 3) Терапевтик.

Бундан фарқли равишда бугунги кунда проектив тестларнинг турли кўринишлари ишлаб чиқилган. Улардан турли соҳаларда таълимда, меҳнат жамоаларида, психологик марказларда фойдаланилмоқда.

Юқоридаги проектив методикадан фарқли равишда инсоннинг маълум аъзоси орқали тадқиқ қилинадиган тестлар мавжуд. “Қўл тести”

проектив методикаси инсонлардаги агрессив муносабатни ўрганишга мўлжалланган. Методика Б.Брайклин, З.Пиотровский, Э. Вагнерлар томонидан ишлаб чиқилган. Методикани ўтказиш учун 9 та қўл панжаралари тасвирланган расмлардан ҳамда бўш варақдан иборат кўзгатувчи материал зарур. Расмлар бирма-бир кўрсатилиб, синалувчиларга қўл панжараларини тасаввур қилиш ва унинг ҳаракатини тасвирлаш вазифаси берилади. Яъни расмда акс эттирилган қўл қандай ҳаракатни бажараётганлиги ёки бажаришга қодирлиги тўғрисида синалувчи фикри аниқланади. Ҳар бир тасвирланган қўл қандай ҳаракатни амалга ошираётганлиги ҳақида, бир неча вариантда жавоб беришга ҳам руҳсат берилади. Тест таҳлилига эътибор беришда қуйидаги шахс хусусиятлари келтириб ўтилган.

- Агрессия ҳолати – қўл устуворлик сифатида, талофат етказувчи мазмунда идрок этилади.
- Ҳукмронликка интилиш-қўлларнинг тўғрига йўналганлиги, горизонтал жойлашганлиги билан, белгиланди.
- Қўрқинч-синалувчи жавобларида қўл ,бошқа кишиларнинг агрессив ҳаракатлари қурбони сифатида намоён бўлади. Инсоннинг ўзига зарар етказувчи сифатида тасвирланади.
- Боғланиб қолишлик-қўл бошқа кишиларга нисбатан ижобий йўналган.Бу кўпроқ севги- муҳаббат ва меҳр туйғуларини ифодалайди.
- Коммуникация-алоқа ўрнатишга интилаётган қўл сифатида тасвирланса, бу шахсдаги мулоқотмандлик белгиси.
- Тобелик – қўл бошқа кишиларга бўйсинишни ифодаласа, бу боғлиқлик белгиси .
- Қўл турли усуллар ёрдамида ўзини кўрсатишга интилаётган ҳолда тасвирланса, бу намоёнишкороналикдан даракдир.
- Қўл касал, шакли бузилган, ҳеч қандай ҳаракатга ноқобилдек акс эттирилса –касаллик белгиси ёки жароҳат сифатида тушуниш мумкин.
- Қўлнинг ноаниқ фаоллик тасвири–ҳаракатга мойиллик, кучли энергияли тип.
- Шахси ноаниқ, сустлик сифатидаги қўл тасвири-мотивларнинг кучсизлиги, безовталиқ кўриниши, шахсдаги бўшашганлик.
- Қўлларнинг муштланган ҳолда йўналиши –хулқдаги яширин ва тўпланган душманлик белгиси .

Бундан ташқари, ёш болаларнинг турли ижтимоий-психологик хусусиятларини очиш табиатига эга проектив тестлар мавжуд.Унга мисол тариқасида “Оила расми” методикасини келтириш мумкин. Бу методика- билан В.Хюльсе А.И.Захарова Л.Кармановалар кўпроқ тадқиқ олиб борганлар. Тадқиқот учун 6 хил рангли қаламлар ва оқ қоғоз ва ўчирғич талаб этилади(1.56-81бетлар). Болага кўрсатма қуйидагича берилади, ”Ўз оиланг расмини чиз”. Оила сўзи маъноси тушинтирилади. Агар бола тушунмаса йўриқнома яна қайтарилади.

Вазифанинг вақти 35 минут, деб олинган. Психолог вазифани баённомага қайд этиши.

1. Деталлар чизиш кетма-кетлиги.
2. 15 секунддан ортиқ паузалар.
3. Деталларни ўчириш.
4. Боланинг спонтан берилган изоҳлари.
5. Эмоционал реакциялар.

Тадқиқот тугагач, психолог, вербал йўл билан боладан маълумот олиш учун мурожаат қилади, қўшимча саволлар беради.

1. Айтчи, бу ерда ким тасвирланган ?
2. Улар қаерда тасвирланган ?
3. Улар нима қилишяпти ?
4. Буни ким ўйлаб топди ?
5. Расмда чизилганларнинг энг бахтлиси ким? Нима учун?
6. Улардан энг бахтлиси ким ? Нима учун?

Сухбатдан сўнг болага 6 та вазиятни таҳлил қилиш берилиб, у таҳлил этилади. Интерпретация қилишда қуйидагиларни билиш зарур.

1. Тадқиқ қилинаётган боланинг ёши.
2. Оила аъзолари сони, ака –сингиллари ёши.
3. Иложи бўлса боланинг, уй, мактаб ва боғчадаги ҳулки .

Интерпретацияни шартли уч қисмга бўлиш белгиланган.

1. Оила расми структураси таҳлили .
2. Оила аъзолари график тасвири хусусиятлари таҳлили.
3. Расм чизиш жараёни таҳлили .
4. Боланинг оиласига берган расм тафсилотининг умумий ҳулосаси .

Булар боладаги барча ижтимоий тўсиқларни, негатив ҳулқ –атворни, кўрқувни, ҳиссийёт оламининг ранг-баранглигини очиб беради. Энг асосийси, яширин, спонтан хусусиятларни текшириш пайтида ўз-ўзидан содир бўлган .

Шу ўринда яна бир масалага тўхталиш керак бўлади. Айнан болалар шахсини ўрганувчи, кенг имкониятли проектив тест мавжуд. Бугунги кунда Европанинг ривожланган давлатлари, хусусан, Германия, Греция, Россия, Украина, АҚШда кенг тадқиқ қилинган проектив тест “Эртакли проектив тест”, яъни эртак терапиясидир. Эртакларда бизга маълумки, ҳақиқат борича акс этади. Масалан, яхшилик ва ёмонлик, давлат бошқарувидаги зулмкорлик, ўғрилик ва тўғрилиқ, севги-муҳаббат, омад, сеҳргарлик каби инсон хусусиятларини тасвирлайди. Бу эса боланинг дунё қарашига ижобий таъсир этиб, тарбиясини камол топтиради. Текширилганда синалувчиларда онгсизлик ҳолатлари чиқиб келади. Эртаклардаги такрорланувчанлик болалардаги идрок кўламининг кенгайишига олиб келади. Эртакшунос олим Рохейм фикрича, эртаклар туш кўриш билан яқин, деб қаралади ва эртаклар инсон проекциялари жараёнида қуйидаги вазифаларни бажаради.

Аналитикларнинг фикрига кўра, бу вазифалар болалардаги низоли, рухий безовталиқ ва негатив хулқ кўринишини очиб беради. Тадқиқотимизнинг назарий масаласига ойдинлик киритиш мақсадида, Россиянинг амалий психологлар учун махсус чиқадиган "Амалий психология ва психоанализ" журналіда чоп этилган мурожаот қиламиз (2003-йил, 4-декабр, 12-сон). Мақола, "эртақлар ва онгсизлик" деб номланади. Мавзуга эса "Қизил шапкача" эртаги танланади.

Ушбу проектив тест 21 та расмли карта ва қахрамонларнинг 3 та хулоса картасидан иборат. Психолог тадқиқод ўтказишдан олдин, қўйидаги талабларни бажариши керак бўлади. Саволарни бериш тартиби қуйидагича.

1. Болаларда эртақнинг мазмуни ёки аввал ўқилганлиги ҳисобга олинади.
2. Қизил шапкача уйдан чиқиб кетганда, онасидан хафа бўлдимми ёки кўрқдимми?
3. Қизил шапкача ўрмонга кирганида хурсанд бўлдимми, ё кўрқиб кетдимми ?
4. Бу висининг ўйида бўрини кўрганда кўрқдимми?

Тадқиқод охирида 3 та хулоса картаси болалар қўлига берилиб, ана шу орқали хулоса қилинади. Хулоса карталари мазмуни турлича .

1-карта. Болалар шахсининг кучсизлигини, ҳиссиётлари салбийлигини, шу билан бирга боланинг кўрқоқлиги ва тортинчоқлигини англатади .

2-карта. Боланинг беғуборлиги, қувноқлиги ва психологик соғломлиги кўрсатади.

3-карта. Боладаги хафалиқ, безовталиқ, хавфсираш, агрессив ҳолатини англатади.

Ушбу тест ҳам стимулли кўзгатувчи материал характериға эға. Тестни кўпроқ мактабгача тарбия маскани ва кичик мактаб болаларида ўтказиш тавсия этилади. Бу эса бола шахсининг ижтимоий–психологик жиҳатини ўрганишға ва тарбиянинг ижобий камол топишиға кенг имкон беради.

"Агрессивлик" тести (Розинцевейг тестининг модификацияси)

Методика проекция характериға кўра, фрустрация ва стрессли ҳолатларни ўрганишға қаратилган ҳисобланади. 24 та расмли вазият тестда кўрсатилиб, вазиятни изоҳлаш талаб этилади.

Инсондаги агрессия кучли ёки йўқлиги вазиятлар орқали баҳоланади. Текширилувчининг ҳар бир расмдаги фикри, баҳоси, кечинмаси қайд этилиб борилади. Болалар психикасини тадқиқ этишда яна бир проектив методика "Уч дарахт" тести қулай ҳисобланади. Тадқиқотчи тестни бошлашдан олдин бола билан суҳбат қилиб олади. Ота-онаси, иш жойи, неча ёшдалиги, оиланинг бошқа аъзоларини ҳам қандай уйда яшаётганлиги ҳақида сўралади.

Суҳбатдан сўнг психолог болага "Хоҳлаган уч дарахт"ни чизишни буюради. Рангли қаламлардан фойдаланиш айтилади. Тадқиқот натижалари ранглардан фойдаланганлиги, дарахт проекциялари ва структурасига қараб таҳлил этилади. Ушбу методика ҳам диагностик характерға кўра, қулай ва имкониятли саналади.

Рене Жил методикаси. – Муаллифнинг ушбу тести болаларнинг шахслараро муносабатлари ҳамда унинг оилавий муносабатларини идрок қилинган соҳасини тадқиқ қилиш учун мўлжалланган. Методиканинг мақсади боланинг ижтимоий мослашувчанлиги, унинг атрофдагилар билан алоқаси ва муносабатини очишдир. Методика визувал – вербал характерда бўлиб, болалар билан катталар расми тасвирланган. Вазифалар 42 та расм ва матн шаклидан берилган саволлардан тузилган. Тест билан ишлашдан аввал – болага расм асосида берилган саволларга жавоб беришлиги тушунтирилади. У расмлар билан танишиб чиққач, саволларни ўқиб жавоб беради. Лекин бу методика соф проектив эмас, балки анкета ва проектив тестлар оралиғида турувчи тест туркуми ҳисобланади.

“Геометрик фигуралар тести” проектив характердаги методикалар сирасига киради . Методика муаллифи Э. Мох ҳисобланади. Э.Мох ўз тестида инсон қиёфасини ифодалашда учта геометрик фигурадан фойдаланди. Яъни айлана, учбурчак, квадратни танлади. Улар кайсидир маънода инсон проекциясини башорат қилади.

Айлана шакл – инсоннинг майл соҳаси, ҳиссиёт олами, эмоционал кечинмаларининг қандай тусга эгаллигини англатади. Агар текширилувчилар чизишда айланадан кўп фойдалансалар.

Учбурчак шакл-инсоннинг фантазияларини англатиб қай даражада ундан фойдаланганлигини англатади. Бу учбурчак шаклдан бир расмда қанча кўп фойдаланганлиги билан белгиланади.

Квадрат шакл-инсондаги ақл соҳаси бўлиб, рационал имкониятга қаратилган. Тест талабига кўра, текширилувчи вазифада фойдаланган фигуралар сони 10 тадан ошмаслиги керак. Юқоридаги мисоллардан кўриниб тўрибдики, бугунги кунда проектив тестларсиз амалий психологиянинг ютуқларини сезиш қийин. Гарчи улар миллий муҳитимизга тўла жавоб бермас-да, уларни модификация қилиш, қайта ишлаб чиқиш фанимиз салоҳиятини янада ошириши мумкин.

Шахс диагностикасида проектив методикалардан фойдаланиш.Проектив техника психодиагностикада кенг қўлланилса-да, ҳар бир проектив тестлардан фойдаланиш учун тестларга қўйиладиган психодиагностик талабларга риоя қилиш зарур. Лекин, ушбу тестларни стандартга солиш мураккабдир. Прогнозлик характерига кўра , бир қарашда оддий кўринса-да , чет элда бу методикалар кенг имкониятли тестлар, деб қаралди. Проектив методикаларнинг диагностик қимматига эътибор беришдан олдин, уни қўлланилиш соҳаларига эътибор бериш лозим.

1.Кадрларни саралашда, касбга йўналтиришда.

2.Ўқув фаолиятини ўрганишда ва тарбия жараёнини самарали олиб боришда.

3.Ижтимоий хулқ – атворни аниқлашда .(“Оила расми” тести мисол).

4. Ҳарбий чақирувга келаётган ёшларни психологик экспертиза қилишда. (Масалан, Психик ҳолатларнинг асосий параметрини аниқлаш тести).

5. Суд-психологик экспертизасида жиноятчи мотивлари ва мақсадларини очишда (Масалан, ТАТ тести орқали ўсмир жиноятчиларни).

6. Психотерапевтик ёрдам ва психологик консультациялар жараёнида миждозларни ўрганишда (масалан “Агрессивлик тести” ва “Фрустрацияли вазият тести” орқали).

7. Амалий психологларнинг турли фойдада (олий таълим ва мактаб таълимида таълим ва тарбия муаммосида).

Юқоридаги талаблар қўлланилиш соҳаси талаби бўлса, тадқиқодчилар учун аввало, тестнинг назарий асосини билиши ва тестни апробация қила олиши, асосий талабдир. Бундан ташқари, клиник психологияда болаларнинг нормал ривожланиши ва аномалияларини аниқлашда ҳам қўлланилган. Бу ҳол яна тест имкониятлари юқорилигини ва ишончилигини кўрсатади. Лекин натижалар баъзида стандартликни талаб этади.

Уларда тадқиқот охирида фориғланиш, қутулиш ҳолати содир бўлганлиги, проектив техниканинг яна бир ўзига хос жиҳати эканлиги исботланди. Проектив техника асосан қўйидаги материаллар билан амалга оширилган. Сув, лой, метал парчаси, кубикчалар каби материалларни ўз ичига олади. Терапевтик ўйинларнинг бирида, болаларга қисмларга ажратилган қўғирчоқ берилган. Уларни йиғиш ҳолати болалардаги агрессив ҳолат ва оналарига бўлган муносабатни белгилаган. Театр кўринишидаги ўйинлар болаларда эмоционал кўтарилиш ва катарсис (фориғланиш) ҳолатини олиб келган. Тест техникасини бола бажара олмаса, уларга қўшимча равишда кичик суҳбат ва интервью ўтказилган. Асосий муаммо эса тест ўтказиш эмас, тадқиқодчиларнинг тест талабларидан кўрқиши, яъни валидлик ва ишончлик натижаларни олишдан кўрқиш. Клиник психологияда тест натижаларидан норма олишда текширувчилардаги қобилиятлар алоҳида босқичга этапга солинади. Баъзи олимлар Роршах тести ва ТАТ тестини таҳлил этишда уларни фалсификация қилиш кераклигини таъкидлайдилар. Текширувчилар жавобларидан қониқмасалар тадқиқодчи ёрдам бериши ва ҳоҳишларини ҳисобга олиши керак.

Текширувчилар ва ситуатив омиллар

Кўпгина тадқиқодларда натижалар нормал кўрсаткич бермаслиги мумкин. Бунда барча текширувчилар жавобларининг формулировка низоми тузилади. Клиник усуллар билан ҳам объектив текширилади. Биринчи галда текширувчи методикани қачон қўлагани, аниқ сана, вақт, кун ҳам ҳисобга олинади. Тестнинг қайси хусусиятларни очишдаги муваффақияти, ёки чегараси, сўзлардаги қўлланган образлар, характер уйғунлиги, стереотипик хусусиятлар ҳам четлаб ўтилмайди.

Ситуатив омиллар-бу тестларда қўлланган вазият, ўзидаги кечинма, қабул қилинмаган стимул, шу билан бирга тестга оидинлик киритувчи ҳар бир

четда қолган ҳолатлар. Охирги қилинадиган иш бу, аниқ жавобларни текшириб, назарий ориентация олиш ва гипотеза қилиш, қолаверса, ўз кечинмалари билан солиштириш, ўз навбатида шахснинг динамик структурасини аниқлашдир.

Ишончилилик – бу проектив тестлар учун ҳам қўлланиладиган психометрик талаб бўлиб, агар бунга эътибор берилмаса, натижалар интерпретациясини тўхтатиб қўйиш мумкин. Агар тест натижалари талабга жавоб бермаса, ретест ўтказиш талаб этилади. ТАТ методикасида, айниқса, ўтказилган сана ва жавоблар протоколи аниқ солиштирилиши ҳам самара бериши мумкин. Ранглар индекси ҳам ҳисобга олинади.

Валидлик- бу тестларнинг иккинчи психометрик талаби бўлиб психодиагностикада турлича изоҳланади. Валидлик методиканинг сифатини ҳамда ўрганилган хусусият масъуллиги ва баҳолаш, нимани ўрганишга қодирлигини изоҳловчи тушунчадир. Экспериментал назорат ҳолати ҳам валидлик белгилашда муҳим саналади. Кўплаб Роршах тести ҳақидаги маълумотларда методологик ёндашувлар ёлғон, деган маълумотлар валидлик тўғрисида учрайди. Масалан, клиник тадқиқодчилар, ишларида адашишлар учраган. Мисол учун 1966-йилдаги (H.J.Kinslenger) тадқиқотда бир стимулда учрамаган белгилар иккинчи стимулда учраган. Бу эса критериал группаларга ажратишни талаб этган (8, 93-103). Валидлик ва ишончилилик агар қийинчиликка олиб келса, ретест қоидалари қўлланилади. Ретест ўтказилгандан кейин, олдинги тест натижалари билан солиштирилади. Агар текширилувчи олдинги текширувда вазифани тушунмасдан бажарган бўлса, унга методика моҳияти яна тушунтирилади. Тест ўтказилган сана ва ой аниқ қайд қилиб олинади. Тестларнинг психометрик талабларига кўра, проектив тестларнинг аниқ стандартини олиш қийин, чунки, улар новербал характердаги вазифалардан ташкил топган. Уларни гуруҳларга ажратиш ёки структурага солиш керак бўлади. Ана шунда берилган стимуллар ва чизилган расмлардаги тафовутлар келиб чиқади. Бунинг учун тадқиқодчи аввало тестларнинг бир-биридан фарқини ажрата олиш керак. Умуман олганда, стандартга солиш масаласи совет олимлари билан ғарб олимларини кўп қийнаб келган муаммо ҳисобланади. Ғарб мутахассислари кўпинча, кўплаб тадқиқотларида расмлар характер мазмунига кўра гуруҳларга ажратилиб, умумий белгилар олинган. Россияда проектив тестларга қўйиладиган талаблар бирмунча орқада қолган. Улар кўпроқ текширилувчиларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда умумий меъёр белгилашга ҳаракат қилганлар. Бир тарафдан эса, жинс хусусиятлари ҳам ҳисобга олинган. Лекин проектив тестларга норма беришда бошқа оригинал вариантларни ҳам ҳисобга олиш керак. Бу тестларни гуруҳлашни, умумий ўхшашлик чиқариш, стимуллар мазмунини аниқлашни ҳам ўз ичига олади. Баъзида синалувчиларда яна қайта текшириш ўтказиш талаб этилади. Яна бир томони, барча текширилувчилар вазифаларидаги мазмунан ўхшаш ёки кўп такрорланган ҳолатлар ҳисобга

олинади. Проектив методикалар фақат тадқиқотчидан енгил ва оригинал вариант орқали ҳал этилишини кутади. Чунки, аниқ стандарт олиш жуда мураккаб.

Проеktiv методикаларнинг ўзига хослиги:

1. Топшириқлар структуралашмаган.
2. Топшириқ жавоблари чекланмаган.
3. Тест стимуллари сабаблари бир хилда эмас.

Қўлланилиш соҳалари:

4. Клиник психология.
5. Суд-психологик экспертиза.
6. Педагогик психология.
7. Оилавий муносабатлар психологияси.

Маҳаллий шароитда проектив методикаларни қўлланилиш ҳолати:

1. Айрим тадқиқотлар доирасида ва психологик маслаҳатларда фойдаланилади;
2. Проектив методикаларнинг модификациялаштирилган шакллари кам ва етарлича эмас;
3. Янги тадқиқот методи сифатида фойдаланилади;
4. Ҳали қўллаш учун зарурат етарлича;

Проеktiv методикаларнинг мураккаблик томони-уларнинг чала стандартлаштирилганлиги, натижаларни шарҳлаш мутахассисдан юқори психологик билим ва малакани талаб этади ҳамда психоанализ қонуниятларини яхши тушунган бўлиши лозим.

Проеktiv методикалар куйидаги гуруҳларга ажратилади: Методикаларнинг структуралашганлиги; сиёҳ доғлари Г. Роршах, ; булутлар тести; уч ўлчамли проекция.

Конструкциялашган методикалар: MAPS; дунё тести ва унинг модификациялари. Методикаларнинг интерпретациясига кўра: ТАТ, Розенцвейгнинг фрустрация тести; Сонди тести. Қўшимча методикалар: тугалланмаган гап; тугалланмаган ҳикоя; Юнгнинг ассоциатив тести. Катарзис методикалар: психодрама; проектив ўйинлар. Ўрганиш методикалари: экспрессияни ўрганиш; ёзувни таҳлил этиш; оғзаки мулоқот хусусиятлари; Ижод маҳсуллари ўрганиш; фигураларни чизиш тести (Гуден ва Махвер варианты); К.Кохнинг дарахт, уй одам расми тести).

Назорат саволлари

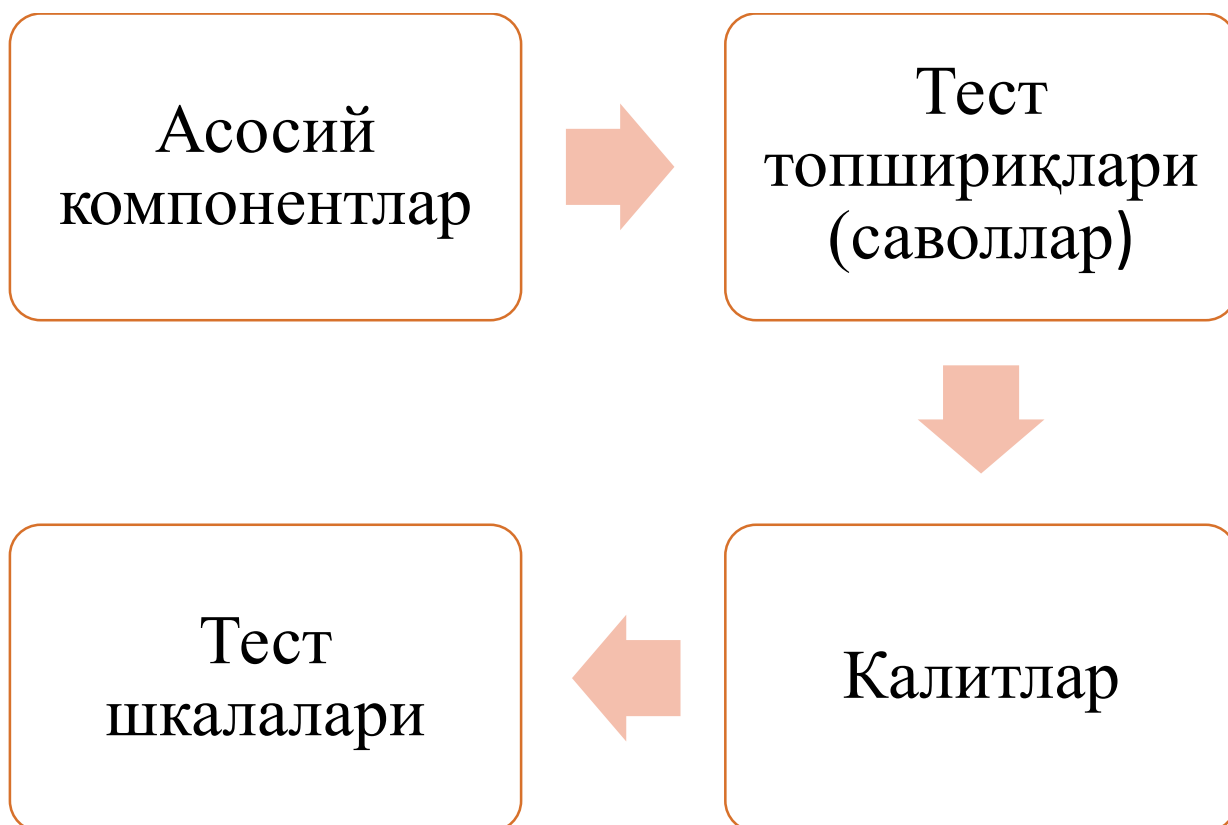
1. Педагогик тестлаштириш нима?
2. Педагогик тестларнинг қандай турлари мавжуд?
3. Тестларнинг функцияларини шарҳланг.
4. Психологик тестларни қандай турлари классификация қилинади?
5. Проектив методикаларнинг турлари.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ. ЎЛЧАШ ТЕСТЛАРИ КОНСТРУКЦИЯСИ: ТЕСТ КОМПОНЕНТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ТУЗИШ ТАРТИБИ

Режа:

1. Тест компонентлари ва уларнинг тузиш тартиби.
2. Меъёрий-йўналтирилган тестлар (НОРТ): статистик тест нормалари.
3. Мезоний-йўналтирилган тестлар (КОРТ): мезоний тест нормалари.
4. Тест тузиш ва амалий қўллаш босқичлари.
 - Тест тузиш 2 та гуруҳ компонентга ажратилади:
 1. Асосий компонентлар
 2. Ёрдамчи компонентлар

Тест саволлари (топшириқлари)

Тест топшириқлариёки саволлари тузилиш мураккаблигига кўра ўзига хосликка эга бўлади

Энг содда шаклдаги тест саволлари “Ҳа” ёки “йўқ» жавоб беришга асосланади. Масалан, *Сиз парашютдан сакраини хоҳлардингизми?*

Мураккаб тузилмаган эга бўлган тест тузилмалари (конструктлари) битта эмас, бирданига бир нечта жавоб беришни тақозо этади.

Тест топшириқлари намуналари

5. Сиз ўғирлик қилганмисиз?

6. Сиз фойдали бўлиш-бўлмаслигидан қатъи назар ваъдангизда турасизми?

7. Сизда кайфиятнинг кўтарилиши ва тушиши тез-тез юз берадими?

8. Сизда тез гапириш ва тез ҳаракатланиш бўладими?

9. Ҳеч қандай жиддий сабаб бўлмаса ҳам ўзингизни бахтсиз одамман, деб ҳис қилганмисиз?

10. Сиз баҳс мунозараларда ўзингизнинг кўп нарсага қодирлигингизга ишонасизми?

11. Сиз ёқимтой қарама-қарши жинсдаги шахс билан танишишни хоҳласангиз, тортинасизми?

Психологик ва таълим тестлари учун калит намуналари

- Калит - тест топшириғи ва шкалаларига жавобларнинг мос келиш қоидаси.
- Калит тест саволига эмас, балки тест топшириғига жавоб учун берилади. Синалувчи танлаган жавобига кўра калит қайси шкала бўйича

Тестга калитнинг бириктиришнинг матрицали ифодаси (16 PF мисолида)

Саволлар матни	Жавоб матнлари	8- Шкала	9-Шкала	12- Шкала
		«Сензитивлик»	«шубҳаланувчанлик »	«Заифлик »
Садақа бериш, тиланчиларни эркалашга ўхшайди, шунинг учун мен бундай қилмайман.	Ҳа, шундай	-1	1	0
	Жавоб беришга қийналаман	0	0	0
	Йўқ, ундай эмас	1	-1	0
Яқинларим менга танбеҳ берганларида, уларнинг ўзларини хулқ- атворидаги камчиликларига эътибор қаратишга ҳаракат қиламан	Ҳа, шундай	0	1	1
	Жавоб беришга қийналаман	0	0	0
	Йўқ, ундай эмас	0	-1	-1

**Тестга калитнинг бириктиришнинг матрицали ифодаси (таълим
тестлари мисолида)**

Савол матни	Жавоб матнлари	асосий тушунча
Мезонли хулқ-атвор — бу:	ҳақиқийлик мезонига кирадиган синов пайтида субъектнинг хатти-ҳаракати	0
	касбий этика мезонларига жавоб берадиган мавзуга нисбатан экспериментал диагностиканинг хулқ-атвори	1
	тестнинг ҳақиқийлигини текшириш учун еҳтимолий мезон кўрсаткичини берадиган бундай ҳақиқий ижтимоий (ишлаб чиқариш, таълим ва бошқалар) хатти-ҳаракатлар	2
Психодиагностикадаги тест — бу:	Ҳар қандай психодиагностика методикаси	0
	Миқдорий натижага эга бўлган қисқа стандартлаштирилган синов	2
	Берилган жавобларни танлаш заруратига эга топшириқлар тўплами	1

Йўриқнома:

- Тестни бажарувчи синовдан ўтувчи кишилар учун йўриқнома имкони борича содда ва тушунарли бўлиши лозим.
- Агар улар мураккаб бўлса, баъзи синовдан ўтувчи кишилар уларни тушуна олмайди, бу эса олинган натижаларга салбий таъсир этади.

Тест компонентларини ишлаб чиқиш тартиби

- 1) «шкаладан саволларга» назарий ва дедуктив стратегия;
- 2) "саволлардан тартиб то шкалага" эмпирик-индуктив стратегияси;
- 3) "квоталардан тартиб то шкалага қадар" прагматик стратегияси.

Экс-интроверсия

Нейротизм-

Тест нормаларининг шаклланганига кўра тестлар классификацияси

- а) Меъёрий йўналтирилган тестлар (НОРТ);
 - б) Мезоний йўналтирилган тестлар (КОРТ);
- Меъёрий йўналтирилган тестлар (НОРТ)**

«Қониқарсиз» баҳо	“Қониқарли баҳо”	“Яхши” баҳо	«Аъло» баҳо
15%	35%	35%	15%

Мезоний йўналтирилган тестлар (корт)

1—20	21 — 40	41 — 60	61 — 80	81 — 100
«Бир» (Е, аҳамияти ўртачадан паст)	«Икки», қониқарсиз (D,ўртачадан бир оз паст)	«УЧ», қониқарли (С, ўртача)	«Тўрт», яхши (В, ўртачадан бир оз юқори)	«Беш», аъло(А, ўртачадан анча юқори)

2-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ. ТЕСТ ТУЗИШ ВА АМАЛИЙ ҚЎЛЛАШ БОСҚИЧЛАРИ.

1. Тест тузиш босқичлари.
2. Амалий тестни шакллантириш босқичллари ва татбиқи
3. Интеллект тест намуналари

Интеллект тестлари тузиш намуналари

I босқич. Ташкилий босқич

1-қадам. Лойиҳани режалаштириши

Асосий вазифалари:

- методиканинг дастлабки характеристикаси шакллантириш;
- валидликни асосий манбасини аниқлаш;
- психометрика ва тадқиқотчилик моделларини танлаш;
- методикани ишлаб чиқишнинг батафсил режасини тузиш; ташқилиш қарор.
- методиканинг дастлабки характеристикаси шакллантириш;
- валидликни асосий манбасини аниқлаш;
- психометрика ва тадқиқотчилик моделларини танлаш;
- методикани ишлаб чиқишнинг батафсил режасини тузиш;

- ташкил қилиш қарори.

II босқич. Мазмуний

2-қадам. Мазмунни аниқлаш.

Асосий вазифалари:

- таянч бўлувчи назарий концептни аниқлаш;
- мазмунга мос репрезентатив танланмани шакллантириш;
- калит феноменологияни баён қилиш;

3-қадам. Методиканинг ўзига хослигини тузиш

- мазмунни операциялаштириш;
- методиканинг расмий характеристикасини танлаш ва қайд қилиш;

ўзига хос хусусиятларини тасдиқлаш.

III босқич. Тайёргарлик

4-қадам. Методика бандларини ишлаб чиқиш

Асосий вазифалари:

- бандларни ишлаб чиқиш;
- бандларни профессионал таҳрир қилиш;
- бандлар бўйича банк тузиш.

5-қадам.

- методиканинг иш шаклини тартиблаш;
- тестнинг синов шаклини тасдиқлаш.

IV босқич. Тадқиқотчилик

6-қадам. Методика бандларини апробацияси, таҳлили ва коррекцияси

Асосий вазифалари:

- бандларни эмпирик апробацияси;
- бандларни саралаш ва қайта шакллантириш;
- шкалаларни ички мувофиқлигини ва дискриминативлигини

текшириш;

- такрорий пилотаж тадқиқотни ташкил қилиш (зарур бўлганда);
- тестнинг таркиби ва тузилишини тасдиқлаш

7-қадам. Методикани синаш тадбирларини аниқлаштириш

Асосий вазифалари:

- тадбир ва вақтни аниқлаштириш;
- йўриқномани ишлаб чиқиш;
- тестнинг ишчи шаклини тасдиқлаш.

8-қадам. Ишончлилик ва валидликни ўрганиш ва текширувдан ўтказиш

Асосий вазифалари:

- ишончлиликни ретест бўйича тадқиқ қилиш;
- конструктив валидликни ўрганиш;
- критериал валидликни текшириш;
- методиканинг якуний шаклини тасдиқлаш;
- методиканинг якуний шаклини таҳририни амалга ошириш.

V босқич. Стандартлаштириш

9-қадам. Стандартлаштириш учун тадқиқот ўтказиш

Асосий вазифалари:

- стандартлаштириш танланмасини шакллантириш;
- режага кўра катта ҳажми контентгентда тадқиқоқ ўтказиш;
- турли гуруҳлар учун тестни стандартлаштириш;
- меъёрга ўтиш усулларини қайд қилиш;

VI босқич. Талқин қилиш

10-қадам. Талқин қилиш ва психодиагностик ҳисобот схэмасини мишлаб чиқиш

Асосий вазифалари:

- маълумотларнинг қайта ишлаш алгоритми ва натижаларни таҳлил қилиш схэмасининг баёни;
- натижаларнинг талқин қилиш принциплари баёни;
- диагностик хулосалар учун мезонлар ишлаб чиқиш;
- ҳисоботлар тузиш моделлари баёни;
- маълумотларни қайта ишлаш ва ҳисобот тузиш компьютер дастурини ишлаб чиқиш;

VII босқич. Техник тадбирлар

11-қадам. Техник ҳисобот ёзиш

Асосий вазифалари:

- методиканинг тузишнинг барча босқичларидан олинган натижалар ҳақида батафсил ҳужжатлар тайёрлаш;

– методиканинг ишлаб чиққанлик ва психометрик текширувдан ўтказилганлиги ҳақида техник ҳисобот тузиш.

12-қадам. Юридик жиҳатдан расмийлаштириш

Асосий вазифалари:

- юридик тадбирлар;
- методикага тақриз олиш;
- методиканинг гувоҳномасини олиш.

13-қадам. Нашр қилиш

Асосий вазифалари:

- фойдаланувчилар учун қўлланма тайёрлаш;
- методикани нашр қилиш

VIII босқич. Фойдаланиш

14-қадам. Методиканинг татбиқ қилинишини кузатиш

Асосий вазифалари:

- бошқа тадқиқотчилар томонидан аниқланган методиканинг асосий психометрик мезонларини текшириш;
- конструктив валидликни келгусида ўрганиш;
- методиканинг янги шакли ва модификацияларини тузиш;
- методиканинг фойдаланиш хусусиятларини такомиллаштириш.

Амалий тестни шакллантириш босқичллари ва татбиқи

1-босқич. Ташкилий мазмундаги вазифани белгилаш ва тушунтириш

Шундай қилиб, биринчи босқичда, сиз аниқ вазифани шакллантириш керак. Ва буни ташкилот раҳбарияти тест натижалари асосида қабул қилишни истаган кўплаб бошқарув қарорлари нуқтаи назаридан қилиш яхшидир. Бунинг учун ваколатли тест менежери бошқарув (ташкилот бошқарув ходимлари) иштирокида камида битта самарали йиғилиш ўтказиши керак. Зотан, бу босқичда муайян бошқарув қарорига мос келадиган муайян тоифага кириши мумкин бўлган иштирокчиларнинг" рухсат етилган квоталари " ни аниқ шакллантириш тавсия этилади - Тест фоизларда ҳам, мутлақ рақамларда ҳам (бир хил). Бу квоталар нуқта қийматлари кўринишида эмас, балки маъқул интерваллар кўринишида шакллантирилиб, тест тузувчи (тест тизими) учун маълум еркинлик қолдирилиши жуда мақсадга мувофиқдир. Масалан, айтайлик, ишлаб чиқариш ташкилотидаги синов натижаларига кўра, "кадрлар захираси"деб номланиши кўзда тутилган. Иккита рақамга аниқлик киритишимиз керак:

1) кадрлар захирасида нечта номзод бор (тест объектлари сони, ёки ўрганилаётган намуна),

2) кадрлар захирасига қанча маблағ тушади — турличадир (одамлар сони).

Бундан кўриниб турибдики, фоиз иккинчи сонни биринчисига бўлиш ва натижани 100 га кўпайтириш орқали осон ҳисобланади.

Шунингдек, баҳолаш тартибларининг тўлиқ таркиби ва якуний рейтинг баллига уларнинг миқдорий ҳиссаси бўйича аниқликка еришиш керак:

3) тест якуний рейтинг баллида қанча оғирлик қилади(фоиз сифатида яхшироқ)?

4) бошқа баҳолаш тартиблари қанча оғирлашади (бир эмас, икки ёки ундан ҳам учтаси бўлиши еҳтимолдан холи эмас)?

Агар сиз биринчи босқичда бошқарувга маъқул бўлган таклиф етилаётган тест натижаларининг статистик моделини (таксимотини) шакллантирмасангиз, унда сиз энг аввало олинган натижаларнинг статистик тузилмасидан раҳбарият қоникмаслигини тестга оласиз. Лекин... бу жуда кеч бўлади-тестни яратиш (ёки сотиб олиш) харажатлари, муайян одамлар аллақачон синовдан ўтган ва ҳоказо.

Бу ерда биринчи босқичда жадвални ўринли (мумкин бўлган) тўлдиришга мисол бўлади. Баъзи ишлаб чиқариш ташкилотида ҳал " а " бўлсин (мен университет ўқувчи осонлик ўзлари учун тегишли аналоглари топасиз деб ўйлайман) чет елда ўқиш учун "аъло талабалар" юбориш (ёки нуфузли университетда пуллик тайёрлаш учун, ва бошқалар.). Ҳал бўлсин "Б" ўз - ўзини ўрганиш учун қисқа дам олиш билан таъминлаш учун эмас (ёки кичик стипендия тайинлаш). "С" ечими иштирокчи мақомида ҳеч қандай ўзгариш бўлмаслиги бўлсин. Ҳал бўлсин

"Д "жуда паст балл ҳисобланади, қайси етиборсиз мумкин эмас ва қайси бир талаб" сертификатлаштириш комиссияси қўнғироқ " ходимнинг малакасини таҳлил қилиш мақсадида.

Албатта, биринчи босқичда мақсадлардан ташқари, бундай муҳим ташкилий-техник шартларга (чекловларга) аниқлик киритиш керак):

А) амалга ошириш шартлари (қайси вақт билан ҳамма нарса бажарилиши керак),

Б) иштирокчини одатий ишлаб чиқариш (тренинг) жараёнидан ажратиб олишингиз мумкин бўлган синов сессияси вақти,

В) синов жараёнида фойдаланиш мумкин бўлган бинолар ва ускуналар,

Г) ходимлар қўллаб — қувватлаш синов (муҳандис сифатида, операторлари, раҳбарлари тайёрлаш ва жараёнини қўллаб-қувватлаш учун вазифа бўлади-гласати ўз ўринларини таъминлаш учун синов, сақлаш ва натижаларини қайта ишлаш, ва ҳоказо.)

Д) ҳужжатнинг норматив (рул) ҳолати, регламентариос, воқеа, масъул тарқатиш, таснифланган материаллар фойдаланиш имкониятига ега шахслар, ва натижаларини таҳлил (бу лавозим, тартиб, тартиб бўлади?).

2- босқич. Услужий ечим: статистик тест модели

Фақат тест синовларининг мақсадли вазифалари ва шарт-шароитлари топилгандан сўнг, услужий ечим - тайёр тестни қидириш ёки янги тестни яратишга ўтиш керак. Бу ерда танланган тест муҳим аҳамиятга ега:

А) вазифага мос эди,

Б) тест мавзулари контингенти томонидан вазифага мос келувчи оқилона восита сифатида қабул қилинар еди (а ва Б шартлар бир-бирига ўхшамайди!),

В) ташкилий чеклашларга риоя қилиш (агар тест қисқа ажратилган сессияларда вақт лимитига жавоб бера олмаса, ундан фойдаланиш мумкин эмас, агар синов ташкилотда мавжуд бўлмаган бундай ускуналарни талаб қилса, ундан фойдаланиш ҳам мумкин эмас).

Муваффақиятликлар градациялари (Д) муваффақият (С) яхши (Б) аъло (А)

Фоиз (percentile касрлар) 10 — 20% 60 — 70% 10 — 15% 3 — 5%

55-60-дан 55-60-дан 80-85-дан 90-95-дан юқори бўлган бирламчи нуқталар (фоизлар)

Бу таъкидлаш қизик: агар тегишли ҳужайра дизайн Excel-модели уланг бўлса, интервалларни юқори чегараси қийматлари (60, 85, 95, ўз навбатида), кейин бошига - асосий ҳисобида арифметик ўртача кўтарилади ва 75 қийматини ўтади (яъни, бу осон синов қилиш учун зарур бўлади), лекин сиз интервалларни пастки чегараси қийматлари ўрнига, агар (55, 80, 90,), ўртача Арифетик қиймати мос равишда, баъзи қийин бўлади.

Тест керакли еҳтимол ва статистик моделини яратган, сиз ҳозир тўғри муаллифлар учун вазифани белгилаш имкониятига ега бўлади, ва белгиланган психометрик (статистик) хусусиятлари билан бир синов олиш учун, шунинг учун, дастлабки синов сўнг тест вазифаларни ваколатли танлаш ўтказиш-сони тўғри нисбатларда субъектларининг категориялари ишлаб, мезонлар чегаралари билан оқилона бу улушларига мос.

Шуни таъкидлаш кераки, агар сиз муаммони академик тестлар учун одатий тарзда шакллантирсангиз:" намунани ярмига ажратадиган вазифаларни яратишга ҳаракат қилинг — аниқ 50 фоиз тўғри жавоб беради", шунда сиз жуда қийин ва керакли квоталарни тақдим этмайсиз. Вазият ҳали ҳам тегишли гуруҳлар (сафлар) А, Б, С учун пастки мезонларни камайтириш орқали тузатилиши мумкин бўлса-да.

Шундай қилиб, учта ўзаро боғлиқ кўрсаткичлар тизими мавжудлигини кўрамиз:

А) муайян унвон гуруҳига (синфга) кирувчи предметларнинг квоталари (перцентил улушлари)),

Б) максимал баллнинг улуши сифатида ифодаланган бу гуруҳлар учун мезонлар чегаралари - "бирламчи баллар" шкаласи бўйича»,

3-босқич. Спецификацияси, ёки синов таркибий модели

Биринчидан, тест тарозисининг қандай бўлиши ва тестнинг қандай қисмлари (субтестлар, тематик блоклар) бу тарозида ишлашини, бу қисмларда қандай турдаги топшириқлардан фойдаланилишини аниқлаш керак. Тестларни изоляцияда эмас, балки бошқа баҳолаш тартиблари билан биргаликда ишлатишни тавсия қилганимиз учун, тест тарозилари тизимини ишлаб чиқиш дарҳол тарозилар тўпламини ишлаб чиқиш билан боғлиқ бўлиши керак, шу жумладан тест (тест ёрдамида ўлчанган) ва эксперт. Иккинчидан, бундай professional муҳим фазилатлар (лоак) ёки синов билан баҳо бериш қийин (ёки имконсиз) бўлган ваколатлар (масалан, нотиклик қобилиятлари, ақл ва далилларни ўз нуқтаи назарини исботлаш қобилияти ва бошқалар.).

Тест тарозилар ва тақриз мезонларини ишлаб чиқариш учун Focus group ўтказилиши мумкин, қайси, тренер ташқари-синов киритилган бўлиши керак:

1) тест тузилаётган фан соҳаси ўқитувчилари (ходимлар компанияда ички экспертлар);

2) тест синови тузилаётган бўлим (бўлим, факултет, компания) раҳбарлари (иложи бўлса);

3) ташқи эксперт маслаҳатчилари (агар мавжуд бўлса).

Фокус гуруҳи-сифатли ижтимоий-психологик тадқиқот усули. Бу гуруҳ муҳокамаси шаклида бўлиб ўтадиган ярим стандартлаштирилган интервью. Муҳокама давомида

Фокус-гуруҳ иштирокчилари moderator раҳбарлигида ушбу соҳа бўйича бўлажак мутахассислар учун қайси билим соҳалари муҳим эканлиги ҳақида фикр алмашадилар. Блоглар ва форумлар учун замонавий веб-платформалар сиз узоқ ва мос келмайдиган вақт режимида муҳокама ўтказиш имконини беради, яъни, аслида, улар ҳам жуда белгиланган мо " тадиллик билан гуруҳ марказида, лекин ҳар қандай бир жойда иштирокчилари бир вақтнинг ўзида мавжудлигини талаб қилмайди. Бунинг учун ёпик (нодавлат) ресурслардан фойдаланиш тавсия етилади, акс ҳолда потенциал тест синовлари ишлаб чиқиладиган тест тузилиши ҳақида жуда ерта билиб олади.

Қандай бўлмасин, фокус гуруҳининг асосий мақсадлари: а) тарози рўйхатини шакллантириш,

б) рўйхатнинг "тест" ва "эксперт" га бўлиниши",

В) оғирликлар ва синовларнинг атрибутлари ва эксперт тарозилари (шундай қилиб, барча мезонларнинг оғирликлари йиғиндисига 100 балл, дифференциаллашган.

4 босқич. Ташкилий-техник ечимни танлаш

Баъзан синовларнинг моддий-техник шартлари шу қадар чекланганки, тизимли моделни яратишда ушбу чекловларни ҳисобга олиш керак. Баъзи ташкилотлар катта аудиторияга ега, лекин бир неча компьютерлар. Бу ечим ўзини тақлиф: бу катта аудитория ҳаммани қўйиш ва бир вақтнинг ўзида

шакллари бўйича тест амалга ошириш учун таклиф қилиш. Лекин кейин сиз саволга жавоб бериш керак, ва вақт ва техник ресурсларни бундай тежаш ишончилиги пасайишига олиб келади ёки йўқлигини: кузатувчилар ҳам ҳамманинг орқасида бўлиши мумкин эмас, шундай қилиб, одамлар, бир-бирига офф ёзиш макр жадвалларини фойдаланиш ва стуллар сатр ташкил етилади...

Кўп ҳолларда, каттик логистик чекловлар аслида кўра ташкилотчилари онгида кўпроқ мавжуд.

Кўпинча ташкилотда тест ўтказиш шундай тажрибасиз ходимларга ишониб топшириладики, уларнинг ўзлари (кейин эса раҳбарият) иложсизликларидан шунчалик ҳайратланадиларки, ташкилотда синов бошланишидан анча олдин сокин ваҳима пайдо бўлади. Мисол учун, ташкилотда бепул компьютерлар ва бинолар етарли бўлмаса, нима қилишни билишмайди. Ва бу ишлаб чиқариш компаниялари учун одатий ҳолат. Лекин у кўшни таълим муассасаларида компьютер дарслари ижарага жуда арзон ва осон, бу синфлар дам олиш кунлари шунчаки бўш қаерда!

5-босқич. Тест топшириқлари банкни тайёрлаш муаллифлик цикли

Эса тутинг: биз фақат бир қанча ҳафсиз синов ташкилотчилари иш топишга уринаётган босқичга бешинчи қадамни — тест топшириқлари муаллифларига вазифа қўйишдан иборат етиб келдик. Кўриб турганингиздек, бундан олдин сиз камида тўрт қадам (босқич) қилишингиз керак, уларнинг ҳар бири ўз маҳсулоти билан тугайди — муайян мақомдаги ҳужжат: муассаса учун буюртмадан бошлаб ва техник қоидалар ёки тасдиқлаш протоколи билан яқунланади.

Бу босқичда маҳсулот муаллифлар учун техник вазифа эмас, деб бу ерда таъкидлаш муҳим аҳамиятга ега. Муаллифлар учун TOP "муаллифлик цикли" доирасида иш бошлаш учун кириш шартидир. Бу цикл маҳсулот вазифа банк ҳисобланади, лекин у ҳали final эмас. Бу ҳали диққат билан иш кейинги цикли учун танланган бўлиши керак — вазифаларни эксперт баҳолаш босқичида.

Муаллиф гуруҳининг аъзоси бўлган битта муаллиф енг ёмон вариантдир, гарчи амалда бу жуда тез-тез содир бўлади. Бир муаллифнинг назорат Illusory қулайлик координатори тутилиши керак эмас (testers) бундай танлов харажатлари. Муаллифнинг ўзи "мустақил эксперт" ролида бўла олмайди. Шундай қилиб, эксперт (шарҳловчи) топиш ҳали кўшимча саъй-ҳаракатларни талаб қилади, ва у дарҳол бир эмас жалб қилиш мумкин эмас ёки йўқлигини жуда бошидан кўриб арзийди, лекин камида икки муаллифлар, бас, кейинги босқичда улар ҳар икки мустақил мутахассислар сифатида иштирок - бир-бирига мустақил. Албатта, бундай схемани ҳар доим ҳам амалга ошириш мумкин эмас. Баъзан қоқилиш тўсиғи ҳолат даъволари ва хурофотлардир: эксперт фақат эксперт бўлишни истайди-бошқаларни танқид қилиш, лекин ўзини танқид қилмаслик учун ўз

маҳсулотини яратмаслик. Аммо потенциал муаллифлар-экспертларнинг турли амбициялари ва қаршилигига қарши курашда бу ишнинг мувофиқлаштирувчиси сиёсий кўникма ва саводхонликни кўрсатиши керак: биринчи шахс томонидан имзоланган буйруқ шаклида маъмурий ресурсни ўз вақтида тайинлаш керак (ёки, экстремал ҳолатларда, махсус депутат томонидан), бу ишда иштирок этадиган ходимларнинг тўлиқ номларини ҳам муаллифлар, ҳам мутахассислар.

Ва яна бир бор - биз синов тизимини яратиш бўйича ишлар бу кўринишда эмас, балки жуда "тестологик" жиҳатлари аҳамиятини бепарво бўлмаслиги керак. Лойиҳада муаллифлар ва экспертларнинг тўғри ролларини ишлаб чиқиш, ҳуқуқ ва масъулиятларни тўғри ва уйғун тақсимлаш ("мен бошқаларнинг маҳсулотини баҳолашни хоҳлайман, кейин ўз маҳсулотингизни яратаман") — тест тизимидаги асосий восита-тест вазифалари банкининг сифатига бевосита таъсир қилувчи муҳим шарт. Албатта, баъзи ҳолларда, ташкилий *impasse* чиқиб олиш учун, сиз камида мутахассислар роли муҳим мутахассисларни жалб қилиш учун ҳаракат қилиш керак, лекин умуман, у "яратиш, агар баҳолаш" схемаси ҳақида ўйлаш учун яхшидир.

6-босқич . Топшириқ банкини тайёрлашнинг эксперт цикли ва имкониятлари

Муаллифлар томонидан тест топшириқлари яратилгандан сўнг, топшириқ банкини хатолар, ноаниқликлар ва паст сифатли вазифалардан тозалаш учун тўпланган материални кўриқдан ўтказиш керак. Асосий технологияга қараб тестларни текшириш учун 2 хил мақсадни ажратиш тавсия етилади:

1) анъанавий технология учун (тест вариантлари муаллифлар томонидан қўлда яратилади) текширишдан мақсад тестни айнан тест мавзуларига тақдим етиладиган версияда, яъни аниқ вариантлар кўринишида текширишдир.

2) кбтз (топшириқ банкига асосланган вариантларнинг автоматлаштирилган йигилиши) асосидаги технология учун текширув мақсади банкка киритилган алоҳида тест топшириқларини текширишдан иборат.

Ушбу банднинг қуйидаги бандларида *material* келтирилган бўлиб, ундан ушбу кўрсатилган мақсадлар бир-бирига зид эмаслиги аниқ бўлиши керак, лекин тест материалларини текширишнинг турли босқичларида шунчаки еришиш мумкин.

Биринчидан, биз мутахассислар контингентини шакллантиришимиз керак. Кўриқда икки турдаги экспертлар иштирок етмоқда:

А) тест топширувчилар ишлаётган (ўқиётган) ташкилотнинг (ёки таълим муассасасининг ўқитувчилари) ички мутахассислари орасидан. Агар

айнан шу мутахассислар топширик банкини яратишда иштирок етган бўлса, мақсадга мувофиқ

топширик маълумотларини ўзаро баҳолаш учун муаллифларнинг ўзларини текширишга жалб қилинг.

Б) ташқи экспертлар — бошқа олий ўқув юртлари ёки ташкилотлар вакиллари, шу жумладан, ушбу билим соҳаси бўйича тест ва ўқув материалларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган. Ташқи экспертлар, ўз навбатида, вазифалар муаллифлари билан ҳам мос келиши мумкин.

Алифбога асосланиб тузилган тестлар гарчанд соддага ўхшаб туюлса-да, аммо улар чуқур мантиқий мулоҳазани талаб этади. қуйидаги мисол асосида бунга амин бўлиш мумкин:

А Б А В Г В Д Ё ? Ё З И З

Ушбу тест топшириғида шарфлар кетма-кетлигида тушириб қолдирилган шарфни аниқлаш талаб этилади. Топширик ечими қуйидагича аниқланади. Шарфлар алфавитдаги ўз ўрнига кўра сон бўйича тартиблаганда 1,2,1,3,4,3,5,6,5, 7,7,9 кетма-кетлик шосил бўлади. Бунда тоқ сонлар ўрнидаги шарф бир шарф ўзидан кейинги жуфт сонлар ўрнидаги шарфни чегаралайди. Натижада шарфларнинг яна бир кетма-кетлиги келиб чиқади. Юқорида айтилган тамойилга таянса, бўш ўринга 8 сони ёки алфавитдаги 8 чи шарф — Ж тўғри келишини аниқлашмиз мумкин (Жавоб: Ж).

Новербал тестлар шам инсоннинг умумий ақлий имкониятини баҳолашга ёрдам беради.

1. Сонлар қаторидаги навбатдаги сонни топинг:

1 3 2 4 3 5 4 6 5 7 ... ?

Биринчи шолатда сонлар кетма-кетлиги биттага ортиб боради. Буни англаш унчалик қийинчилик туғдирмайди. Ушбу топширик оддий тамойилга асосланган ($1+1 = 2+1 = 3+1=4$ ва ҳоказо).

Аммо сонли мураккаб тестлар анча сезгирлик ва чуқур мулоҳаза юритишни талаб этади.

2. Ушбу сонлар қаторидан фойдаланиб, иккита сонлар қаторини тузинг ва навбатдаги сонни топинг:

2 3 4 6 6 9 8 12 10 15 12 ... ?

Ечиш: Биринчи қатордаги сонларни иккитадан, иккинчи қатордаги сонларни эса учтадан ортиб бориш тартибида жойлаштирилади. Натижада янги сонлар қатори шосил қилинади ва навбатдаги сон қуйидаги тамойил бўйича топилади:

2 4 6 8 10 12

$(2+2 = 4+2 = 6+2 = 8+2 = 10+2=12)$

3 6 9 12 15 ?

$(3+3 = 6+3 = 9+3 = 12+3 = 15+3 = 18)$

Жавоб: 18.

Бу тарздаги тест топшириқларини бажаришда юқорида изошлаб ўтилган усулларга таянилади.

3. Берилган қатордаги сонларни щисоблашни яқунланг:

Ушбу тест топшириғи анча мураккаб. Бунда шаклнинг қанотларидаги сонлар йиғидиси унинг дум қисмидаги сонга бўлинади Шунга кўра 4 қаторни яқунловчи сон щисобланади.

Юқорида келтириб ўтилган тест топшириқлари ўқувчиларнинг умумий ақлий қобилиятини аниқлаш учун кўл келади. Бундан ташқари, касбий фаолият йўналиши бўйича махсус тест топшириқлари ишлаб чиқилади. Шунингдек, педагоглар интеллектуал тест тузиш қодаларига асосланиб, ўзлари дарс берадиган фанлар ва уларнинг сощалари бўйича ўқувчиларнинг ақлий қобилиятини аниқлашлари мумкин.

Вербал (сўзли) тест топшириқларини бир неча вариантларда ишлаб чиқилади. Биз қўйида улардан айримларини намуна сифатида келтириб ўтамиз.

1. Ушбу сўзлар қаторидан бошқалари билан боғлиқ бўлмаган сўзни топинг:

равиш, сифат, сон, белги, от, феъл

Бу ерда асосан сўз туркумлари келтирилган. Белги сўзи улардан фарк қилиб турибди. (Жавоб: *белги.*)

Саволларни бошқача тарзда щам бериш мумкин.

2. Қатордаги ортиқча сўзни учиринг:

илдиз, тенглама, фаолият, чексиз, функция

Сўзлар асосан математик атамалардан ташкил топган. Бунда фаолият сўзи улардан ажралиб турибди. (Жавоб: *фаолият.*)

3. Мос келувчи сўзни топинг:

сезги, бойлик, мушаррир, сўзана, компьютер, тикувчи, трактор

Мазкур топшириқда касбий фаолият нуқтаи назаридан мазмунан тикувчи билан сўзана сўзлари бир бирини тақозо этади. (Жавоб: *тикувчи ва сўзана.*)

4. Иккита сўзнинг мазмунига мос келувчи янги сўзни топинг:

Космос (фазо), Осмон

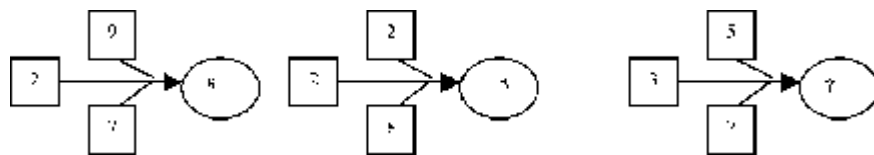
Мамалакат () Ватан

Тест топшириғининг жавоби *юрт* сўзидир.

Амалиётчи психологлар ана шунга ўхшаш тест саволларини тузишларида предмет ўқитувчилари билан щамкорликда ишласалар анча самарали натижаларга эришишлари мумкин.

Тест натижаларига таяниб, ўқувчиларни ақлий ривожлантириш борасида амалий кўрсатмалар ишлаб чиқиш щам педагогикадаги муштим муаммолардан саналади. Бунинг учун ўқувчиларни ижодий фикрлашга ўргатиш зарур. Зеро, ижодий фикрлаш ақлий ривожланишнинг муштим шартидир. Ўқувчиларни ижодий фикрлашга ўргатиш учун эса, энг аввало,

уларда хотира кучидан фойдаланиш, мақсад қўя билиш, диққатини жамлай олиш, саводхонлигини ошириш, муаммони мустақил шал этиш, ғояларни умумлаштира билиш ва шу каби бошқа сифатларни шакллантириш лозим бўлади.

Назорат саволлари

1. Лойиҳани режалаштиришнинг асосий вазифалари нималардан иборат?
2. Мазмуний босқичда қандай тадбирлар амалга оширилади?
3. Тайёргарлик босқичи нима?
4. Тадқиқотчилик босқичининг мазмунини қандай амаллар ташкил қилади?
5. Стандартлаштиришни тўлиқ таъминлашда қандай йўл тутилади?
6. Талқин қилиш нима учун керак?
7. Техник тадбирларда қандай ишлар амалга оширилади?
8. Фойдаланиш босқичи нима учун керак?

3-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ: МАТЕМАТИК ТЕСТОЛОГИЯ

Режа

1. Тасодифий тахмин қилиш учун тузатилган балларни ҳисоблаш
2. Гаусс модели ва стандарт фарқлари
3. Мажбурий нормаллаштириш ва конверсия жадваллари
4. Тест ишончилиги ўлчаш учун корреляция усуллари

Таянч тушунчалар: тасодифий балл, Гаусс модели, стандарт тафовут, мажбурий

Мисол. 4 та жавоб вариантли 50 та топшириқдан синалувчи 20 тасига хатога йўл қўйди. 1-формулага кўра тест балли $Y = 30 - 20/3 = 23.33$ га тенг. 2-формулага кўра тест балли $X = 4 * 30 = 120$ га тенг. Y ўзгартиришга кўра (3-формула) ва натижада

$$X = (23.33 + 16.66) * 3 = 40 * 3 = 120, \text{ 2-форсулага тенг}$$

1	2	3	4	5
Ранг ёки №)	Синалувчининг ФИШ	Ечилган топшириқ миқдори Куруқ балла бўйича	Кам ечган синалувчининг улуши фоизда	Фоизли балл
1.	И.И.	20 дан 19	92	96
2.	П.П.	20 дан 18	83	88
3—4.	С.С.	20 дан 16	67	75
3—4.	В.В.	20 дан 16	67	75
5.	Н.Н.	20 дан 15	58	63
6—7.	Б.Б.	20 дан 14	42	50
6—7.	Ю.Ю.	20 дан 14	42	50
8.	С.С.	20 дан 13	25	33
9.	З.З.	20 дан 12	25	33
10.	В.В.	20 дан 11	17	21

11.	Б.Б.	20 дан 9	8	13
12.	К.К.	20 дан 6	0	4

- Медиана
- Квартили
- Децили
- Промилли

Бажарилган тест натижаларини кузатиш

Синалувчиларнинг рақамлари i	Тест топшириқ рақамлари j										Индивидуал баллар X_i
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	6
2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
3	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
4	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	9
5	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	4
6	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	4
7	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	5
8	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	4
9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	9
10	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	6
Тўғри жавоблар сони $\sum Y_j$	9	8	7	6	5	5	3	4	2	1	50

4-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ: ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ИМТИҲОНЛАРИДА ТЕСТЛАРНИНГ ҚЎЛЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ

1. Тестлар ва анъанавий баҳолаш тартиблари.
2. Оғзаки имтиҳонлар кўзлар синалувчилар.
3. Тўпланган баллар тизими
4. МТЖда нуқтавий вазнга эга бўлган тестларга киришни бошқариш

Тестлар ва эксперт баҳолари ўртасидаги ўзаро таъсир тамойиллари ҳақида фақат енг умумий фикрларни шакллантиришга ҳаракат қилдик. Ушбу бобда биз ушбу тамойилларни аниқ шароитларда кўриб чиқамиз. Аслида оғзаки (шунингдек ёзма) имтиҳонлар умумий тамойилларни таҳлил қилиш ва қўллаш учун қулай моделдир, чунки том маънода ҳар бир ўқувчи уларга дуч келди-агар синалувчи ролида бўлмаса, албатта синалувчи ролида.

Билетлар бўйича мактаб ёки университет оғзаки имтиҳонларини эслайлик. Қандай қилиб бу имтиҳон технологияси синов сифатида бизга ташвиш сабаб бўлди?

1) А билет лотерея эмас. "Омадли билет" ови ҳақида минглаб ҳикоялар, баланд бўйли ривоятлар, латифалар ўйлаб топилган, трагикомедия филмлар суратга олинган ва ҳоказо. "Омадли билет" деб аталмиш бу ҳолатда қандай ишлаши яхши маълум.

"Сендвич қонуни" (омадсизлик қонуни): бу ўрганиш ёки шунчаки маълум бир билет такрорлаш учун вақт ега эмас арзийди (ва енг тез-тез мамлакатимизда имтиҳон билет рўйхати барча examinees учун олдиндан маълум), бу, албатта, имтиҳон куни тушади, деб. Аслида, баъзан ажойиб, нима учун айнан бир воқеа содир бўлади, еҳтимоли сифатида тахмин қилинади 1 йилда 10, ёки ҳатто 1 йилда 30? Ва бутун нуқтаси бизнинг хотира танлаб ишлайди ва яна тиришқоқлик айнан бу ҳалокатли еслайди,

деб, нотўғри муваффақияцизликлар! Бироқ, баъзан бизнинг хотира ажойиб омад еслайди. Биз дўстона синалувчига дуч келганимизда оғзаки жавоб беришимиз жуда осон — бу тасдиқловчига ишора қиладиган ва билетда кўрсатилган мавзу бўйича кўпроқ ёки камроқ мазмунли баёлотларимиз билан рози бўлган. Айниқса, бу дўстона синалувчи бизнинг яхши дўстимиз - шу фанни ўқитган ва ўқув жараёнида ҳам қобилиятимизни, ҳам меҳнатимизни кадрлашга муваффақ бўлган устозимиз бўлса, қувонарлидир. Лекин ... қандайдир эмпатияга эришиш, қандайдир ҳиссий алоқага эришиш йўлидаги барча ҳаракатларимизга қарамай, юзи ҳеч нарсани ифода этмайдиган мутлақо номаълум, сўзсиз одам рўпарамизда ўтирса, бутунлай бошқа коммуникатив вазият пайдо бўлади. Бундай ҳолларда, биз деярли ҳар доим ёмон учун унинг нейтрал ифода талкин мойил бўлади — ирода, гумон, ва такаббурлик ифодаси сифатида. Бундай экспертнинг ҳар бир сўзи ваҳима билан эмас, балки signal билан олинади (айниқса, агар у сизни бу савол билан тўхтаца ва айниқса, бу савол сизнинг фикрингизча, бутунлай ёмон бўлса ёки билет мавзусига ҳеч қандай алоқаси бўлмаса). Неча марта шундай ҳолатлар бўлганки, қаттиққўллик ва кўрқув талабани ўзига ўхшагандек, кечанинг ўртасида виқор уйғотиб, осонгина ва бир тепкилаб айтолмайдиган нарсаларни еслашга халақит берган.

Комиссия имтиҳон мавзуси бўйича аниқ турли фикр билан одамларни ўз ичига олади қачон эксперт алоҳида қийинчиликларга ега. Ўз кириш нутқимни эслайман. Мен "ўрганиш математик моделлари" (яъни, Евгений Николаевич Соколов математик психология севгилиси еди) саволга комиссияси бир аъзоси кўнди, деб билган 1976 йилда аспирантурада имтиҳон, мен кўп мақолалар ва ҳатто китоблар кри - Шомил математик моделлар бағишлаган бошқа аъзолари учун мажбурий алам кўнғироқ. Бироқ, комиссия барча аъзолари аллақачон мат усуллари менинг мажбурият ҳақида билар (чунки илмий талаба жамият доирасида менинг фаолияти), бас, у имтиҳон вазиятни тақлид қилиш учун ҳеч қандай маънога...

Энг кўрқинчли нарса жим ва бегона синалувчи бўлиб кўринади, лекин аслида кўрқиш учун энг кўп ноҳолис синалувчи (ёки ноҳолис комиссия) дир. У зоҳиран жилмайиб ва жуда хушмуомала бўлиши мумкин, лекин ... у аллақачон олдиндан ҳамма нарсани ҳал қилди. Агар кўшимча савол ва жавоблар (ва кўп йиллар давомида Россияда унутилмас техник ҳашамат бўлган видеоёзув) бўлмаса, унда бундай имтиҳон олувчи кўшимча қийин саволлар билан безовта қилмаслиги мумкин. У фақат синфни туширишга қарор қилди, холос. Нима учун? Турли сабабларга кўра, унга кўпроқ ёрдам берадиган (кўпинча пул эмас, балки ташкилотда унинг қўллаб-қувватлаши ва қўллаб-қувватлаши бўлиб, унда гуруҳлар ва ходимларнинг рақобат коалициялари бир тарзда шаклланади).

Ҳеч бир гуруҳ эса бошқасини мағлуб эта олмайди. Лекин... агар оғзаки имтиҳонларни тестлар билан алмаштириш ҳақида савол туғилса, тез орада тест синовлари мукамал технология эмаслигига ишонч ҳосил қилишингиз керак бўлади, бу эса унинг афзалликлари билан бирга ўз камчиликларига ега, янги хавфларни келтириб чиқаради ва ҳоказо.

Оғзаки имтиҳоннинг қадри жиҳати нима? Эҳтимол, синовларда топа олмайдиган нарсалар. Бу бизнинг ҳаяжон учун нафақалар қилади адолатли ва инсонпарвар эксперт дуч учун имкониятдир, вақти-вақти билан кичик хатолар учун бизни кечиради, биз чуқур етарли савол моҳиятини тушуниш, деб тушунади, ва аслида бизнинг энг яхши томонларини кўрсатиш учун бизга ёрдам беради-бундай савол сўрайди ва бизга очиб ва ўзимизни тушуниб ёрдам беради, бундай шаклда.

Имтиҳонлар тестлари ёзиладими?

Кўпгина таълим муассасалари оғзаки имтиҳонларнинг камчиликларини фақат ёзма имтиҳонларга ўтиш орқали бартараф етишга ҳаракат қиладилар. Бу тенденция узоқ типик бўлди, мисол учун, кўп Ғарб университетлари учун. Аммо айнан қандай камчиликларни бартараф етиш мумкинлигини яқиндан кўриб чиқайлик ва ҳали ҳам нафақат ёзма имтиҳонлардан, балки

компьютер асосида тестлардан фойдаланишни талаб қиладиган янги муаммолар пайдо бўлади.

1) оғзаки синалувчининг субъективлиги. Ҳа, сирtdан бўлиб ўтадиган ёзма ишларни текширишда синалувчи имтиҳон вақтида синалувчининг фаровонлиги ва кайфиятига бевосита таъсир кўрсата олмайди. Бу эса фақатгина натижаларнинг объективлик даражасини оширади.

Онлайн тезкор тестлар ёрдамида жорий назорат

Онлайн тезкор тестлардан фойдаланиш университет ва мактабларда кўплаб компьютер синфларининг пайдо бўлиши билан тобора оммалашиб бораётган баҳолаш тартибига айланмоқда. Ҳа, компьютер синфлари ҳақида нима дейишим мумкин... Барча синф хоналари, йўлаклари, зинадан ва кафе замонавий ўрта мактаб — бу Wi-Fi зонаси (симсиз интернетга уланиш), ва синфда ўз ноутбуклар ва планшетлар билан талабалар шахсан билан бир вақтнинг ўзида ва осонлик билан (тизза билан) ўтади бўлими, ўқитувчилар билан virtual алоқада киритишингиз мумкин, интернетда тақдимот билан катта синф экран веб-бемақсад, ва ҳоказо. сиз талабалар бирига individual веб-саҳифасига ўтинг ва барча қолган кўришингиз мумкин. Лекин бу ахлоқий эмасми? Бизнинг давримизда техник имкониятлар услубий жиҳозлар даражасини аниқ пасайтиради ва тезкор онлайн тестларни тўғри қўллаш унинг қандай баҳолаш схемасига киритилганлигига боғлиқ. Биринчидан, энг камида биринчи яқинлашишда, биз баҳолаш схемаси масаласи билан шуғулланамиз.

Тўпланган баллар тизими

Аксарият университет ўқитувчилари тест синовларидан фақат мунтазам назорат воситаси сифатида фойдаланадилар. Ва, қандай қилиб назоратнинг бошқа турлари эса тестлар фақат якуний имтиҳонга кириш мезони сифатида рол ўйнайди, аммо унинг натижасига таъсир қилмайди. Ушбу схемани анъанавий деб атайлик. Ушбу баҳолаш моделидан бошқа тартиб-қоидалар билан бирга, жорий тестлар умумий баллга (балларда ёки

фоиз ҳисобида) маълум ҳисса қўшганда ажралиб туриши керак. Бу рейтинг схэмаси кўпинча modul-рейтинг тизими деб аталади (курс модулларга бўлинади ва ҳар бир modul бошқасидан алоҳида баҳоланади), лекин биз "тўпланган баллар тизими" (СНБ) атамасини афзал кўрамиз.

Нима учун муаллиф МТК атамаси "модулли рейтинг ёндашуви" атамасига нисбатан мосроқ деб ҳисоблайди? Гап шундаки, бир қатор самарали баҳолаш тартиблари муайян курс материалларига тааллуқли бўлмаслиги мумкин, лекин курс материалларини бир бутун ҳолда акс еттиради, яъни улар мазмунан эмас, балки шаклан ўзига хос бўлиши мумкин. Масалан, иштирокчига вазифа берилади: "иложи борича тезроқ (атиғи 3 дақиқа ичида) бутун курс мазмунига хос асосий терминларни ёзинг." Бу вазифа ҳеч қандай муайян бўлимга тааллуқли эмас, аксинча, турли бўлимлар учун ҳавола. Аммо бу вазифани бажариш натижаси умумий тўпланган баллга маълум ҳисса қўша оладими? Ва нима учун эмас, балки? У фақат бўлса ҳам 2 ёки 3 чиқиб ишора 100, лекин ҳисса мумкин ва мазмунли бўлади. Вазифанинг яна бир намунаси: "мустақил равишда ўқув режасининг маълум бир бўлимига зудлик билан васф етиш қийин бўлган иш (ҳаётий ҳолат, амалий муаммоли вазият) ни келтириб чиқаринг." Таърифга кўра, бундай вазифа "охир-оқибат", ажратиш эмас, балки бўлимларни боғлаш сифатида шакллантирилади.

Modul-рейтинг ёндашуви каби СНБ усули ҳам талабаларни ўқув дастурининг айрим бўлимлари ва элементларини ўзлаштиришни кечиктирмасликка ундайди, чунки оралиқ назорат натижаси бевосита якуний ҳисобда акс еттирилади. Ҳа, сиз биринчи маърузалар устида қўлга мумкин, лекин фақат маълум чегаралар доирасида. Агар 81-100 якуний балл оралиғи учун "аъло" балл белгиланса ва ҳар бир оралиқ тестнинг оғирлиги 5-10 баллдан ошмаса, унда сиз бир нечта оралиқ тестларни ўтказиб, ҳали ҳам якуний "аъло" балл тўплашингиз мумкин. Аммо бу камчиликлар енг юқори якуний баллга еришишда қўшимча хавф ва қийинчилик туғдиради.

2) ёзма баҳолаш тартиблари уларнинг оғзаки "ҳимояси" билан у ёки бу шаклда бирга олиб борилиши лозим: талаба юқори сифатли ёзма матн (ега, хусусан, етарли даражада мустақиллик-оригиналлик) берсагина оғзаки гапиришга рухсат етилади 143.

3) 100 балл-бу қаттиқ чегара эмас, бу максимал балл миқдорини чеклаши керак. Мисол учун, талабалар фаолроқ тинглашлари ва синфдошларининг оғзаки ҳисоботларини муҳокама қилишлари учун мен уларни семинарларда фаолликлари учун тақдирладим (фақат 1 нуқтаси талабалар учун сезгир бўлиши учун етарли, чунки фақат 1-2 баллари кўпинча талабалар учун "coveted тест" га еришиш учун етарли эмас - талабалар томонидан онгли уриниш билан боғлиқ бўлган таниқли нақшга кўра "минималдан ташқарида"). Айтганча, бундай bonus қуйи тизимини техник амалга ошириш учун ўқитувчи компьютер ўқув тизими ичида исталган вақтда ўқувчининг веб-саҳифасида маълум бир қўшимча бўлимни киритиши керак, унга кўра балл у (ўқитувчи) томонидан қўшилади - "кўлда".

143 кишининг ёзма матнини ҳимоя қилиш, менимча, замонавий плагиат назорат воситаларидан фойдаланган ҳолда ҳам зарур. Китоб муаллифи бу воситалардан кўп ва мақсадли фойдаланган, жумладан, ўз тизимини ривожлантиришга уриниш ва таниқли тизимдан фойдаланишда катта тажриба antiplagiat.ru рус тилида. - Ед. муаллиф.

Шундай қилиб, таърифни берамиз:

Тўпланган баллар тизими (СНБ) - муайян ўқув курсини ишлаб чиқиш давомида талабанинг фаолиятини баҳолаш усули бўлиб, унда ўқитувчи барча ўқувчиларга қандай баҳолаш тартиблари, қайси босқичда, уларнинг ҳар бири якуний натижанинг улуши сифатида қанча балл беришини олдиндан ёълон қилади, шунингдек, балларни баҳолаш тоифаларига ўтказиш тамойили ("баҳо-белгилар").

СНБ методи муҳим педагогик ривожлантирувчи таъсир кўрсатади. Талабаларнинг ўқув фаолиятини мустақил режалаштириш кўникмасини — балл тўплашнинг маълум стратегиясини танлаш ва амалга ошириш кўникмасини ҳосил қилади. Бу фақат кредит олишга қаратилган *minimal* режа ёки ўқитувчи ва синфдошлар назарида ҳокимиятни қўлга киритишга қаратилган максимал режа бўлиши мумкин. *Minimal* режада эса турли ўқувчилар ўзларининг рақобат устунликлари ёки камчиликларини ҳисобга олган ҳолда турли тартибларга еътибор қаратишлари ("баҳс тузишлари") мумкин.

МТЖда нуқтавий вазнга эга бўлган тестларга киришни бошқариш

Шуниси муҳимки, юқорида қайд етилган махсус курсда ўқувчи оралик тестлар учун 10 баллни ўқитувчи билан фақат синфда олиши мумкин, лекин сиртки режимда эмас. Тестлар талабага чекланган вақт учун очиқ (менинг ҳолатимда, ҳар куни бир ярим соатдан икки марта ўқитиш жуфтлигининг бошида ёки охирида фақат 30 дақиқа давомида 144). Бу компьютер платформаси синф ташқарисида талабалар томонидан бу онда тест амалга ҳимоя билан таъминлаш керак: жорий компьютер синфда ИП-манзил бошқа барча ИП манзиллар кириш қарши ҳимоя, лекин компьютерлар учун тест дастури мажбурий нафақат амалга оширилиши лозим ("файл - калитлари" ва бошқа шунга ўхшаш технологиялар орқали), шундай қилиб, талабалар *server* Вифи-зонаси орқали "бир синов учун кетди".

Албатта, МХХни қўллашнинг муҳим техник шарти шундаки, ҳар бир талабада ўз шахсий пароли билан ҳимояланган *individual* веб-саҳифа мавжуд. Ушбу веб-саҳифа нафақат муайян баҳолаш тартибларига (жумладан, ҳисобот олдидан ёзма ҳисобот ёки тақдимот файлини "бириктириш" қобилиятига) киришни таъминлайди, балки талаба томонидан тўпланган барча балларни ўзи учун қулай бўлган форматда ҳам кўрсатади.

Айнан икки томонлама ўқув жуфтликлари 180 дақиқани ташкил етиб, ўқитувчининг маъруза машғулотларини фаол таълим шакллари (хисоботлар, мунозаралар ва бошқалар) билан бирлаштириши учун имкониятлар яратади.). муаллиф.

Албатта, у талабалар танқидий оралиқ баҳолаш тартибларини амалга талаб МХХ фойдаланиш, ўз курсларида бундай тизимини амалга ошириш эмас, балки бошқа ўқитувчилар нисбатан бир аҳволга тушган, бу курс ўқитувчиси кўяди, деб еътироф керак, ва чекланган фақат ито - тортиш баҳолаш тартиби (расмий дастурларда бўлса-да, махсус курслар оралиқ назорат, гўё тақдим батафсил бўялган мумкин). Энг талабалар кўчиб ўтишга афзал "камида қаршилиқ линияси бўйлаб" ва бундай махсус курслар учун жиҳод, тайёргарлик дарҳол final синов ёки имтиҳон олдин 1-2 кун ўтказиш учун етарли бўлган, эмас, балки семестр давомида. Бундай шароитда жанрнинг софлигини кузатиш жуда қийин. Ўқувчилар бундай қилмаслиги учун маълум мурасага келиш керак

Ҳали бошланмаган талабалардан бошланган махсус курсга қизиқишни рағбатлантириш биз ниҳоят махсус курслар танлаш ҳақида қарор (идоралар бир қатор учун, менинг махсус курс "рақобат психология" ҳозирда танлаш махсус курс), мен шахсан "ўтказиб юборилган тест" амалга ошириш учун рухсат (уйдан, бепул фойдаланиш синфхоналарида дан). Лекин бу тестлар учун ўқувчилар 10 балл эмас, атиги 5 балл олишади.

Individual веб-саҳифада" тасаллили тестлар " (ёки резерв тестлар) пастда алоҳида бўлимларда келтирилган бўлиб, бунинг учун талаба жорий назорат тестларини керакли вақтда ва тўлиқ вақт режимида (синфда) бажаришдан кўра камроқ балл олади.

Ва сиз тез (бир тугмаси билан) оралиқ синов вақтида Wi-fi зонасидан кириш кесиб, кейин яна уни ёқиш имконини беради ихтиёрида компьютер тизими йўқ бўлса, нима-уларнинг веб-саҳифаларига талабалар бепул кириш давом еттириш учун? - Бир неча ўн йиллар давомида менга садоқат билан

хизмат қилган бу иш учун техник ва ташкилий ечим алмашаман. Айрим оралиқ тест синовларини маъруза залида тўғри ўтказаман, тест топшириқларини катта экранда ҳаммага тақдим етаман ва ўқувчилар жавобларни йиртиб-йиртиб варақларга ёзиб борадилар. Тест синовидан сўнг дарҳол талабалар ушбу варақаларни "текшириш" учун топширадилар, уларга тўлиқ исмларини имзолаб, маърузалар залидаги бўлимга топширадилар. Лекин бундан олдин ўқувчилар ўз жавобларини дафтарларига кўчириб оладилар. Бу "нусхалар" дан кейинги дарсдан олдин тест синовларига ўз жавобларини компьютер тизимига киритишлари керак — уларнинг ҳар бири алоҳида веб саҳифасидан (албатта, авторизациядан ўтгандан сўнг-фойдаланувчи номи, электрон почта ва паролни киритиш). Ўқитувчи (ва унинг ёрдамчиси лаборант) ўқувчиларга протокол нусхасини киритиш аниқлигини танлаб текширишларини, асл тест протоколларига ега бўлишларини еълон қилади. Ушбу схема оралиқ тест давоматни қўллаб-қувватлайди (тест у жавоб мумкин эмас, интернетда уйда ўтирган), тҳаксинизатион моддий ривожлантиришда талабалар саъй-ҳаракатларини рағбатлантиради, албатта, жуда ишончли натижа бермайди-да, битта катта экран учун аудиторияда ўтирган талабалар бир-бирига жавоб айтишим мумкин, деб. Ва нима олдинги йилларда содир-individual веб-саҳифалар келиши олдин? - Ҳа, афсуски, лаборатория оператори компьютер билан алоқа тизимига (автоматлаштирилган қайта ишлаш ва ҳисобга олиш учун) барча талабаларнинг барча жавобларини асл варақлардан (қоғоз протоколларидан) киритиши керак еди. Енди бу мунтазам операция ўқувчиларнинг ўзлари елкасига ўтказилади.

Баъзи ҳолларда уни қўллашга муайян тузатишлар киритиш мумкин ва зарур. Мисол учун, кўпинча ўқитиш университетда маълум бир мавзу 2 хил босқичга бўлинади: назарий кириш (маъруза) ва амалий курс. Бу аслида 2 турли модулар, уларнинг ҳар бири ичида Мххни қўллаш оқилона, аммо улар орасида баҳолаш тартиби кўпинча филтр принципига мувофиқ

қўлланилади ("кредит-қабул"): олдинги modul учун кредитни кейинги модулга топширган талабаларга рухсат бериш тавсия етилади.

Айнан шу мақсадлар учун муаллиф "психодиагностика асослари "курси" маъруза-seminar " навбатчилигида кўп йиллардан буён компютер тестларини ўтказиб келмоқда. Бу milestone тест деб аталади. Унинг ўз мантиғи бор. Келинг, бу мантиқни аниқ шакллантиришга ҳаракат қилайлик:

1) чегаравий синов (ёки чегаравий назорат) умумийликдан фарқ қилиб, дифференциал баҳо белгиланмайди, фақат бинар филтр "тест-фаил"ишлайди. Тестдан ўтмаганлар кейинги модулга, шу ҳолатда устахонага қабул қилинмайди.

2) табақалаштирилган баҳо бериш зарурати бўлмаган тақдирда, ўқитувчи табиийки, чегаравий назорат ўтказиш учун ўз саъй-ҳаракатларини тежашга интилади. Ва бу ҳолатда тестлар мос келади-улар ўқитувчи учун зарур вақтни тежашни таъминлайди.

3) кўпгина талабалар чегара назорати учун керакли minimal таълим даражасини егаллаш учун вақт топа олмайдилар, шунинг учун баъзи талабалар бу "чегара тестини" кўп марта топширишлари керак ва ўқитувчи аслида бундай тестларни қабул қилиш учун етарли маънавий кучга ега эмас (кўпинча улар тўлиқ тайёрланмаган ўқувчиларнинг хатоларини тинглашлари керак). Топшириқ банки асосида тегишли компютер тестидан фойдаланиш ўқитувчи учун "тест қабул қилиш машинаси" бўлиб қолишдан, ўқитувчини бу ступефйинг такроридан (ўқитувчининг касбий мотивациясига енг зарарли таъсир кўрсатувчи) ҳимоя қилиши керак.

Ўз-ўзини назорат балларингизни ёки "синалувчилар учун маълумотлар" ахир?

Баъзи университетларда тестлардан фаол фойдаланилади, лекин фақат талабалар имтиҳонлардан олдин ўзларини синаб кўришлари учун. Талабалар" Олимпия тамойили " га қатъий мувофиқ иштирок етишлари талаб етилади — енг асосийси ғалаба қозониш эмас, балки иштирок

етишдир. Яъни, тест балингиз қандай бўлишидан қатъий назар, имтиҳонга қабул қилинасиз, аммо тестда иштирок етмасангиз, уни олмайсиз.

Бу амалий ёндашув (одатда бундай талабчан вазифа учун ўқитувчилар томонидан яратилган тестларнинг паст сифати билан бирлаштирилган бўлса-да). Бироқ, бу ёндашув "соф шаклда" аниқ ва чуқур сақланиши керак. Бу бошқа ёндашув билан адаштирмаслик керак эмас - синалувчилар ҳали талабалар тест бал кириш олиш қачон. Акс ҳолда, таълим нафақат барча салбий оқибатлари билан " алдаш "бир вазият бор, лекин баъзан бир ҳуқуқий табиат (талабалар Россия Федерацияси фуқаролик кодексининг"алдаш"моддаси бўйича судда университети ҳаракатларини қарши мумкин). Фақат ўз-ўзини назорат қилиш воситаси сифатида еълон қилинган баллар синалувчилар томонидан кўрилмайди ва кўрилмаслиги керак. Акс ҳолда, биз талабаларни аниқ огоҳлантиришимиз керак — тест кўрсатмаларида - ким натижаларга ва қандай мақсадларда фойдаланиш имкониятига ега бўлади. Синалувчиларнинг ўзларига мавжуд бўлган тест балларини ҳисобга олиш ҳаракатлари ҳеч қандай тарзда расмийлаштирилмаган бўлса ҳам, ўқувчилар тест баллари имтиҳон баҳолари берилишидан олдин ҳам синалувчиларнинг "назарига тушишини" билишлари керак.

Кейинги, биз асосан Москва Давлат университети психология факултети давлат имтиҳонлари тизимида назорат синов формасини амалга ошириш бизнинг тажриба таяниб бўлади. Демак, ушбу амалиётнинг дастлабки уч йили мобайнида тест синови натижаларини ҳисобга олиш схэмаси айнан шу-бутунлай норасмий еди. Оғзаки имтиҳонни қабул қилиш комитетининг ҳар бир аъзоси бу ўқувчининг дастлабки тест имтиҳонидан қандай ўтганлиги (тест баллари, персентил рейтинг, яъни қандай жой олгани ҳамда тахминий синф) билан танишиш имконига эга бўлди. Уларнинг бал, албатта, тез — тез талабалар жавоб эксперт таассуротлари билан мос-бу тажриба тест бал "иш" ишонч ҳосил қилиш учун тест

имкониятларини ҳақида ҳам шубҳа еди кўплаб жуда нуфузли ва тажрибали ўқитувчилар ёрдам берди. Аммо бу ҳолатни энди "ўз-ўзини назорат қилиш нуқталари" деб ҳисоблаш мумкин эмас эди.

Назорат саволлари

1. Тестлар ва анъанавий баҳолаш тартиблари деганда нима тушунилади?
2. Оғзаки имтиҳонлар нима учун қўлланилади?
3. Тўпланган баллар тизими моҳияти.
4. МТЖда нуқтавий вазнга эга бўлган тестларга киришни бошқариш.

V. ГЛОССАРИЙ

Тестология-(от англ. тест — текширув, синов, греч. логос — билим) — сифатли ва илмий асосланган диагностик методиклар яратиш ҳақидаги фанлараро фандир Психологияда ушбу фан кўпроқ дифференциал психометрика фани билан боғланиб кетади. Аммо тестология предмети ва методлари психология чегарасидан ташқарига чиқади. У фаннинг бошқа тармоқлари ва амалий соҳаларида қўлланилади: педагогика, медицина, техника, менеджмент (касбий саралаш). Аммо уларнинг бир бири билан боғловчи умумий жиҳатлар мавжуд. Бу тестнинг хусусиятлари билан боғланиб кетади. валидлик, ишончлилик, эффеktivлик ва бошқалар.

Педагогик тестлаштириш — педагогик тестларни қўллаш орқали ўқувчиларнинг билимини ўлчаш шакли. У ўзида текширилувчини ўзлаштирганлик даражасини баҳолашга мўлжалланган, хусусий тестлаштириш ва натижаларни қайта ишлашга асосланган сифатли тестларни тайёрлашни мужасамлаштирган.

Педагогик тест — бу ўқувчиларни ўзлаштирганлигини тест топшириқлар тизимидан ташкил топган, тестни ўтказиш, қайта ишлаш ва натижаларни таҳлил қилиши стандартлашган баҳолаш воситасидир

Қобилият тестлари: Текширилувчининг бирон бир соҳа-математика, техника, адабиёт, бадий фаолиятнинг ҳар хил турлари бўйича билим, кўникма, малакаларини эгаллашдаги имкониятларини баҳолаш учун мўлжалланган тестлардир.

Шахслилик тестлари: Психик фаолиятнинг эмоционал-иродавий компонентларини ўрганишга мўлжалланган-қизиқиш, йўналиш, эмоция, муносабат, ҳамда индивиднинг маълум вазиятлардаги хулқ-атвори хусусиятларини ўрганишга мўлжалланган психодиагностик методикалар саналади. Шундай қилиб, шахслиликт тестлар теширилувчининг интеллектуал намоён ўлишини диагноз қилади.

Интеллект тестлари-инсоннинг ёш жиҳатдан интеллектуал ривожланганлигини ўлчашга мўлжалланган тестлардир. Кўпроқ интеллект билан ҳолатда индивидуалликнинг ҳамма турлари эмас, балки билиш жараёнлари ва функцияларига боғлиқ муносабатлар (тафаккур, хотира, диққат ва идрок) инобатга олинади.

Қобилият тестлари: Текширилувчининг бирон бир соҳа-математика, техника, адабиёт, бадий фаолиятнинг ҳар хил турлари бўйича билим, кўникма, малакаларини эгаллашдаги имкониятларини баҳолаш учун мўлжалланган тестлардир.

Шахслилик тестлари: Психик фаолиятнинг эмоционал-иродавий компонентларини ўрганишга мўлжалланган-қизиқиш, йўналиш, эмоция, муносабат, ҳамда индивиднинг маълум вазиятлардаги хулқ-атвори хусусиятларини ўрганишга мўлжалланган психодиагностик методикалар саналади. Шундай қилиб, шахслиликт тестлар теширилувчининг интеллектуал намоён ўлишини диагноз қилади.

Харакат тестлари- аниқ тузилган профедуралардан иборат, нисбатан оддий тўғри жавобни тақдим этиладиган топшириқлардан иборат бўлади: Уиткиннинг яширинган фигуралар тести, Лачинсинг ригидлик тести.

Вазиятли тестларда эса теширилувчилардан мураккаб социал вазиятлардаги хулқ-атвор, воқеликка яқин тимсолларини танлаш таклиф этилади. Бу орқали шахсинг асоциал хулқга мойиллиги, ҳаракат ва қарорларидаги барқарорлик диагноз қилинади.

Эришганлик тестлари: таълим , умумий ва касбий тайёргарлик жараёнига мос равишда инсоннинг билим, кўникма ва малакаларни эгаллаганлигини баҳолашга мўлжалланган тестлар.

Сўровномалар: шундай психодиагностик методикалари сараси ҳисобланадики, текширилувчининг сўзлари орқали савол ва тасдиқ кўринишда маълумотлар олишга асосланган топшириқлардан иборат.

1. **Адолатлилик-яхши** тест барча текширилувчилар учун бир хил шарт-шароит кўйилиши.

2. **Баҳоларнинг миқдорий дифференциаллашган характерга эгаллиги-** Тест шкалалари ва стандартлашганлик унинг аниқловчи инструменти саналади ҳамда ўлчанаётган хусусиятни миқдорий баҳолаш имконини бериш.

3. **Валидлик-** бу тестларнинг иккинчи психометрик талаби бўлиб психодиагностикада турлича изоҳланади. Валидлик методиканинг сифатини ҳамда ўрганилган хусусият маъсуллиги ва баҳолаш, нимани ўрганишга қодирлигини изоҳловчи тушунчадир.

4. **Виждонлилик** шахсни ижтимоий норма ва этика талабларига ҳурматини, ўзини -ўзи назорат қилиши, виждони ва умуминсоний қадриятларга муносабатини белгилади).

5. **Депрессия-** шахсдаги салбий эмоционал фонни, мотивациясидаги ўзгаришларни, когнитив (билиш) тасаввурлари ва хулқидаги умумий пассивликни ифодалайди.), виждонлилик.

6. **Индивидлик-ижтимоий меъёрий** вазиятларга маълум нисбийлик берувчи ҳаётини фаолият тажрибасини шартлайди.

7. **Индивидуал ёндашувнинг йўқлиги** -тест ёппасига ўтказишга анча қўл келганлиги сабабли, унда индивидуал характердаги жиҳатлар эътибордан четда ҳам қолиб кетади.

8. **Интроверсия** шахсинг ижтимоий муносабатларга боғланиши.

9. **Ишончлилик** – бу проектив тестлар учун ҳам қўлланиладиган психометрик талаб бўлиб, агар бунга эътибор берилмаса, натижалар интерпритациясини тўхтатиб қўйиш мумкин. Агар тест натижалари талабга жавоб бермаса, ретест ўтказиш талаб этилади. ТАТ методикасида айниқса ўтказилган сана ва жавоблар протоколи аниқ солиштирилиши ҳам самара бериши мумкин. Ранглар индекси ҳам ҳисобга олинади.

10. **Ишончлилик шароитларини бўлмаслиги-тест** процедураларининг расмийлик характерига эга эканлиги, психологни унинг муаммосига шахсан қизиқишига нисбатан ишончсизликни олиб келади.
11. **Катартистик** мазмунли проектив тестларга ўйин фаолияти билан белгиланадиган тестлар киради.
12. **Компьютерлаштириш имконияти-оммавий** тест тадбирларини ўтказишда унинг натижаларини қайта ишлаш ва вақт тежамкорлигини оширишга ёрдам беради.
13. **Конституционал-организм** хоссаларини шартловчи ва максимал кенг вазиятлар учун чекланган.
14. **Конституциявий** характердаги проектив методикалар инсонлар ва ҳайвонлар фигуралари, моделлари орқали шахс хусусиятларини таҳлил этади.
15. **«Кўр-кўрона» хатога йўл қўйиш хавфи-** йўриқномаларни тушунмасдан жавоб беришга тўғри келиб қолиши.
16. **Маиший номланиш** –сўровнома факторларини умум учун қўл келадиган тарзда факторларни аташда қўлланилади. Бу эса психологларни мутахассис бўлмаганлар билан мулоқоти учун фойдаланилади. Масалан, А фактор-«илиқлик-совуқлик» (аффе́ктотимия-сизотимия), С-фактор «эмоционал барқарорлик-беқарорлик» («Мен» кучи-«Мен»нинг кучсизлиги).
17. **Муомалага киришимлилик** (мулоқотмандлик шкаласи шахснинг мулоқот жадаллиги ва кўламини белгилайди).
18. **Назокатлилик** шахснинг маданият ва жамият кўрсатмаларига назокатлилик билан ёндашиши ўз ифодасини топади) киради.
19. **Невротизм-шахснинг** эмоционал беқарорлиги, безовталаниши, ўзига паст назар билан қараши, вегетатив бузилишларини тавсифловчи ҳолатдир.),
20. **Ноадекват мураккаблик индивидуал ёндашувнинг йўқолиши-баъзан** юқори маълумотли даражасида тузилмаган тестларда ҳаддан ортиқ мураккаблик ёш хусусиятларига таъсир этади.
21. **Оптималь мақбул мураккаблик-профессионал** тарзда тайёрланган тест топшириқлари оптималь мураккабликка эга бўлмайди. Бунда ўрта синалувчи максимал миқдордаги баллнинг 50 фоизини тўплай олиши керак.
22. **Профанация хавфи-бу** сўз маъносини ифодалашда ҳосил бўладиган эффект.
23. **Психик беқарорлик** - (психик беқарорлик шкаласи шахсдаги невротизм, психотизм, депрессияни мужассамлаштириб, психик беқарорликни умумий тарзда баҳолашга ёрдам беради), асоциаллик (12) **Асоциаллик** ёрдамида шахснинг ижтимоий кўникиши баҳоланади), интроверсия

24. **Психологик адекватлиги**- бу оптиал мураккаблигини муҳим психологик сабаби ҳисобланади. Стрессга чидамлилик,

25. **Психотизм**-шахснинг хулқ-атвориға мутаносиблигини текширишга қаратилган.

26. **Сензитивлик** шахснинг эмоционал кечинмалардаги нозик томонларни тафсилотини аниқлашга мўлжалланган.

27. **Ситуатив омиллар**-бу тестларда қўлланган вазият, ўзидаги кечинма, қабул қилинмаган стимул, шу билан бирга тестга ойдинлик киритувчи ҳар бир четда қолган ҳолатлар. Охирги қилинадиган иш бу, аниқ жавобларни текшириб, назарий ориентация олиш ва гипотеза қилиш, қолаверса, ўз кечинмалари билан солиштириш, ўз навбатида шахсни динамик структурасини аниқлашдир.

28. **Техник номланиш**- сўровнома факторларини психологлар учун мўлжалланган бўлиб, факторларни илмий белгиланган аҳамиятини ифодалаш учун қўлланилади. Кўпинча техник атамаларда акрономик номланиш: сизотомия, циклотимия, сугенсй, ексвиа-инвиа ва бошқалар.

29. **Тобелик**- (*журъатсизлик, уятчанлик шкаласи* бу журъатсизлик, кучсизлик ва шахслараро муносабатдаги чекланганликни характерлайди).

30. **Турғунлик**-шахс хулқ-атворининг вазминлашганлиги ва ижтимоийлашганлиги мужассамлашган).

31. **Умумий фаоллик** -(*умумий фаоллик* шкаласи шахснинг кучи, қуввати ва умумий фаоллик даражасини ўлчовчидир).

32. **Шахслилик**-ўзининг хулқ-атворини лойиҳалаш ва таҳлиллаш асосида ички муҳитини шартлайди.

33. **Экспрессив** характерли проектив тестлар тезкор маълумот олишни ифодалаб, бу графалогияда ҳам кенг қўлланиладиган усул саналади.

34. **Эстетик таъсирчанлик** (эстетик таъсирчанлик эса шахснинг эстетик ва бадий кадр-қимматларга сезгирлигини аниқлайди).

VI. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь

“2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетиде талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантири чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармони.

17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

1. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.
2. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.
3. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publications. 2015. 183.
4. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publications. 2015. 191.
5. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
6. Myers D.G. Psychology. Ninth Edition. – Worth Publishers, 2010. – 910 p.
7. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.
8. The Cambridge Handbook of Personality Psychology// Edited by Philip J. Corr. Cambridge University Press 2009.
9. А.Назаров. Умумий психология. Ўқув-қўлланма. Бухоро вилояти босмахонаси МЧЖ. Бухоро. 2020.

10. Асекретов О.К., Борисов Б.А., Бугакова Н.Ю. и др. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с. <http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>
11. Баротов Ш.Р. Психологик хизмат. –Т.Наврўз. 2018.
12. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с. ISBN 978-5-317-05412-0.
13. Ғозиев Э. Онтогенез психологияси-Тошкент, Ношир., Т 2010.
14. Ғозиев Э.Р. Психология методологияси-Тошкент.Ўқитувчи.2010
15. Гулобод Қудратуллоҳ қизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. – Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.
16. З.Т.Нишонова, З.Қурбонова, Д.С.Қаршиева, Н.Б.Атабаева Психодиагностика ва экспериментал психология – Т.: Фан ва технологиялар 2014.
17. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. – Тошкент: “Lesson press”, 2020. 112 бет.
18. Игнатова Н. Ю. Образование в цифровую эпоху: монография. М-во образования и науки РФ. – Нижний Тагил: НТИ (филиал) УрФУ, 2017. – 128 с. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf
19. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 б.
20. Л.Я.Олимов, А.М.Назаров, Ш.Ш.Рустамов, Ш.Ш.Остонов. “Умумий психодиагностика” ўқув қўлланма. 2020.
21. Л.Я.Олимов, Ш.Р.Баротов, О.Р.Авезов. Психология назарияси ва тарихи. Ўқув қўлланма. “Наврўз” нашриёти. Тошкент. 2019.
22. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.
23. Олий таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш концепцияси. Европа Иттифоқи Эрасмус+ дастурининг кўмагида. https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/pimages/34/3._UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
24. Расулов А.И. Психодиагностика.-Тошкент, “Mumtoz so'z”-2010.
25. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

IV. Интернет сайтлар

26. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

27. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

28. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази

29. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet